

Tuomas Fredman

HYVINVOINTIVALTION UUSI SUUNTA
Aluepolitiikka ja kansanedustaja Martti Tiuri sen kriitikkona
1980–1990-luvuilla

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Tuomas Fredman: Hyvinvointivaltion uusi suunta. Aluepolitiikka ja kansanedustaja Martti Tiuri sen kriittikona 1980–1990-luvuilla
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Historia
Marraskuu 2020

Suomessa toisen maailmansodan jälkeen alulle laitettun aluepolitiikan tavoite oli luoda hajautettu hyvinvointivaltio, jossa valtiollisilla toimenpiteillä turvattiin koulutus, julkiset palvelut, monipuolinen elinkeinorakenne ja hyvä tulotaso kaikkiin osiin maata. Kyseessä oli kansallinen projekti, jota toteutettiin erityisesti kehitysalueiden teollistamisella ja korkeakoulujen perustamisella useisiin alueellisiin keskuksiin. Ainakin 1970-luvulle asti taustalla vaikutti halu poistaa otollinen kasvualusta kommunistiselta vallankumoukselta, joka olisi todennäköisesti johtanut Suomen itsenäisyyden menettämiseen.

1970-luvun öljykriisien jälkeen Suomi alkoi ajautua uuteen talouden rakennemuutosvaiheeseen, jossa korkean teknologian ja osaamisen merkitys korostuivat. Muutoksen puolestapuhujaksi eduskuntaan nousi vuonna 1983 radiotekniikan professori Martti Tiuri, joka katsoi välttämättömäksi hylätä tavoite tasapainoisesta aluekehityksestä ja sen sijaan keskittyä taloudellisesti vahvimpien kaupunkien kansainvälisen kilpailukykyyn turvaamiseen ja huippuyliopistojen kehittämiseen maakuntakorkeakoulujen kustannuksella.

Tiuri sai maineen maaseutuvihamielisenä toisinajattelijana, eikä hän nauttinut varauksetonta tukea puolueessaan Kokoomuksessa eikä yksityisen sektorin ajatuspajassa Elinkeinoelämän valtuuskunnassa (EVA). Talouden rakennemuutoksen kiihtyminen 1980-luvun lopulla kuitenkin pakotti valtiiovallan aluepolitiikan uudistamiseen kilpailukyky-yhteiskunnan toimintaperiaatteet huomioiden. Talouden päätyessä lamaan muutos kiihtyi niin paljon, että on aiheellista puhua kulttuuris-yhteiskunnallisen paradigman muutoksesta.

Tutkielmassa selvitän, missä määrin Tiurin ja yleisemminkin oikeiston alue- ja yhteiskuntapolitiittiset ajatukset päätyivät valtavirtaiseen ajatteluun 1990-luvulla. Tutkimusaineistossa Tiurin ajattelua edustavat hänen kirjoittamansa kirjat ja puheenvuoronsa eduskunnassa. Valtavirtaisempaa ajattelua edustavat aluepolitiikan uudistamista hahmottelevat mietinnöt ja suunnitelmat, hallitusohjelmat ja aluepolitiittiset lait. EVA:n keskustelunavaukset ovat yksityisen sektorin tarpeisiin perustuva konteksti Tiurille. Tutkimusmenetelmät ovat sisälönanalyysi ja vertailu.

Laman seurauksena kilpailukyky-yhteiskunnan rationaliteetti sai voiton suomalaisen yhteiskuntapolitiikan aiemmasta suuntauksesta, vaikka kokonaan tavoitetta esimerkiksi alueellisesti tasapainoisesta kehityksestä ei hylättykään. Kansan elintason nousu ja hyvinvointivaltion rakentaminen olivat poistaneet kommunismivaaran, minkä voi katsoa mahdollistaneen poliittisen käänteen oikealle.

Avainsanat: hyvinvointivaltio, aluepolitiikka, rakennemuutos

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Alueiden kehittämisen lähtökohdat	4
1.2 Paradigman muutos	8
1.3 Kommunismin pelko oikeistopolitiikan kontekstina.....	12
1.4 Tutkimustehtävä, lähdeaineisto ja tutkielman rakenne	16
2. Aluepolitiikka ja suunnittelutalous.....	19
2.1 Pienen aluepolitiikan vaiheet.....	22
2.2 Keskusten rooli aluesuunnittelussa	29
2.3 Korkeakoulut alueellisen elinvoiman ylläpitäjinä	32
3. Kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa	36
3.1 Poliittisen valtavirran haastajat.....	36
3.2 Tiurin yhteiskunta-analyysi	42
3.3 EVA:n aluepoliittiset avaukset	48
3.4 Tiurin näkemykset tiedepolitiikasta ja kansantaloudesta.....	55
3.5 Tiuri ja aluepolitiikka	62
4. Valtakunnansuunnittelusta valmentajavaltioon	71
4.1 Punamulta väistyy vallasta	74
4.2 Ohjelmallinen aluepolitiikka	77
4.3 Suomi uudistuu laman pakottamana.....	91
4.4 Aluepoliittinen ajattelu vuosituhatvuotisen vaihteessa.....	97
5. Päätelmiä	103
Lähdeluettelo.....	108
Lähteet	108
Kirjallisuus.....	110

1. Johdanto

Suomessa vaikuttavat olevan erittäin selvästi jakautuneet mielikuvat liittyen erilaisten yhdyskuntien elinvoimaan ja taloudellisen menestyksen mahdollisuuksiin. Kaupungit edustavat vaurautta, työpaikkoja, hyviä palveluita ja kaikenpuolista uskoa tulevaisuuteen, kun taas maaseutu nostalgiaa, vääjäämätöntä hiipumista ja tappiota toivottomassa viivytystaistelussa. Jos jokin kaupunki ei menestykään tai jokin maaseutukunta menestyekin, ne ovat uutisarvoisia asioita, joita tiedotusvälineet analysoivat mielenkiintoisina erikoistapauksina. Esimerkiksi tästä käy Ylen lokakuussa 2018 kirjoittama artikkeli ”Ylivieskan ihmeestä”¹; miten pieni ja syrjäinen paikkakunta oli onnistunut siinä, missä moni isompi ja lähempänä suuria keskuksia oleva ei ollut. Johtopäätös on, että korkeakoulutoiminta paikkakunnalla on menestykselle erittäin tärkeää – lohdu-ton analyysi niiden paikkakuntien kannalta, joilla tai joiden läheisyydessä korkeakoulutoimintaa ei ole.

Aina pienten paikkakuntien menestymistä ei ole pidetty ihmeenä. Oli aika, jolloin maaseutua pidettiin kehitysalueena, jolla uskottiin olevan mahdollisuus saavuttaa se elintaso ja elinkeinorakenne sekä ne palvelut, jotka löytyivät kaupungeista. Yliopistolla havaitsin, että monet muut opiskelijat olivat kiinnostuneita tutkimaan kaupungistumista, mikä ilmiö liittyy juuri maaseudun kykenemättömyyteen taata mielekästä elämää modernille länsimaalaiselle ihmiselle. Asian ihmettelystä sai alkunsa oma tutkielmani, joka liittyy niihin tekijöihin, jotka saivat uskon maaseudun mahdollisuuksiin hiipumaan. Tarkensin aihetta 1980–1990-luvuille, jolloin politiikan valtavirtainen ajatus tasapainoisesta alueellisesta kehityksestä alkoi kohdata kiihtyvää arvostelua ja päättyi lopulta häviölle.

Valitsemaani aikakauteen ei osunut vain yhteiskuntapolitiikan suunnanmuutos, vaan myös merkittävä kulttuurisen paradigman vaihdos. Kun työ- ja maatalousvä-

¹ Yle 18.10.2018: ”15 000 asukkaan pikkukaupunki porskuttaa keskellä ei mitään, kun samaan aikaan moni muu tekee kuolemaa – näin syntyi Ylivieskan ihme.”
<https://yle.fi/uutiset/3-10463227>

estön hyvinvointia ajaneet puolueet olivat onnistuneet luomaan teollistuneen hyvinvointivaltion, ne tulivat tahattomasti saattaneeksi itsensä marginalisoitumisen tielle. Ei ollut enää tarvetta pelätä proletariaatin vallankumousta eikä perusteollisuutta ja -palveluita kehittämällä voitu päästä enää paljon pitemmälle. Uusi vauras yhteiskunta joutui etsimään uusia tavoitteita, jotka löydettiin korkeasta tieteestä ja teknologiasta, kansainvälisesti menestyvästä liiketoiminnasta sekä yksilöllisistä haasteista kollektiivisten sijaan.² Näiden tavoitteiden sovittaminen yhteen tasapainoisen aluekehityksen kanssa osoittautui liian vaikeaksi haasteeksi. Niinpä talouden ja yhteiskunnan uusi rakennemuutos, joka alkoi siirtää Suomea teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskunnaksi, vain kiihdytti maaseudun hiipumista raskaista aluepoliittisista toimenpiteistä huolimatta.

Eräs muutoksen henkilöitymä oli Martti Tiuri (1925–2016), Teknillisen korkeakoulun radiotekniikan professori ja kansanedustaja. Syntyjään hän oli Kosken Tl maalaismaaisesta, mutta diplomi-insinöörin ura vei hänet kaupunkielämään, jonka hän vakuuttui olevan tulevaisuutta. Opintoja hän suoritti Suomen lisäksi Yhdysvalloissa, jossa hän toimi vuoden 1961–1962 Ohio State Universityn vierailevana professorina; tällaista mahdollisuutta saada näkemystä suureen maailmaan eivät monet sen ajan Suomessa saaneet. Sen jälkeen ura jatkui kotimaassa professorina ja sivutoimisesti erinäisten yritysten taustavaikuttajana, mutta kunnianhimottomaan tiede- ja talouspolitiikkaan turhautuneena hän lähti politiikkaan vuonna 1983. Hänet valittiin kokoomuslaisena eduskuntaan Uudeltamaalta, ja kansanedustajana hän toimi vuoteen 2003. Merkittävimpänä poliittisena asemana hänellä oli vuosina 1996–2003 puheenjohtajuus eduskunnan tulevaisuusvaliokunnassa, joka perustettiin pitkälti hänen oman aktiivisuutensa vuoksi pohtimaan muun muassa tieteen ja teknologian luomia näkökulmia yhteiskunnan kehitykseen.³

Tiuri sai kiistanalaisen maineen julistettuaan armottomasti, että talouden raken-

² Heiskala 2006, 21–24.

³ Eduskunta, Martti Tiuri (edustajamatrikkeli):
<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/279.aspx>

nemuutos oli hyvä asia ja että sen hidastamisen sijaan siihen oli sopeuduttava. Tiuri omalta osaltaan pakotti Suomen kohtaamaan ne tarpeet, jotka muuttuva maailma toi mukanaan. Aluepolitiikka oli Tiurista riippumatta muutosten edessä, ja vuodesta 1987 eteenpäin hän pääsi hallituspuolueen kansanedustajan asemasta vaikuttamaan siihen, miten valtiovalta vastedes suhtautui alueellisiin kehittyneisyyseroihin. Ajan markkinataloutta suosivan hengen mukaisesti uudessa aluepolitiikassakin korostui vastuu: alueet saivat löytää itse tiensä eteenpäin sen sijaan, että valtiovalta olisi suunnitellut kaiken niiden puolesta. Markkinalogiikka ja yksityisen sektorin johtamismallit alkoivat löytää tietään julkiselle sektorille.

Siitä huolimatta, että Tiuria voi pitää tasapainoisen aluekehityksen ihanteen väistymisen symbolina, miksikään merkittäväksi poliittiseksi päättäjäksi hän ei milloinkaan noussut. Toisen maailmansodan luoma kansallinen yhteen hiileen puhaltamisen henki ja kylmän sodan aikana syntynyt poliittinen konsensuskulttuuri ei kadonnut Suomesta, vaikka sen syntyyn oleellisesti vaikuttanut ulkoinen uhka katosikin, ja niinpä Tiuri pysyi äkkiväärän horjuttajan maineessa siinäkin vaiheessa, kun kehitys kääntyi hänen ennakoimaansa suuntaan. Siksi Tiuria voi ajatella uudistajan sijaan visionäärinä, joka oli kyllä pitkälti oikeassa, mutta liikkeellä liian varhain, että suomalainen yhteiskunta olisi ollut kypsä hänen ajatuksilleen; näkijä, joka ei ollut profeetta omalla maallaan. Tiuria ja aluekehitysajattelun paradigmanmuutosta, sekä häntä sen osana, voi analysoida osana kulloinkin vallinneiden valtavirtalinjojen haastamista eli sitä, kuinka yhteiskunnan ja talouden rakennemuutokset ovat heijastuneet poliittiseen järjestelmään. 1980-luvulla eräs aikakausi oli tulossa päätökseensä, ja näitä sanoja kirjoitettaessa ilmassa on merkkejä seuraavasta aikakauden vaihdoksesta. Uudet vaikuttamisen tavat ja perinteisen puoluekentän hajoaminen muuttavat peruuttamattomasti poliittista toimintaa. Globalisoitunut kilpailuyhteiskunta ei ole onnistunut lunastamaan kaikkia lupauksiaan yhä paremmasta yhteiskunnasta, ja vuonna 2020 varoituksesta iskenyt pandemia on haastanut käsitykset siitä, mikä on normaalia ja mitkä ovat mahdollisen rajat. Nähtäväksi jää, mitkä tämän päivän politiikan itsestään selvät linjaukset kokevat tulevai-

suudessa saman kohtalon kuin vielä 1980-luvulla hellitty ajatus Suomen koko valtiotilan tasapainoisesta kehittämisestä.

Tiuri oli oman aikansa aluepolitiikan kannalta ehdoton toisinajattelija, niin sanottu änkyrä. Minä olen aina suhtautunut erityisellä mielenkiinnolla ja akateemisella viehtymyksellä änkyröihin, sillä he kertovat omasta aikakaudestaan enemmän kuin sovinnaiset ja maltilliset valtionhoitajat. Siksi koen Tiurin sekä antoisaksi että mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi, joka tuo uutta näkökulmaa Suomen poliittiseen käänteeseen oikealle kylmän sodan lopulla. Hänen ajatustensa ja toimintansa kautta selvitän, miten kilpailukyky- ja tietoyhteiskunnan paradigma pääsi murtautumaan suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan ja loi sen ilmiön, jossa usko maaseudun taloudelliseen elinvoimaan hiipui.

1.1 Alueiden kehittämisen lähtökohdat

Suomi oli itsenäistyessään yksi Euroopan maalais- ja maatalousvaltaisimmista maista, jossa valtaosa väestöstä sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Kaupungit olivat pieniä, teollisuus oli vielä varhaisessa kehitysvaiheessa ja vain pieni osa maasta oli sähköistetty. Valtiovallan vaikutus ei ulottunut suurimpaan osaan maasta siten, että se olisi näkynyt merkittävästi kansalaisten arjessa. Tällaisessa tilanteessa itsenäisen kansakunnan keskeiseksi tavoitteeksi tuli ulottaa vaikutuksensa koko valtioalueeseensa ja sillä tavoin saada kansalaiset vakuuttumaan siitä, että valtiovalta oli olemassa heitä varten.⁴ Aluetieteen professori Sami Moisio kutsuu tätä vaihetta valtiotilan kehityksessä areaaliseksi valtioksi. Se oli välttämätön edellytys kansallisvaltion rakentamisessa, sillä vasta koko aluettaan hallitseva valtiovalta saattoi ryhtyä rakentamaan sellaista hyvinvointivaltiota, joka kansalaisistaan huolehtimalla ansaitsi heidän uskollisuutensa.

Hyvinvointivaltion keskeinen tehtävä oli kansallinen eheytyminen, ja hyvin tärkeää se oli Suomessa, jossa kansallinen yhteishenki oli kärsinyt sisällissodan ja sen seuraus-

⁴ Moisio 2012, 55–59.

ten vuoksi. Suomen johtajia painosti alituinen Neuvostoliiton uhka, eikä sisällissodan traumasta katkeroitunutta köyhälistöä haluttu päästään hurmaantumaan idästä kantautuvasta rakenteilla olevan utopian propagandasta. Yhteisen kansallisen projektin hengessä poliittiseen keskustaan kuuluvat Maalaisliitto ja Edistyspuolue ryhtyivät hallitusyhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa vuonna 1937, ja siitä alkunsa saanut talonpoikais- ja työväenpuolueiden keskustavasemmistolainen hallituskoalitio hallitsi Suomea vain lyhytaikaisin keskeytyksin vuoteen 1987 asti. Koalition vuosikymmenien työn tulos oli hajautettu hyvinvointivaltio, taloudellisen vaurauden ja sosiaalisen tasa-arvoisuuden takaaminen eri yhteiskuntaluokille niin kaupungeissa kuin maaseudullakin.⁵

Kansallinen eheytyksen oli lähtökohta myös ajatukselle valtioalueen tasapainoisesta kehittämisestä, joka paljon myöhemmin sai nimet kehitysaluepolitiikka, aluepolitiikka ja lopulta alueiden kehittäminen. Poliitiikanhaara sai odottaa varsinaista syntymistään toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää kannattaneet valtiomiehet saivat entistä enemmän syytä pelätä maan liukumista kommunismiin. Puolueista neuvostomyönteisimmän eli Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL), jonka suojissa kommunistit toimivat, kannatus painottui Pohjois-Suomen köyhille seuduille, joten niiden vaurastuttamisesta tuli tärkeä kansallinen tavoite. Taustalla voi nähdä perinteisen talonpoikaisen ajattelun, jota Maalaisliitto oli sisällissodan jälkeen soveltanut kansallisessa eheyttämisessä: kun köyhälläkin on jotain menetettävää, hän ei ole altis ryhtymään vallankumoukseen. Kansan vauraus ja usko tulevaisuuteen suojaisivat Suomea ajautumasta kommunismiin, mikä huomioitiin yhteiskuntapolitiikkaa suunnitellessa. 1950–1970-luvuilla eräät suomalaiset yhteiskuntatieteilijät analysoivat, että köyhien syrjäseutujen niin sanottu korpikommunismi oli erilainen ilmiö kuin teollisuuspaikkakuntien kommunismi: sillä ei ollut merkittävää aatesisältöä, vaan kyse oli elinoloihinsa tyytymättömän väestön tavasta osoittaa herravihaansa. Niinpä oli

⁵ Moisio 2012, 97–107.

herrojen intressien mukaista poistaa rahvaalta syy vihata heitä.⁶ Venäjän keisarikunnan kohtalo häälyi Damokleen miekkana kaikkien porvarillisten maiden johtajien yllä, ja Suomessa työväen vallankumousyritys oli vielä hyvässä muistissa, kansakunnan kollektiiviseen muistiin syöpyneenä traumana.

Eräänlainen lähtölaukaus tasapainoisen aluekehityksen tiellä oli pääministeri Urho Kekkosen teos *Onko maallamme malttia vaurastua?*⁷ vuodelta 1952, jossa hahmoteltiin Pohjois-Suomen käyttämättömien voimavarojen hyödyntämistä teollisuutta kehittämällä. Varsinaiseen toimeen päästiin vasta 1960-luvulla, kun ensimmäiset kehitysalue lait säädettiin. Aika oli kuitenkin käymässä vähiin. Suomeen oli syntynyt valtavasti uusia maatiloja ensin sisällissodan jälkeen, kun tilattoman väestön hyväksi oli tehty maareformi, ja vielä enemmän toisen maailmansodan jälkeen, kun monet Karjalan evakot ja rintamaveteraanit olivat saaneet omat tilansa. Teollistumiskehitys vaikutti myös maa- ja metsätalousalaan, kun tuotannon tehostuminen johti nopeaan työvoimatarpeen vähenemiseen. Tällöin lukemattomat pienviljelijät, jotka olivat ansainneet lisätuloja metsätöissä, menettivät työtilaisuuksia. Koneellinen elintarviketuotanto johti maatalouden ylituotantoon, jolloin valtio ryhtyi maksamaan peltojen jättämisestä kesannolle ja lehmien teurastamisesta.⁸ Tällainen talouden rakennemuutos johti maaseudun nuorten ennennäkemättömän suureen muuttoliikkeeseen kaupunkeihin ja Ruotsiin asti.⁹

Historiallisen ajan alkuhämäristä asti omaa maataan viljelevät talonpojat olivat olleet kansakunnan kivijalka, ja uusien peltojen raivaaminen oli ollut kansallinen päämäärä. 1960-luvun maanviljelijöille nuo asiat olivat itsestäänselvyksiä. Lisäksi monilla heistä oli hyvin tunnepitoinen suhtautuminen omaan tilaansa, olihan ne usein ansaittu työllä, taistelulla ja uhrauksilla. Maatalouden joutuessa kannattavuusvaikeuksiin viljelijäväestö päätyi paitsi taloudelliseen kriisiin, myös identiteet-

⁶ Koikkalainen 2004, 103–120.

⁷ Kekkonen 1952.

⁸ Isohookana-Asunmaa 2006, 108–110.

⁹ Tarkka 2002, 15.

tikriisiin. Maatalouden leimaaminen yhteiskunnalliseksi rasitteeksi oli isku heidän elämäntapaansa ja maailmankuvaansa vastaan.¹⁰ Yhtä väärin kohdelluksi saattaisi itsensä tuntea nykypäivän ohjelmistoasiantuntija, jota kehoitettaisiin heittäämään tietokoneensa pois ja menemään raivaamaan uutta peltoa.

Suomen valtiovalta joutui ongelmiin tilanteen hallinnan kanssa, sillä muutokseen ei ollut ennätetty varautua. Kehitysalueiden pitämiseksi taloudellisesti elinvoimaisina oli tehtävä paljon enemmän ja nopeammin. Maalaisköyhälistön pelätty poliittinen protesti toteutui viimein 1960-luvun lopulla, joskaan ei kommunistien hyväksi. Keskustapuolue, joka oli luopunut vanhasta nimestään Maalaisliitosta aikeenaan uudistua yhteiskunnallisen rakennemuutoksen pakottamana, oli vasemmistijohtoisissa hallituksissa mukana altavastajaan asemassa.¹¹ Kiihtyvän rakennemuutoksen saadessa aikaan hallitsemattoman maaltamuuton Keskustapuolueen roolin maaseudun väestön puolustajana pyrki ottamaan itselleen Suomen Maaseudun Puolue (SMP). Sen puheenjohtaja Veikko Vennamo oli aiemmin johtanut Maatalousministeriön asutustoimikuntaa, joka oli hoitanut evakkojen asiaa, ja siksi hänellä oli vanhastaan laajaa kannatusta syrjäseutujen pienviljelijöiden keskuudessa.¹² SMP:n menestys ja Keskustapuolueen tappio vuoden 1970 eduskuntavaaleissa pakotti Keskustapuolueen määrätietoisempiin toimiin maaseudun asukkaiden hyväksi. Se tarkoitti runsain mitoin uusia työpaikkoja teollisuudessa ja palveluissa alkutuotannosta vapautuvalle työvoimalle.¹³

¹⁰ Tarkka 2002, 14–15.

¹¹ Isohookana-Asunmaa 2006, 240–242.

¹² Tarkka 2002, 15.

¹³ Moisio 2012, 150.

1.2 Paradigman muutos

Urho Kekkosen hahmotelmissa Pohjois-Suomen teollistamisesta oli leimallista, että sen oli määrä tapahtua valtiojohtoisesti, ei markkinatalouden näkymättömän käden kautta.¹⁴ Valtion suuri rooli taloudessa oli leimallista myös koko sodanjälkeiselle talouspoliittiselle suuntaukselle pitkään sotatalouden purkamisen jälkeenkin. Palkat ja hinnat eivät muodostuneet täysin kysynnän ja tarjonnan mukaan, vaan niistä käytiin poliitikkojen ja etujärjestöjen kesken loputonta neuvottelua, mikä johti toistuvasti lakkoihin ja hallituskriiseihin. Samoin markan ulkoisesta arvosta päätettiin Suomen Pankissa tavoitteena pitää suomalainen vientiteollisuus kilpailukykyisenä länsimarkkinoilla. Idänkauppa puolestaan oli puhdasta politiikkaa.¹⁵

Professori Pertti Alasuutari on luonnehtinut Suomen taloudellisen ja poliittisen järjestelmän hallintatapaa nimellä suunnittelutalous.¹⁶ Sen taustalla oli ajatus rationaalisesta, tieteeseen ja tutkimukseen perustuvasta päätöksenteosta, jolla yhteiskuntaa kehitettäisiin hyvin pitkällä tähtäimellä kohti hyväksi katsottua suuntaa. Aluekehityksen tapauksessa suunnittelutaloudessa oli kyse kuin koko maahan laajennetusta asemakaavoituksesta.¹⁷ Suurten yksityisten pääomien puutteessa valtionyhtiöt vastasivat teollisista infrastruktuuri-investoinneista ja sillä tavoin toteuttivat ylhäältä käsin määriteltyä kansallista talousstrategiaa, investointivetoista talouskasvua. Valtion ohella toinen elinkeinoelämän mahtitekijä olivat pankit, jotka vaikuttivat muuhun yritystoimintaan lainarahoituksen ja omistuksen kautta. Samaan aikaan julkinen valta rakensi hyvinvointivaltion palveluita, minkä seurauksena julkisen sektorin työpaikat lisääntyivät vauhdilla ja palvelusektorin osuus työllistäjänä kasvoi. Talouden rakennemuutoksessa Suomi seurasi Länsi-Euroopan maita jäljessä, mutta koki muutoksen niitä nopeammin. Talouspoliittinen linja tuotti tuloksia: 1940-luvun lopulta alkaen Suomen talouskasvu oli nopeaa lähes

¹⁴ Suomi 1990, 203–204.

¹⁵ Hämäläinen & Heiskala 2004, 72–73.

¹⁶ Alasuutari 2006, 47–48.

¹⁷ Moisio 2012, 121–125.

kolmen vuosikymmenen ajan, minkä seurauksena Suomi nousi sodan runtelemasta maatalousmaasta osaksi kehittyneiden teollisuusmaiden perhettä.¹⁸ Rationalistisen suunnittelun voimaan oli helppoa uskoa, ja niinpä uskottiin myös valtiiovallan kykyyn ratkoa kehitysalueiden rakennemuutosongelmia.

Suomessa teollistuneen hyvinvointivaltion rakentamisprojekti eteni jäljessä useimpia muita kehittyneitä maita, ja siksi projektin valmistumisesta seurannut talouskasvun heikkeneminen ei ajoittunut samaan aikaan kuin 1970-luvun öljykriiseistä seurannut pitkä taantuma. Monissa maissa toisen maailmansodan jälkeisen nousukauden päätyminen johti selkeään poliittiseen käännökseen oikealle, kun talousongelmiin ryhdyttiin etsimään ratkaisuja suuremman markkinaehtoisuuden kautta.¹⁹ Tämä suunnanmuutos henkilöityi muun muassa Britannian pääministeriin Margaret Thatcheriin ja Yhdysvaltain presidenttiin Ronald Reaganiin, sekä tavaltaan myös Neuvostoliiton johtajaan Mihail Gorbatšoviin.²⁰ Max Jakobson, jonka rooliin suomalaisen oikeiston taustavaikuttajana tulemme myöhemmin tutustumaan, piti Thatcherin ja Reaganin valtaannousuja käännteentekevinä tapauksina länsimaiden historiassa. He aloittivat uuden aikakauden, jota ei enää leimannut vasemmistijohtoinen konsensus hyvinvointivaltion rakentamisesta.²¹

Suomi kuitenkin selvisi öljykriiseistä helpommalla, kun kasvanut öljyn hinta lisäsi Neuvostoliittoon vaihtokauppana myytyjen teollisuustuotteiden kiintiötä, jolloin idänkaupan kasvu kompensoi muuta tuotannon laskua. Niinpä uusi rakennemuutosvaihe saavutti Suomen vasta 1980-luvulla, mutta jälleen muita maita kiivaammalla vauhdilla.²² Samoin poliittinen muutos antoi odottaa itseään, osittain myös siksi, että Suomessa sisäpolitiikassakin välteltiin Neuvostoliiton ideologisten näkemysten selkeää haastamista ja kyseenalaistamista.

¹⁸ Hämäläinen & Heiskala 2004, 71–74.

¹⁹ Hämäläinen & Heiskala 2004, 73–74.

²⁰ Alasuutari 2006, 49, 59.

²¹ Jakobson 1992, 228–230.

²² Tarkka 2002, 33–35.

Tutkimusjohtaja Timo J. Hämäläinen ja professori Risto Heiskala analysoivat uuden rakennemuutoksen vaihetta siten, että taloudellisen muutoksen taustalla vaikutti merkittävä kulttuurisen paradigman murros. Se korosti tehokkuutta, markkinoita, teknologiaa ja kilpailukykyä, ja se koki nopean läpimurron keskeisten päätöksentekijöiden keskuuteen, kun talouden vaipuminen lamaan 1990-luvulla murensikin hyvinvointivaltion rakentamisaikana vallinneen taloudellisen suunnitteluparadigman hyväksyttävyyden. Muutos näkyi kaikessa yhteiskunnan toiminnassa. Koordinaatiomekanismina hierarkkinen suunnittelu väistyi markkinamekanismin tieltä, mikä näkyi muun muassa julkishallinnon hajauttamisessa ja tulosjohtamisessa sekä valtionyhtiöiden yksityistämisessä. Kansantalous avautui, korkean teknologian sektori nousi metsä- ja metalliteollisuuden ohien keskeiseksi talouden avainsektoriksi, ja aineellisten investointien sijaan alettiin enemmän korostaa osaamista ja tuotekehitystä. Valtiovallan keskeinen tavoite vaihtui tasa-arvon toteuttamisesta tehokkuuteen, innovatiivisuuteen ja kilpailukykyyn. Työmarkkinajärjestöjen vahva osallistuminen työmarkkina- ja talouspoliittiseen päätöksentekoon alkoi heikentää. Kansalaisten rooli muuttui hallintoalamaisista palveluasiakkaisiksi. Kulttuurin arvopohjana konservatiivinen kollektivismi teki tilaa individualistiselle liberalismille.²³ Jo ennen muutosta sen puolestapuhujiksi nousivat muun muassa vuonna 1974 liike-elämän etuja edistämään perustettu ja aluksi Jakobsonin johtama Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA) sekä myöhemmin korkeaa teknologiaa, markkinataloutta ja kansainvälistymistä eduskunnasta käsin kannattanut Tiuri.

Moision analyysin mukaan paradigman muutos tarkoitti valtion tilasuhteiden sääntelyssä hajautetun kilpailuvaltion vaiheen alkamista. Siinä vaiheessa alueellisen tasa-arvon periaate on yhä mukana yhteiskuntapolitiikan tavoitteena, mutta kansainvälisestä kilpailukykyvyydestä huolehtiminen on ohittanut sen tärkeimpänä tavoitteena.²⁴ Suomessa siirtyminen hajautetun kilpailuvaltion vaiheeseen tapahtui sisäisten ja ulkoisten välttämättömyyksien sanelemana, ilman määrätietoista suunnit-

²³ Hämäläinen & Heiskala 2004, 75–77.

²⁴ Moisio 2012, 187–188.

nitelmaa tehdä niin. Aikalaiset eivät muutosta selvästi huomanneet, mikä näkyy muun muassa aluepolitiikan hyvin maltillisissa uudistuksissa 1980-luvulla. Suomalaisessa politiikassa merkittävä muutoksen symboli oli Kokoomuksen siirtyminen vakituisen oppositiopuolueen roolista vakituisen hallituspuolueen rooliin vuonna 1987. Keskustavasemmistolainen koalitio murtui, ja sen mukana yhteiskuntapolitiikan keskiöstä syrjäytyi maanviljelijöiden ja työväestön etuja tasapuolisesti edistänyt suuntaus.

1980-luvun lopulle tultaessa teollisen kehityksen jälkeinen talouden rakennemuutos oli muuttanut työn ja tuotannon luonnetta Suomessa niin paljon, että poliittinen muutos oli väistämätön. Palvelusektorin nousu hallitsevaksi osaksi kansantaloutta, toimihenkilöiden määrän kasvu sekä tietotaidon nousu pääoman oheen tärkeäksi resurssiksi muuttivat vanhan porvariston ja työväen kahtiajaon. Keski-luokkainen yhteiskunta toimi omanlaisensa lainalaisuuden mukaan, eikä siihen kuulunut retoriikka vallankumouksen kautta rakennettavasta utopiasta.²⁵ Sosiaalidemokraatit ja kokoomuslaiset saivat huomata kilpailevansa samojen äänestäjien luottamuksesta. Kommunistit päätyivät sisäisten riitojen kierteeseen, eikä heiltä kuultu ainakaan sellaisia uusia ideoita, joiden vuoksi heitä olisi yhä pidetty vaarana yhteiskuntajärjestelmälle. EVA otti roolikseen suomalaisten herättämisen muutokseen, jotta siitä selvittäisiin vähin vaurioin ja avautuvia mahdollisuuksia hyödyntäen, ja alkujaan vastarannankiisken maineessa ollut järjestö päätyi uuden tieto- ja kilpailuyhteiskunnan valtavirtaan.

Tiuri aloitti poliittisen toimintansa tässä murrosvaiheessa. Hän suuntasi viestinsä juuri uusien ammattien harjoittajille ja pyrki luomaan poliittista painetta ottaa heidän tarpeensa ja kehittymismahdollisuutensa paremmin huomioon. Ei häntä vaikuttanut kiinnostaneen se perinteisempi oikeistopolitiikan sisältö, jossa peloteltiin kommunismilla. Analyysiensä perusteella hän ymmärsi ennalta, että kommunismin kompastuskiveksi oli koitumassa jähmeys ja kyvyttömyys siirtyä tietotaitoon

²⁵ Jakobson 1992, 130–131.

perustuvaan talouteen. Kommunismin pelko on kuitenkin niin tärkeä konteksti poliittista oikeistoa tutkittaessa, että siihen on syytä tehdä lyhyt katsaus, jotta voidaan ymmärtää, miten mullistava ilmiö sen katoaminen oli.

1.3 Kommunismin pelko oikeistopolitiikan kontekstina

Toisen maailmansodan jälkeen kaikki Euroopan maat, joissa kommunistit saivat vallan, joutuivat alistumaan Neuvostoliiton komentoon, ja kommunismin vyöry herätti suuren pelon läntisemmissä maissa. Itäblokin maiden yritykset päättää omista asioistaan Neuvostoliitosta riippumatta johtivat toistuvasti toverilliseen kurinpalautukseen oikeaoppisen linjan suojelemiseksi. Saksalaiset saivat sen kokea vuonna 1953, unkarilaiset vuonna 1956 ja tšekit ja slovakit vuonna 1968; Puolan Solidaarisuus-liike 1980-luvulla johti vain maan sisäisen sotatilan julistamiseen, jolla vältettiin neuvostointerventio.

Neuvostoliitolla oli Suomessa, kuten muissakin maissa, sekä turvallisuuspoliittisia että ideologisia intressejä. Turvallisuuspolitiikka oli se, mihin Paasikiven–Kekkonen-linjan mukaan voitiin myöntyä, mutta ideologisen vyörytyksen aika ajoin alkaessa Suomen johto ryhtyi vastarintaan yrittäen kuitenkin olla vaikuttamatta vihamieliseltä; keskeinen dilemma läpi kylmän sodan oli pyrkimys pysyä irrallaan Neuvostoliitosta, mutta samalla säilyttää siihen hyvät välit. 1940-luvun vaaran vuosina suomalaiset kommunistit toivoivat Suomen kulkevan Tšekkoslovakian tietä kansandemokratiaksi, mutta vuonna 1948 YYA-sopimuksen solmiminen, millä Suomi sidottiin Neuvostoliiton turvallisuuspoliittiseen etupiiriin, ja kommunistien jääminen pois hallituksesta johtivat vaaran hiipumiseen. Toinen merkittävä ideologinen vyörytys tapahtui vuonna 1970, kun Neuvostoliiton ylinnokka suurlähettiläs Aleksei Beljakov ryhtyi mahdollisesti omasta aloitteestaan sekaantumaan Suomen sisäisiin asioihin, tavoitellen työtaistelujen lietsonnalla läheläukausta vallankumoukselle. Presidentti Kekkonen joutui itse puuttumaan työmarkkinapolitiikkaan rauhoittaakseen tilanteen, ja pian vallankumoussuunnitel-

mansa kariuduttua Beljakov siirrettiin Suomesta muihin tehtäviin.²⁶

Oikeisto kävi jatkuvaa kamppailua vallitsevan järjestelmän puolustamiseksi, mitä 1970-luvun ideologisesti kiivaimpina vuosina pidettiin taantumuksellisena toimintana, jossa jotkut kuuluivat kaikuja 1930-luvulta.²⁷ Oikeistolaiset pysyivät vallankäytön marginaalissa niinäkin lyhyinä jaksoina, jolloin Kokoomus pääsi osallistumaan hallitukseen. Lännessä tällaista Neuvostoliiton tahtoon mukautumista ryhdyttiin kutsumaan suomettumiseksi. Puolue toisensa perään hioi ulkopoliittiset särmänsä saadakseen Neuvostoliiton luottamuksen ja mahdollisuuden päästä korkeimpiin poliittisiin tehtäviin ja virka-asemiin. Sosiaalidemokraatit luopuivat avoimesta kommunismin vastustuksestaan sen jälkeen, kun Väinö Tannerin paluu puheenjohtajaksi vuosiksi 1957–1963 merkitsi poliittisen salonkikelpoisuuden menetystä ja joutumista oppositioon. Vuodesta 1966 SDP hallitsi Suomea johtavana puolueena, mutta sen edellytyksiä olivat presidentti Kekkonen taakse asettuminen ja hänen toiveensa mukainen suostuminen yhteistyöhön kommunistien kanssa.²⁸ Kokoomus yritti samanlaista pääsyä pois paitsiosta 1970-luvulla, mutta Neuvostoliitolla ei ollut mitään syytä toimia asian hyväksi.

Suomessa suomettumispuheista ei pidetty. Kekkonen noudatti kaikessa hiljaisuudessa taktiikkaa, jolla hän aikoi eliminoida vallankumouksen vaaran, ja se oli kommunistien sitominen vallitsevaan järjestelmään hyväksymällä heidät hallitukseen.²⁹ Taktiikka johti kommunistien puoluehajaannukseen, eikä Neuvostoliitto oikein tiennyt, miten tilanteessa toimia. Toisaalta Kremlin valtiat toivoivat sosiaalidemokraattien, kommunistien ja Keskustapuolueen muodostaman kansanrintaman vakiinnuttavan paikkansa Suomen vallitsevana hallituskoalitiona, joka askel askelelta veisi Suomea kohti kommunismia, toisaalta he ymmärsivät kommunistien radikaalisiipeä, joka halusi marxilaisittain oikeaoppisen vallankumouksen. Radi-

²⁶ Tarkka 2002, 65–68.

²⁷ Jakobson 1992, 126.

²⁸ Tarkka 2002, 80–83; Vihavainen 1991, 79.

²⁹ Tarkka 2002, 51–52, 82–83.

kaaleja kommunisteja kutsuttiin taistolaisiksi johtajansa Taisto Sinisalon mukaan, kun taas maltillisempaa enemmistöä saarislaisiksi puheenjohtaja Aarne Saarisen mukaan. Taistolaiset pääsivät pitämään kovaa ääntä Neuvostoliiton suopean asenteen turvin, minkä vuoksi 1970-luvulla äärivasemmiston uhka ja vaikutusvalta vaikuttivat suuremmilta kuin miksi ne jälkeenpäin osoittautuivat.³⁰

Merkittävänä ulkoasiainhallinnon virkamiehenä ja myöhemmin EVA:n toimitusjohtajana toiminut Max Jakobson seurasi Kekkonen taktiikan onnistumista tyytyväisenä. Toisin kuin monet elinkeinoelämän vaikuttajat, hän ei pitänyt sosiaalidemokraatteja tai edes saarislaisia kommunisteja uhkana Suomen yhteiskuntajärjestelmälle. Hän katsoi saarislaiten kuuluvan siihen aatteelliseen lokeroon, jota muissa maissa kutsuttiin eurokommunismiksi erotukseksi Neuvostoliiton ohjauksessa toimivista neuvostokommunisteista. Yhteiskuntien kehittyessä keskiluokkaisuemmiksi ja itsensä proletaareiksi mieltävien kadotessa historiaan eurokommunistit hiljalleen hylkäsivät tavoitteen vallankumouksesta ja sopeutuivat toimimaan demokratian puitteissa. Neuvostoliitto ei suhtautunut suopeasti eurokommunisteihin, vaan olisi halunnut pitää aateveljensä tiukassa ohjauksessaan, jotta itäblokin maissa alistetut kansakunnat eivät olisi ottaneet itsenäisestä toiminnasta mallia ja toistaneet niitä tapahtumia, jotka olivat horjuttaneet Neuvostoliiton valtaa Itä-Saksassa vuonna 1953, Unkarissa vuonna 1956 ja Tšekkoslovakiassa vuonna 1968.³¹

Neuvostoliiton tuen lisäksi porvarillisten piirien huolta kommunismin noususta lisäsi se tosiasia, että taistolaisuus nousi muotiliikkeeksi suomalaisessa opiskelijamaailmassa 1960-luvun lopulla. Kun vaikutti siltä, että suhteettoman suuri osa tulevaisuuden älymystöstä tulisi kannattamaan neuvostotyylisiä kommunismia ja hyväksymään Tšekkoslovakian miehityksen tapaiset neuvostointerventiot ulkomailla, Suomen tulevaisuus näytti synkältä. Aikalaisilta kuitenkin jäi vähemmälle huomiolle se, että aidossa työväestössä, jota taistolaiset julistivat puolustavansa, innostus jäi laimeaksi. Kuten Jukka Tarkka asian on ilmaissut, vallankumouksen

³⁰ Tarkka 2002, 47–49.

³¹ Jakobson 1992, 130–133, 235–236.

etujoukko alkoi kärsiä miehistövajeesta, vaikka johtajia kyllä riitti. Pelkillä johtajilla ei vallankumousta toteutettu, ja 1970-luvun mittaan, kun taistolaiset siirtyivät työelämään ja saivat muuta ajateltavaa kuin vallankumousromanttiset haaveensa, taistolaisuus kuivahti kokoon. Nuoremmat ikäluokat innostuivat uusista ajankohdaisista asioista.³²

SKDL toimi useissa hallituksissa vuosina 1966–1982 ja kesyyntyi radikaalista Neuvostoliiton intressien tukijasta sisäisten kiistojensa väsyttämäksi puolueeksi, joka liimautui sosiaalidemokraattien kylkeen vasemmistoblokin heikommaksi osapuoleksi. Kaikkien Suomen keskeisten puolueiden omaksuessa Neuvostoliittoa kunnioittavan ulkopoliittisen linjan SKDL menetti käytännössä kaiken merkityksensä Neuvostoliiton silmissä, ja sen sisällä kommunistit taistelivat porvariensa sijaan toisiaan vastaan. Vuonna 1985 enemmistön ja taistolaisten välirikko eteni niin pitkälle, että kommunistipuolue hajosi, ja taistolaiset perustivat oman Demokraattinen vaihtoehto -ryhmänsä. Sen painoarvo jäi merkityksettömäksi, hyvänä osoituksena kommunistien lopullisesta tappiosta järjestelmien taistelussa Suomessa.³³

Suomalaisella puolustustaistelulla kommunismia vastaan oli läheinen kytkös aluepolitiikkaan. Kuten Kekkonen pyrki kesyttämään kommunistipoliitikot integroimalla heidät valtarakenteisiin, hän pyrki myös kesyttämään kommunistien äänestäjät poistamalla ne syyt, jotka olivat saaneet heidät osoittamaan tyytymättömyyttä Suomen yhteiskuntajärjestelmää kohtaan. Kekkonen kanto huolta siitä, että Neuvostoliiton elintaso nousisi jossain vaiheessa korkeammaksi kuin Suomen, sillä se lisäisi kommunismin vetovoimaa. Suomen oma yhteiskuntajärjestelmä oli pidettävä houkuttelevampana myös maan köyhemmissä osissa, ja siitä alkoi kehitysaluepolitiikka osana kansallista projektia.³⁴

Kaikessa yhteiskuntapolitiikassa voi ylevien periaatteiden kuten demokraattisen järjestelmän puolustamisen lisäksi nähdä myös raadollisempia, valtopoliittisia mo-

³² Tarkka 2002, 54–55.

³³ Seppinen 2011, 78.

³⁴ Moisio 2012, 85–87.

tiiveja. Oikeisto oli kyllä mukana kommunismin vastaisessa taistelussa, mutta aluepolitiikka näyttöä muunakin kuin vain vaaran ehkäisyä: se oli julkisen rahan kanavoimista niille seuduille, joilla sekä Maalaisliitto-Keskustapuolueen että SKDL:n kannatus oli vahvin. Ei ollut kaukaa haettu kysymys, oliko kaiken takana poliitikkojen halu hellä omia äänestäjiään tulevan menestyksen varmistamisen vuoksi; lisäksi ulkopoliittisista syistä hyvinvointivaltion tarkoituksesta kommunismivaaran ehkäisijänä oli pysyttävä hiljaa. Suomalaisen hyvinvointivaltion ollessa vielä suunnitteluvaiheessa oikeistolaiset pitivät alueellista tasoittamispolitiikkaa ja sosiaalista tulontasauspolitiikkaa ennemmin tuhlauksena kuin investointina.³⁵ Kenties kommunismin vastustuksen kannalta oli edullista, että oikeisto ei kyseisissä asioissa saanut tahtoaan läpi. Kun Tiuri vuonna 1983 nousi eduskuntaan ja Kokoomus vuonna 1987 pääsi hallitukseen, suomalainen kommunismi oli jo kukistettu hyvinvointivaltiolla. Tämän tutkielman kannalta on huomionarvoista, että poliittinen käänne oikealle syrjäytti kansalliseen eheytykseen perustuneen aluepolitiikan hyvin pian kommunismivaaran hiivuttua.

1.4 Tutkimustehtävä, lähdeaineisto ja tutkielman rakenne

Tutkielmassa selvitän, millaisilla ajatuksilla ja argumenteilla oikeistolaiset toisinajattelijat Martti Tiuri ja EVA ajoivat muutosta keskustavasemmistolaisen hegemonian yhteiskuntapolitiikkaan, erityisesti aluepolitiikkaan, ja missä määrin ja missä vaiheessa nuo ajatukset päätyivät valtavirtaisempaan ajatteluun. Laajempaan teemana tutkielmassa on Suomen siirtyminen Sami Moision määrittelemään hajautettuun kilpailuvaltioon ja taloudellis-yhteiskunnallinen murros, johon liittyen aluekehitysajattelun muutos oli väistämätön. Huomio kiinnittyy myös niihin erilaisiin yhteiskunnallisen keskustelun menetelmiin, joita nämä kaksi tahoa käyttivät toiminnassaan. Tiuri oli epädiplomaattisuuteen asti suorasukainen osoittaessaan ongelmia ja syyperiä; varmasti hyvä menetelmä kansanedustajalta, joka oli jatkuvassa huomion tarpeessa saadakseen äänestäjiltä valtakirjan seuraavissakin

³⁵ Moision 2012, 75.

vaaleissa, mutta se ei innostanut kaikkia omaksumaan hänen ajatuksiaan omikseen. EVA sen sijaan pyrki alusta lähtien sovinnolliseksi sillanrakentajaksi, joka rakentavassa hengessä pyrki ujuttamaan ajatuksiaan kaikille, jotka niitä sattuiivat kuuntelemaan. EVA:n rooli tutkielmassa on kaksiosainen: aluksi osa oikeistohenkistä oppositiota, joka pyrki muuttamaan yhteiskuntapolitiikan suunnan; lopuksi asemansa vakiinnuttanut osa yhteiskunnallisen keskustelun valtavirtaa; mutta kaiken aikaa samanlaisesta poliittisesta kasvualustasta lähtöisin oleva konteksti Tiurille. Sovinnollisen asenteensa vuoksi EVA ei alkuaikoinaan esittänyt yhtä rajua kritiikkiä aluepolitiikkaa kohtaan kuin Tiuri, vaikka samoista taloudellisista kehityslinjoista järjestössä oltiinkin tietoisia. Tästä syystä sen myöhemmät aluepoliittiset kannanotot käyvät mittariksi, missä määrin Tiurin kritiikki oli valtavirtaistunut talouspoliittisessa oikeistossa.

Tulkitsen sisällönanalyysin menetelmin Tiurin 1980-luvun puolivälissä kirjoittamia kirjoja sekä hänen puheenvuorojaan eduskunnan aluepoliittisissa keskusteluissa vuosikymmenen lopussa, ja vertailen hänen ajatteluaan laman aikana ja sen jälkeen tuotettuihin muiden toimijoiden aluepoliittisiin hahmotelmiin. Muut toimijat tarkoittavat Suomen julkista ja yksityistä sektoria. Julkisen sektorin ajattelua ilmentävät muun muassa hallitusohjelmat, aluepoliittinen lainsäädäntö sekä aluepolitiikan uudistamista hahmottelevien komiteoiden, työryhmien ja selvitysmiehen mietinnöt, raportit ja ehdotukset. Yksityisen sektorin ajattelua ilmentävät EVA:n julkaisuissaan esittämät aluepoliittiset kehitysehdotukset.

Suomalaisesta aluekehitysajattelusta on varsin laajasti kirjallisuutta, joskaan ei juuri Tiurin ajatteluun keskittyvää ja harvemmin nimenomaan historiantutkimuksen näkökulmasta tehtyä. Professori Perttu Vartiainen on kirjoittanut vuonna 1998 sisäasiainministeriön tilaamana lyhyen aluepolitiikan vaiheiden kuvauksen.³⁶ Aluepolitiikkaa vuosikymmeniä valmistellut virkamies Matti Sippola on kirjoittanut vuonna 2010 työ- ja elinkeinoministeriön toimeksiannosta erittäin yksityis-

³⁶ Vartiainen 1998.

kohtaisen yleisesityksen, joka kertoo kronologisesti aluepolitiikan vaiheista ja siihen liittyvästä keskustelusta.³⁷ Maantieteellistä näkökulmaa edustavat muun muassa Moision tutkimus Suomen tilasuhteiden sääntelystä vuodelta 2012³⁸ ja Mika Honkasen väitöskirja vuodelta 2016³⁹, jossa analysoidaan aluepolitiikkaa ja siihen liittyvää eduskuntakeskustelua maantieteellisten alueteorioiden näkökulmasta. Lisäksi aluepolitiikan vaiheita on selvitetty yksityiskohtaisesti taustoittavina osina monissa aluepolitiikan kehittämistä hahmottelevissa mietinnöissä, joita käytän tutkielmani lähdeaineistona.

Tutkielman toisessa luvussa selvitän sen aluepoliittisen kontekstin, jossa Tiuri esitteli omat aluepoliittiset näkemyksensä. Se tarkoittaa niitä aluepoliittisen lainsäädännön vaiheita, jotka säädettiin ennen Tiurin nousua eduskuntaan, kasvukeskusten rooliin liittyviä erimielisyyksiä sekä hajautetun korkeakouluverkoston kehitysvaiheita. Kolmannessa luvussa esittelen 1970-luvulla rakennemuutoksen seurauksena syntyneen valtavirtaa haastaneen poliittisen liikehdinnän, jonka edustajaksi olen valinnut Tiurin lisäksi EVA:n. Käyn myös läpi niiden tuomat uudet ajatukset aluepolitiikkaan, tärkeimpänä Tiurin kirjoissaan esittämän kritiikin. Neljännessä luvussa käsittelen ne aluepolitiikan vaiheet, joihin Tiuri kansanedustajana pääsi vaikuttamaan, ja teen vertailun 1990-luvun aluekehitysajatteluun analysoidakseni, missä määrin Tiurin ajatukset olivat saaneet kannatusta. Viidennessä luvussa on päätelmien ja laajojen yhteiskunnallisten ja kansantaloudellisten ilmiöiden pohdinnan vuoro.

³⁷ Sippola 2010.

³⁸ Moision 2012.

³⁹ Honkanen 2016.

2. Aluepolitiikka ja suunnittelutalous

Aluepolitiikasta puhuttaessa on katsottu aiheelliseksi määritellä erikseen pieni ja suuri aluepolitiikka, joista joissain yhteyksissä käytetään myös nimityksiä suppea ja laaja. Pienen aluepolitiikan piiriin kuuluvat vain ne toimenpiteet, joiden nimenomaisena tavoitteena on vähentää alueiden välisiä kehittyneisyseroja. Suuri aluepolitiikka tarkoittaa muiden politiikanalojen piiriin kuuluvia asioita, joilla on alueellisia vaikutuksia. Suurta aluepolitiikkaa voikin arvostella piiloaluetueksi, jos kehitysalueita suositaan esimerkiksi julkisten palveluiden tarjoamisessa tai tiestön kehittämisessä, sillä silloin julkisten varojen käyttö kehitysalueiden hyväksi ei ole niin läpinäkyvää.⁴⁰ Tämä erityisesti oli Tiurin kritiikin keskiössä, ja sitä käsitellään seuraavassa luvussa.

Kaikkein leimallisimmin suuren aluepolitiikan piiloaluetukea on maatalouspolitiikka, koska se käsittelee juuri sitä elinkeinoa, jonka hallitsevuuden katsottiin osoittavan alueen alikehittyneisyyttä. Maataloudesta kehittyi vuosikymmenien aikana vahvasti tuettu elinkeino. Suorien tukien lisäksi maatalouden kannattavuuteen vaikutti paljon myös hyvinvoinnin kasvun tasaaminen kuluttajien ja tuottajien kesken päättämällä palkoista ja hinnoista, mikä oli keskustavasemmistolaisen hallituskoalition toistuva kompastuskivi. Työväenpuolueet puolustivat kuluttajia ja Maalaisliitto-Keskustapuolue tuottajia (toisin sanoen maanviljelijöitä). Silloin, kun neuvotteluiden lopputulos päättyi hyödyttämään tuottajia, ratkaisu koitui yleisesti kehitysalueiden hyödyksi.⁴¹

Toisen maailmansodan jälkeisenä kautena eräs ilmiö, joka muutti syrjäseutujen elinkeinorakenteita, oli rakenteilla olevan hyvinvointivaltion palvelujen ulottaminen maan joka osaan. Osittain, etenkin koulujen perustamisen suhteen, kehitys seurasi jäljessä kaupunkeja ja vain sattui ajoittumaan samaan aikaan kehitysalueiden tarkoituksellisen kehittämisen kanssa. Sen sijaan peruskoulu-uudistus tapahtui

⁴⁰ Sippola 2010, 17.

⁴¹ Sippola 2010, 103–105.

käänteisessä järjestyksessä, sillä viimeisenä se toteutettiin pääkaupunkiseudulla. Vuonna 1972 voimaan tullut kansanterveyslaki vauhditti julkisen palveluverkoston laajenemista, kun sen nojalla jokaisessa kunnassa oli oltava terveyskeskus.⁴² Palvelujen tarjoamisen ja hallinnon toimivuuden turvaamiseksi syrjäisille ja oloiltaan vaikeille alueille houkuteltiin osaavaa työvoimaa valtion ja kuntien virkoihin syrjäseutulaisilla.⁴³ Erityisen merkittävä suuren aluepolitiikan ilmentymä oli korkeakoulujen perustaminen ympäri maan, ja asian kauaskantoisten vaikutusten vuoksi se käsitellään omassa alaluvussaan. Suureen aluepolitiikkaan kuuluvat myös sellaiset asiat kuin tie-, rata- ja sähköverkkoinvestoinnit, kuntien talouden tukeminen yhä suuremmilla valtionosuuksilla, varuskuntien perustamiset, tuki kulttuuritoiminnalle ja valtion laitosten ja virastojen hajasijoittaminen eri puolille maata. Koska kaikella julkisella toiminnalla on vaikutusta siihen alueeseen, jolla toiminta sijaitsee, suureen aluepolitiikkaan kuuluu oikeastaan kaikki. On mahdollista arvioida, kuinka paljon sellaisten päätösten tekemisessä alueoloihin vaikuttaminen on motivoinut päättäjiä tai olisiko yhteiskuntapolitiikka ollut kovin erilaista, vaikka yksikään poliitikko ei olisi niin sanotusti vetänyt kotiinpäin. Suuri aluepolitiikka on siinä mielessä virallista, että 1970-luvun alussa kaikki viranomaiset määrättiin huomioimaan toiminnassaan aluepoliittiset tavoitteet ja pyrkimään edistämään niitä.⁴⁴

Pieni aluepolitiikka on selkeästi osa talouspolitiikkaa. Se perustuu näkemykseen, että elinvoimaisella alueella on monipuolinen elinkeinorakenne, ja siksi 1960-luvulla ensimmäiset kehitysaluelait keskittyivät tukemaan yritysten perustamista ja kasvua, etenkin teollisuutta. Teollistavan aluepolitiikan ilmentymä oli teollisuuskylä. Sellaisissa julkisvalta rakensi teollisuuskiinteistöjä siten, että useat yritykset perustaisivat niihin tuotantoaan ja siten loisivat toisiaan tukevan teollisuuskeskittymän.⁴⁵ Teollisuuskylä on mainio esimerkki siitä aluepolitiikan luonteesta,

⁴² Sippola 2010, 108–111.

⁴³ Honkanen 2016, 68.

⁴⁴ Vartiainen 1998, 7.

⁴⁵ Sippola 2010, 92–93.

että politiikkaa oli koko ajan hahmoteltava uudestaan. Sitä mukaan kuin tavoitteita saavutettiin, oli keksittävä uusia saavutettaviksi. Aluepolitiikan ensimmäisten vuosikymmenten aikana Suomessa palkattiin paljon virkamiehiä ja perustettiin monta komiteaa hahmottelemaan uusia vaiheita alueiden kehittämisessä. Vahva usko siihen, että julkinen ohjaus edisti kansallista etua paremmin kuin markkinamekanismi, on malliesimerkki suunnittelutalouden paradigmasta.

Aluepolitiikka oli leimallisesti Maalaisliitto-Keskustapuolueen politiikan keskiössä, niin ideologisista kuin valtapoliittisistakin syistä. Alkiolainen yhteiskuntaideaali korostaa hajauttamista, on kyse sitten taloudellisista resursseista tai vallankäytöstä. Puolueen kannatus painottui vahvasti maaseudulle, eivätkä maaltamuuttajat useinkaan levittäneet sen kannatusta etelän kaupunkeihin, joten syrjäseutujen elinvoiman lisääminen ja asukkaiden pitäminen niillä oli puolueen elinehto. SDP:n kiinnostus syrjäseutujen ongelmia kohtaan puolestaan vähentyi sitä mukaa kuin puolueen pienviljelijäsiipi heikkeni. SDP kannattikin kasvupolitiikan suuntausta, joka panosti enemmän kasvukeskuksia. SKDL kilpaili Pohjois-Suomessa Maalaisliitto-Keskustapuolueen kanssa syrjäseutujen köyhälistön äänistä, joten se oli SDP:tä suopeampi aluepolitiikkaa kohtaan, joskin sen aluepoliittisissa näkemyksissä näkyi vahva vasemmistolainen ideologinen ajattelu. Se olisi halunnut aluepolitiikkaa tehtävän valtiojohtoisesti ja suhtautui kielteisesti yksityisen teollisuuden tukemiseen. Ennen Tiurin nousua eduskuntaan Kokoomuksessa ei ollut voimakkaita mielipiteitä aluepolitiikkaan liittyen. Vaikka puolue sai suuren osan kannatuksestaan etelän kaupungeista, aluepolitiikassa se asettui Maalaisliitto-Keskustapuolueen ja SDP:n välimaastoon. Muista puolueista SMP oli vahvan aluepolitiikan kannalla, mutta ei päässyt vaikuttamaan aluepolitiikan säätämiseen juuri muuten kuin välillisesti luomallaan pelotevaikutuksella muihin puolueisiin.⁴⁶

⁴⁶ Honkanen 2016, 90–95.

2.1 Pienen aluepolitiikan vaiheet

Sami Moision analyysin mukaan hajautetun hyvinvointivaltion rakennustyö alkoi toisen maailmansodan jälkeen uutena vaiheena eheytyksen politiikassa, tavoitteenaan jatkuvalla talouskasvulla lieventää ja peittää yhteiskunnallisia ristiriitoja. Kansakunnan yhteinen etu eli itsenäisyyden turvaaminen säilyi yhteiskuntapolitiikan tavoitteena, mutta menetelmä päivitettiin uudistuneeseen tilanteeseen. Talonpoikainen ihanne, jossa oman maansa omistavat viljelijät ovat elinkeinonsa vuoksi kiintyneet maahansa ja siten myös valtioon, sai tehdä tilaa uudelle ihanneelle, jossa kansalaiset ovat suoraan uskollisia valtiolle. Luottamuksen ansaitsemiseksi valtion oli toimittava tavalla, joka sai kasvavan hyvinvoinnin hedelmät jakautumaan oikeudenmukaiseksi koetulla tavalla.⁴⁷ Sillä tavoin toivottiin ehkäistävän kommunismin nousua syrjäseuduilla, joilla kansandemokraattien kannatuksen ei katsottu johtuneen aatteellisista syistä, vaan köyhyydestä ja katkeruudesta.⁴⁸

Kehitysaluepolitiikan säätämistä edelsi keskustelu valtakunnansuunnittelusta, joka perustui korkeammalle tasolle kohotetusta asemakaavoituksesta, jonka tarkoitus on systemaattisella suunnittelulla poistaa hallitsemattoman rakentamisen ja toimintojen sijoittamisen aiheuttamia ongelmia. Valtakunnansuunnittelu edusti modernisoituvan valtion tieteellisesti perusteltavaa toimintaa. 1940-luvulla sitä hahmottelivat korkeasti oppineet asiantuntijat, kuten matemaattiseen alueanalyysiin erikoistunut tekniikan tohtori Reino Ajo, joka toimi yhteistyössä muun muassa maantieteen professori Johannes Gabriel Granön kanssa. Ajon hahmottelemaa valtakunnansuunnittelua leimasi yhteisön edun korostaminen yli yksityisten etujen sekä vahva luottamus tieteen kykyyn toimia modernisoituvan yhteiskunnan hahmottelua ohjaavana voimana.⁴⁹

Poliittisista päättäjistä rationalistiseen valtakunnansuunnitteluun liittyivät etenkin

⁴⁷ Moision 2012, 87–88.

⁴⁸ Moision 2012, 110–119.

⁴⁹ Moision 2012, 121–129.

sosiaalidemokraateista Pekka Kuusi ja maalaisliittolaisista Johannes Virolainen. Kuusi tuli tunnetuksi sosiaalipoliittisista linjauksistaan, joiden mukaan valtion käyttämät varat hyvinvoinnin kasvattamiseen eivät olleet rahan haaskaamista, vaan investoimista pysyvän vaurauden luomiseen. Tuollaiset investoinnit tietenkin tarkoittivat julkisvallalle mahdollisuutta määritellä sen, millaiseen vaurauteen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen tuli pyrkiä.⁵⁰ Virolainen oli puolueensa uudistaja, joka oli aloitteellinen kehitysaluepolitiikan aloittamisessa. Sen taustalla oli hänen pyrkimyksensä turvata puolueen asema viljelyelinkeinon merkityksen heikentyessä, ja tähän pyrkimykseen liittyi myös hänen aloitteestaan tehty puolueen nimen muuttaminen Keskustapuolueeksi.⁵¹

Virolaisesta tuli pääministeri vuonna 1964, jolloin Maalaisliitto oli SDP:n ulkopolitiittisesta paitsiosta johtuen Suomen täysin kiistaton mahtipuolue. Siitä asemasta käsin hän pääsi viemään puolueensa aluepoliittisia tavoitteita vauhdikkaasti eteenpäin. Yksittäisiä toimenpiteitä olivat muun muassa talouselämän desentralisaatio eli teollisuuslaitosten sijoittaminen pitkin maata aluepoliittisin perustein sekä ensimmäisten kehitysalueelakien säätäminen.⁵² Siitä toden teolla alkoi pieni aluepolitiikka, joka olosuhteiden pakosta uudistui muutaman vuoden välein.

Professori Perttu Vartiainen jakaa Suomessa harjoitetun aluepolitiikan kolmeen vaiheeseen, jotka tosin hänen sanojensa mukaan olivat ”pikemminkin limittäisiä kuin perättäisiä”⁵³. Vaiheista ensimmäinen oli teollistavan kehitysaluepolitiikan vaihe, jota edustivat vuosina 1966 ja 1970 voimaan astuneet ensimmäisen ja toisen polven aluepoliittiset lainsäädännöt. Toinen oli aluepoliittisen suunnittelun vaihe, joka sai institutionaalisen muotonsa, kun valtioneuvoston kansliaan perustettiin suunnitteluosasto, ja jota edustivat vuosina 1975 ja 1982 voimaan astuneet kolmannen ja neljännen polven lainsäädännöt. Kolmas oli ohjelmaperusteisen alueel-

⁵⁰ Moision 2012, 88–96.

⁵¹ Isohookana-Asunmaa 2006, 59–62.

⁵² Seppinen 2002, 309–310.

⁵³ Vartiainen 1998, 3.

lisen kehittämisen vaihe, johon alettiin siirtyä vuoden 1989 viidennen polven lainsäädännössä ja joka vakiintui vuoden 1993 kuudennen polven lainsäädännössä.⁵⁴

Hieman yksityiskohtaisemman jaottelun tekee Matti Sippola, joka toimi vuosikymmeniä aluepoliittista lainsäädäntöä valmistelevana virkamiehenä. Neljännen polven lainsäädäntöä hän nimittää alueellisen erilaistamisen kaudeksi osoituksena siitä muutoksesta, jossa kokonaisvaltaisesta suunnittelusta siirryttiin kohti alueiden erityisten ongelmien ratkomista.⁵⁵

Vuonna 1966 voimaan astuneet ensimmäiset kehitysaluelait jakoivat Suomen kahteen kehitysalueeseen, joiden teollistumista tuettiin veronhuojennuksilla ja investointiluotoilla. Ensimmäiseen, voimakkaampien tukitoimien alueeseen, kuuluivat Lapin, Oulun, Kuopion ja Pohjois-Karjalan läänit sekä joukko Saaristomeren kuntia. Toiseen kehitysalueeseen kuului suurin osa Mikkelin, Keski-Suomen ja Vaasan läänien kunnista sekä Turun ja Porin sekä Hämeen läänien pohjoisosien kuntia.⁵⁶ Teollisuuden tukeminen kehitysalueilla toimi Vartiaisen mukaan vastapainona uudelle työvoimapolitiikalle, jolla pyrittiin edistämään työvoiman liikkuvuutta heikkotuottoisilta aloilta kasvuelinkeinoihin. Koska kasvuelinkeinot sijoittuivat voittopuolisesti kaupunkeihin ja Etelä-Suomeen, työvoiman liikkuvuus nousi yhteiskuntarakennetta horjuttaviin mittasuhteisiin. Kehitysaluepolitiikalla pyrittiin kiireesti puuttumaan talouden alueelliseen epätasapainoon toimenpiteillä, jotka menivät markkinamekanismia vastaan. Ensimmäiset kehitysaluelait osoittautuivat olosuhteisiin nähden tehottomiksi, ja tilanteen korjaamiseen lisäsi painetta SMP:n suurvoitto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa.⁵⁷

Kehitysaluelakien mukaiset tukitoimet suunnattiin yksityisille yrityksille. Valtionyhtiöiden tapauksessa toiminta oli suoraviivaisempaa, ja teollistavaan kehitysaluepolitiikkaan kuului useiden valtiollisten teollisuuslaitosten sijoituspäätöksiä alueil-

⁵⁴ Vartiainen 1998, 2–3.

⁵⁵ Sippola 2010, 25.

⁵⁶ Sippola 2010, 58–62.

⁵⁷ Vartiainen 1998, 4–5.

le, joiden elinkeinorakennetta haluttiin sillä tavoin monipuolistaa. Tällaisia olivat esimerkiksi Typpi Oy:n tehtaat Oulun seudulle, Enso-Gutzeitin selluloosatehdas Enon Uimaharjuun, Rautaruukin terästehdas Raaheen, Valmetin ruotsalaisyhteistyössä perustettu autotehdas Uuteenkaupunkiin sekä Outokummun jaloterästehdas Tornioon. Päätösten kustannukset valtiolle olivat toisinaan suuret, minkä vuoksi jotkut niistä herättivät vastustusta Suomen Pankissa, jonka pääjohtajana toimi kaupungistumiseen myönteisesti suhtautunut sosiaalidemokraatti Mauno Koivisto.⁵⁸ Sijoituspäätöksistä käytiin kiihvasta poliittista keskustelua, jossa monet joutuivat pettymään. Keskustapuolueen ongelmana oli sen kannatuksen levittäytyminen niin laajoille alueille, ettei niille kaikille riittänyt valtionyhtiöiden tehtaita sijoitettaviksi. Piirien pitäminen tyytyväisinä ennestään lisäsi puoluejohdon painetta keksiä uusia aluepoliittisia hankkeita valtion rahaa säästämättä, mikä aiheutti yhteenottoja hallituskumppanien kanssa.⁵⁹

1970-luvun alussa uusia aluepoliittisia toimenpiteitä olivat muun muassa veronhuojennusten laajentaminen koskemaan useita muitakin elinkeinoja kuin teollisuutta, laki kehitysalueiden kuljetustuesta, ensimmäisten teollisuuskylien perustaminen sekä rahoitusyhtiö Kehitysalue rahaston (Kera) perustaminen. Toimenpiteiden lisäksi aluepolitiikkaa kehitettiin luomalla instituutioita, jotka keskittyivät nimenomaan aluepolitiikan suunnitteluun ja edistämiseen. Tällaisia olivat kehitysalueiden neuvottelukunta ja lääninsuunnittelu, jotka vakiinnutettiin säätämällä niistä lait, sekä valtioneuvoston kanslian suunnitteluosaston perustaminen. Ne olivat keskeisiä askelia kohti systemaattisempaa, suunnittelutalouden paradigman mukaista yhteiskuntapolitiikkaa.⁶⁰ Samalla aluepolitiikan tukialueita muutettiin siten, että ensimmäiseen vyöhykkeeseen kuului laajoja alueita Itä- ja Pohjois-Suomessa sekä saaristoa ja toiseen vyöhykkeeseen aiempaa yhtenäisempi alue. Aluepoliittisten toimenpiteiden ulkopuolelle jäi Etelä-Suomen teollistunut ja tiheimmin asuttu alue, jonka pohjoisraja kulki Pori–Tampere–Lahti–Kouvola–

⁵⁸ Sippola 2010, 84–85.

⁵⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 378–380.

⁶⁰ Sippola 2010, 65.

Lappeenranta-linjan pohjoispuolella.⁶¹ Jotain yhteiskunnallisen rakennemuutoksen hitaudesta kertoo se, että juuri niillä seuduilla meni sisällissodan rintamalinja puoli vuosisataa aiemmin. Elinkeinorakenteen erot, joiden vuoksi linjan pohjoispuolella asunutta köyhälistöä ei ollut saatu lähtemään mukaan sosialistiseen vallankumoukseen, päätyivät aluepolitiikan keinoilla umpeen kurottaviksi. Asiaan liittyen voikin pohtia, näkivätkö kansandemokraatit, jotka olivat hallituksessa toisen polven aluepolitiikkaa säädettäessä, teollistumisessa mahdollisuuden luoda Suomeen otollisempaa ilmapiiriä vallankumoukselle.

Aluepolitiikan kahden ensimmäisen polven aikana valtion aluekehitykseen käytämät rahamäärät nousivat nopeasti nolasta yli sataan miljoonaan markkaan vuodessa. Tuloksena oli monien uusien pienten yritysten syntyminen kehitysalueille ja jo olemassa olleiden yritysten laajeneminen, kun taas yritysten siirtyminen kehitysalueille jäi hyvin vaatimattomaksi. Investoinnit tuotantoon saatiin kasvuun, ja kehitysalueille saatiin syntymään kymmeniä tuhansia työpaikkoja, joista monet teollisuuteen.⁶² 1970-luvulla maaltamuutto rauhoittui, joskin kehitysaluepolitiikan lisäksi asiaan vaikutti öljykriisin aikaansaama talouskasvun hidastuminen, mikä vähensi työpaikkatarjontaa Etelä-Suomen perinteisillä teollisuusseuduilla. Tämä teollisuuskehityksen seuraava vaihe iski Suomeen siinä vaiheessa, kun valtiovalta vielä innokkaasti käytti julkista rahaa uuden teollisuuden synnyttämiseen osaan maata. Kilpailukyvyistä huolehtiminen osoittautui kiistattomaksi väistämättömyydeksi, ja heikoimmat teollisuusalat alkoivat kärsiä Suomessa. Pahimmin rakennemuutos osui tekstiiliteollisuuteen, ja 1970-luvulla Suomessa suljettiin kaikki suuret tekstiilitehtaat. Muut teollisuusalat olivat pakotettuja tuotannon tehostamiseen, minkä seurauksena teollisuuden työllistävä vaikutus lähti pysyvään laskuun. Suomessa vuosi 1974 oli teollisuuden huippuvuosi, jonka jälkeen sen osuus kansantaloudessa alkoi pienentyä, kun samalla palvelusektorin merkitys jatkoi kasvuaan. Uusia teollisuusyrityksiä ja -työpaikkoja tietenkin syntyi, mutta alueellista tasapai-

⁶¹ Sippola 2010, 74–76.

⁶² Sippola 2010, 121–124.

noa kehitys ei pitänyt yllä. Uusi, aiempaa korkeampaa teknologiaa ja osaamista edellyttänyt tuotanto sijoittui pitkälti Etelä-Suomen keskuksiin, joten ilmiö toimi julkisvallan tavoitteita vastaan.⁶³ Tämä teollisuuden hajautumisprosessi teki selväksi sen, että oli muitakin alueellisia ongelmia kuin syrjäseutujen maa- ja metsätalousohjaus. Niinpä käy järkeen, että niihin aikoihin nimityksestä kehitysaluepolitiikka luovuttiin ja alettiin puhua yleisemmin aluepolitiikasta, jonka kohdealueena oli koko Suomi ja joka ei enää perustunut yksinomaan teollistamiseen.⁶⁴

Hallituksen reaktio aluepoliittisten toimenpiteiden vaatimattomiin tuloksiin oli käyttää aina vain enemmän rahaa aluetukiin ja muuttaa niitä pysyväisluontoisemmiksi. Sosiaalidemokraatit aktivoituivat 1970-luvulla aluepolitiikkaa hahmoteltaessa, jolloin ala ei jäänyt enää lähes yksinomaan Keskustapuolueen teemaksi. Sosiaalidemokraattinen pääministeri Kalevi Sorsa ilmaisi vuonna 1973 halunsa tuoda uutta näkemystä aluepolitiikkaan, eikä hän kannattanut kehitysalueiden ja Ruuhka-Suomen vastakkainasettelua.⁶⁵

Sorsan I hallituksen kausi päättyi vuonna 1975 muun muassa aluepoliittisiin erimielisyyksiin. Samaan aikaan työttömyystilanne pahentui niin, että seuraava enemmistöhallitus, jonka presidentti Kekkonen pakotti kasaan, sai lempinimekseen hätätilahallitus. Uusi hallitus aloitti aluepolitiikan uudistamistyön, jossa ongelmaksi osoittautuivat liian vähät kokemukset voimassa olleen aluelainsäädännön puutteista. Lopputuloksena oli vain vähäisiä tarkistuksia lainsäädäntöön, kuten tukialueiden laajentamista ja yritystukien korottamista, sekä lainsäädännön voimassaoloajan pidentäminen.⁶⁶

Hajautetun hyvinvointivaltion tavoitteen takana ollut kommunismin nousun pelko alkoi näihin aikoihin hiipua. Kalevi Sorsa alkoi pian noustuaan SDP:n puheenjohtajaksi suunnitella puolueen talouspolitiikkaan muutoksia, jotka merkitsivät

⁶³ Koivuniemi 2018, 230–232.

⁶⁴ Vartiainen 1998, 7.

⁶⁵ Sippola 2010, 128.

⁶⁶ Sippola 2010, 222, 229–230.

käännöstä oikealle. Saksan sisarpuolueen esimerkkiä noudattaen SDP alkoi häivyttää puolueen marxilaista aateperintöä ja työväenluokkaista identiteettiä varmistukseen kannatusta keskiluokassa, jonka ääniä tavoitteli myös Kokoomus. Uuteen linjaan kuului muun muassa yritysten toimintaedellytysten parantaminen.⁶⁷ Muutosta kuvaavaksi sanaksi päätyi konsensus, jolla oli käytännössä sama sisältö kuin Max Jakobsonin samoihin aikoihin ehdottamalla yhteiskuntasopimuksella.⁶⁸ Sorsan II hallitus muodostettiin vuonna 1977, ja se aloitti yhä vaikean taloustilanteen parantamisen SDP:n uudistuneen linjan hengessä. Elvytykseen, kilpailukyvyyn parantamiseen ja konsensukseen perustuvaa talouspolitiikkaa esiteltiin Korpilammen konferenssissa.⁶⁹ Se, että SDP rohkeni uudistaa linjaansa EVA:n toivomaan suuntaan, on osoitus siitä, miten kommunismin elinvoima ja pelote oli hiipumassa. Sorsa ei pelännyt puolueensa kannatusvuotoa vasemmalle. SKDL:stä oli tullut harmiton hallituspuolue, joka mukautui isompiensa ohjaukseen.⁷⁰

1980-luvun alussa aluepolitiikan uudistamisessa ei otettu merkittäviä askelia eteenpäin, vaikka lainsäädännön päivittäminen oli edessä.⁷¹ Tilanne alkoi muuttua vasta, kun talouskasvun kiihtyessä kaupunkien vetovoima kasvoi ja sai maaltamuuton jälleen kiihtymään. Niihin aikoihin, kun viidennen polven aluepoliittisen lainsäädännön hahmottelu sai vauhtia kiihtyneestä rakennemuutoksesta, Martti Tiuri aloitti eduskuntauransa ja aluepolitiikan periaatteiden arvostelun. Siksi tämän tutkielman kannalta on tarkoituksenmukaista käsitellä myöhemmät aluepolitiikan vaiheet erikseen ja kiinnittää erityistä huomiota Tiurin näkemyksiin. Ensin kuitenkin on syytä tarkastella kahta ilmiötä, jotka luovat kontekstin Tiurin kritiikille: kasvukeskuksia ja korkeakoulujen alueellista merkitystä.

⁶⁷ Outinen 2015, 72–74.

⁶⁸ Tarkka 2002, 156–157.

⁶⁹ Outinen 2015, 81, 85–89.

⁷⁰ Outinen 2015, 99–101.

⁷¹ Sippola 2010, 297–300.

2.2 Keskusten rooli aluesuunnittelussa

Tasapainoisen aluekehityksen jatkuvana haasteena oli väestön muuttoliike syrjäseuduilta kaupunkeihin. Kun ihmiset eivät toimineet niin kuin aluepolitiikan suunnittelijat olivat toivoneet, valtakunnansuunnittelua alettiin tehdä sillä tarkoituksella, että kaupunkiseutujen kasvu hidastuisi. Sen taustalla voi nähdä Keskusta-puolueen halun pitää yllä suurta väestöpohjaa sen hallitsemisessa vaalipiireissä, mikä puolueen varapuheenjohtaja Paavo Väyrynen avoimesti myönsi vuonna 1974.⁷² Vuonna 1986 valmistunut pääkaupunkiseudun työpaikkakehityksen tasapainottamista hahmotellut komitea kuitenkin perusteli sitä mietinnössään resurssien tehokkaalla käytöllä:

”Taloudellisen toiminnan alueelliset erot ilmenevät muun muassa tuotannontekijöiden vajaakäyttönä kehitysalueilla ja ylikysyntänä nopeasti kasvavilla alueilla. Mikäli tuotannontekijöiden kysynnän ja tarjonnan alueellista tasapainoa voidaan parantaa, edistetään samalla koko kansantalouden kasvun edellytyksiä.”⁷³

Puolueiden aluepoliittisessa kädenväännössä eräs kiistakysymys oli, tuliko kehitysalueiden elinvoimaa parantaa tukemalla niiden suurimpia keskuksia vai maaseutukuntia. Sosiaalidemokraattien piirissä esiintyi tukea kasvukeskuspolitiikalle, jonka katsottiin olevan kustannustehokas tapa lisätä alueellista elinvoimaisuutta.⁷⁴ Keskeinen tämän linjan tukija oli Mauno Koivisto, joka 1960-luvun lopulla toimi valtiovarain- ja pääministerinä niinä vuosina, kun maaltamuutto kiihtyi hälyttävään vauhtiin.⁷⁵ Aluepoliittisia suunnitelmia tehtäessä käytiin laajoja keskusteluja siitä, miten kasvukeskuspolitiikkaa tehtäisiin, mitä keskuksia tuettaisiin ja mitä pidettäisiin tungosalueina, joiden kasvun rajoittaminen olisi niille itselleenkin parhaaksi. Se jäi kuitenkin lähinnä suunnitelmaksi, kun eri puolueilla oli asiassa liian suuria

⁷² Väyrynen 1994, 147.

⁷³ KM 1986: 20, 1.

⁷⁴ Vartiainen 1998, 6.

⁷⁵ Honkanen 2016, 71.

erimielisyyksiä.⁷⁶

Pääkaupunkiseudun työpaikkakehitystä analysoinut komitea huomautti, että Helsingin seudun väestönkasvu oli 1970–1980-luvuilla suhteellisesti nopeampaa kuin muiden Pohjoismaiden pääkaupunkien seuduilla. Erityispiirre Helsingin väestönrakenteen muutoksessa oli, että korkeasti koulutettujen ihmisten osalta muuttoliike oli voitollista, kun taas vähemmän koulutettujen osalta tappiollista. Tämä johtui uudesta rakennemuutoksesta, jossa teollisten työpaikkojen määrä oli laskussa, mutta uusia syntyi palveluihin ja informaatioalalle. Rakennemuutos aiheutti alueellista epätasapainoa, sillä komitean arvion mukaan Uudellemaalle keskittyi puolet koko maan työpaikkojen lisäyksestä 1980-luvulla.⁷⁷ Nopea kasvu johti ongelmiin julkisten palveluiden saatavuudessa ja asuntotilanteessa, minkä vuoksi komitea toivoi työpaikkakasvun suuntaamista muihin osiin maata tukemalla yritysten ja laitosten kasvumahdollisuuksia muualla sekä rahoitusta henkilöille, jotka muuttavat pääkaupunkiseudulta muualle maahan yrittäjiksi.⁷⁸

Kaupunkiseutujen kasvun rajoittaminen oli yleistä Euroopassa, mutta siitä oli monissa maissa luovuttu työllisyystilanteiden heiketessä.⁷⁹ Suomessa pääkaupunkiseudun väestökehitys ei saanut huomiota 1970-luvun lopun taantuma-aikana, jolloin Helsingin kaupungin väkiluku laski monta vuotta peräjälkeen. 1980-luvulla, kun myönteisen talouskehityksen perässä muuttoliike kiihtyi uudelleen, Keskustapuolue esitti vaatimuksia sen rajoittamisesta.⁸⁰

Keskusten kasvun rajoittaminen oli esiintynyt aluepoliittisessa keskustelussa jo ennen ensimmäisten kehitysaluelakien säätämistä. Eräs toistuvasti ehdotettu suunnitelma oli virastojen siirtäminen pois Helsingistä, jotta niiden mukana menisi osa pääkaupungin taloudellisesta vetovoimasta. Maalaisliiton eduskuntaryhmässä oli haluja jopa siirtää pääkaupunki sisämaahan. 1960-luvulla eduskunnassa innos-

⁷⁶ Sippola 2010, 189–195.

⁷⁷ KM 1986: 20, 5–7.

⁷⁸ KM 1986: 20, 8, 22.

⁷⁹ KM 1986: 20, 15.

⁸⁰ Sippola 2010, 374.

tuttiin hajasijoitussuunnitelmista, mutta yhteisymmärryksen puute johti asiaa koskevan hallituksen esityksen vetämiseen pois.⁸¹

Hajasijoitukselle sukua on 1970-luvulla rakennettu sijainninhjausjärjestelmä, joka kohdistui yksityisen sektorin työpaikkoihin. Loppuvuodesta 1974 työvoimaministeriöön perustettiin sijainninhjaussihteeristö, jonka tarkoitus oli neuvoa yrityksiä tuotannon sijoittamisen suhteen aluepoliittisten tavoitteiden mukaisesti. Elinkeinöelämä saatiin vähitellen mukaan sijainninhjausjärjestelmään, kunhan tuotannon sijoittaminen perustui vapaaehtoisuuteen.⁸²

1980-luvulla Helsingin kasvu vauhdittui niin paljon, että Helsingin kaupungin ja Uudenmaan läänin johdossa olleet sosiaalidemokraatit alkoivat pitää sitä ongelmana palveluiden tarjoamisen ja ruuhkautumisen suhteen. Silloin kasvun rajoittamiseen suhtautuivat kielteisimmin kokoomuslaiset, joista Tiuri ja Helsingin kaupunginjohtaja Raimo Ilaskivi yhä kannattivat keskittymistä.⁸³

Yksi aluekehitykseen voimakkaasti vaikuttanut asia oli sellainen, joka oli pakko sijoittaa keskuksiin, nimittäin korkeakoulu. Kun teollistavan aluepolitiikan tarkoitus oli helpottaa suomalaista rakennemuutosta maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan, korkeakouluverkoston laajentaminen edusti valmistautumista jo seuraavaan vaiheeseen. Tiurin keskeinen yhteiskuntapoliittinen ajatus oli, että vauras, palvelusektorin hallitsema tietoyhteiskunta edellyttää korkeaa osaamista, joka saavuttaa parhaat tulokset useiden osaajien yhteistyöllä suurissa osaamiskeskuksissa. Jotta voimme ymmärtää sen tilanteen, jossa Tiuri esitteli aluepoliittisen valtavirran haastaneita ajatuksiaan, on tehtävä katsaus suomalaisen hajautetun korkeakoulujärjestelmän kehitysvaiheisiin.

⁸¹ Sippola 2010, 43–44.

⁸² Sippola 2010, 216–221.

⁸³ Sippola 2010, 406–407.

2.3 Korkeakoulut alueellisen elinvoiman ylläpitäjinä

Uusien korkeakoulujen perustaminen pääsi Suomessa vauhtiin pian itsenäistymisen jälkeen, mutta aluksi sillä ei ollut selkeitä aluepoliittisia perusteita. Åbo Akademien opetus alkoi jo vuoden 1919 alusta, ja fennomaaniset voimat, jotka olivat jo pitkään haaveilleet suomenkielisestä yliopistosta, ottivat nopeasta toiminnasta esimerkkiä. Vuonna 1922 Turun yliopisto vietti avajaisiaan, mitä valkoisen Suomen isänmaallisessa ilmapiirissä pidettiin suurena kansallisena tapauksena.⁸⁴

Ylioppilaiden määrä oli Suomessa jatkuvassa kasvussa, mikä lisäsi painetta tarjota uusia koulutusväyliä ja yleisemminkin uudistaa suomalaista koulutuspolitiikkaa. Itsenäisen kansakunnan katsottiin tarvitsevan enemmän valtio- ja yhteiskuntatieteellistä opetusta edistämään yhteiskunnan kansanvaltaistumista. Sitä päämäärää edistämään Helsinkiin perustettiin kansalaiskorkeakoulu vuonna 1925; nimi muutettiin vuonna 1930 Yhteiskunnalliseksi korkeakouluksi. Maakuntakeskuksissa oli jo hyvän aikaa tavoiteltu nousua kilpailijoiden edelle nimenomaan korkeakoulujen kautta, ja vuonna 1934 Jyväskylä otti askelen eteenpäin, kun sen seminaari muutettiin kasvatusopilliseksi korkeakouluksi.⁸⁵

Toinen maailmansota pysäytti suomalaisessa yhteiskunnassa monen muun kehityksen tavoin myös korkeakoulujärjestelmän uudistamisen. Ylioppilaiden määrät kuitenkin jatkoivat kiihtyvää kasvuaan, etenkin 1960-luvulla suurten ikäluokkien tullessa ylioppilasikään.⁸⁶ Valtioneuvosto asetti komitean selvittämään korkeakoulujärjestelmän uudistamistarpeita, ja silloin oli epäselvää, kuinka kunnianhimoisen ja alueellisesti kattavan korkeakouluverkoston Suomi henkisillä voimavaroillaan oli kykenevä rakentamaan.⁸⁷ Monet Suomen yliopistot ja korkeakoulut olivat taloudellisissa vaikeuksissa opiskelijoiden määrän kasvaessa, ja niistä yksityisetkin alkoivat turvautua valtion taloudelliseen tukeen. Silloin huolta herätti, kuinka pa-

⁸⁴ Välimaa 2018, 229–231.

⁸⁵ Välimaa 2018, 231–234.

⁸⁶ Välimaa 2018, 252–253.

⁸⁷ KM 1956: 7.

hasti uudet yliopistot käyttäisivät vähiiä resursseja, sillä vaarana oli vanhojen näivettyminen uusien vasta aloitellessa toimintaansa.⁸⁸

Oulu oli jo 1900-luvun alussa ollut yksi niistä maakuntakeskuksista, jotka olivat toivoneet saavansa uuden yliopiston. Hanketta oli pyritty edistämään pitkin itenäisyyden ensimmäisiä vuosikymmeniä, mutta tuloksetta. 1950-luvun alussa ensimmäisenä askeleena otettiin kesäyliopiston perustaminen, josta sitten edettiin kohti varsinaista yliopistoa. Tässä vaiheessa mukaan alkoi tulla aluepoliittinen ajattelu, ja pääministeri Kekkonen hahmotelmat Pohjois-Suomen kehittämistä tukivat Oulun yliopiston perustamisprosessia. Lopullinen ratkaiseva tuki tuli oululaiselta Maalaisliittoa edustaneelta opetusministeri Kerttu Saalastilta, joka esitteli eduskunnalle lain Oulun yliopistosta. Yliopiston toiminta alkoi vuonna 1959.⁸⁹ Etelä-Suomen korkeakouluissa Oulun yliopiston vaatimatonta alkua ylenkatsottiin, mutta yliopisto vakiinnutti nopeasti paikkansa ja kasvoi vauhdilla. Kun Pohjois-Suomi siten sai oman korkeakoulunsa, myös Itä- ja Länsi-Suomen maakunnissa innostuttiin entistä voimakkaammin vaatimaan omaa korkeakoulua.⁹⁰

Leimallista sodanjälkeiselle korkeakoulupolitiikalle oli, että sitä ei tehty valtakunnallisen kokonaissuunnitelman mukaan, vaan tapaukset olivat yksittäisiä aloitteita. Hiljalleen asiaan alkoi tulla muutos, nimenomaan aluepoliittinen. Valtiovalta otti huolehtiakseen korkeakouluverkon laajentamisen, ja siihen liittyen Yhteiskunnallinen korkeakoulu siirtyi Tampereelle vuonna 1960.⁹¹

Johannes Virolainen edisti pääministerikaudellaan (1964–1966) korkeakoulupolitiikkaa määrätietoisin ottein. Säädetty korkeakoulujen kehittämislaki perustui kansainväliseen kokemukseen ja tutkimukseen sekä kokonaisvaltaiseen yhteiskuntapoliittiseen näkökulmaan. Lakia hahmotelleessa mietinnössä muun muassa laskettiin suomalaisen yhteiskunnan tarve korkeasti koulutetulle väestölle ja suhteutet-

⁸⁸ Sippola 2010, 44–45.

⁸⁹ Välimaa 2018, 254–257.

⁹⁰ Nevala & Rinne 2012, 206.

⁹¹ Välimaa 2018, 253–254, 263.

tiin korkeakoulujen opiskelupaikat sen mukaisesti. Lain säätämisen seurauksena opiskelupaikkoja lisättiin samoin kuin korkeakoulujen henkilökunnan virkoja sekä lisättiin rahoitusta tutkimusohjelmiin, opetusvälineisiin ja kirjallisuuteen.⁹²

Itä-Suomen yliopiston perustaminen oli edistynyt suunnitelmissa, mutta Keskusta-puolue ei halunnut yliopiston mukanaan tuoman kulttuurisen vaikutuksen keskittyvän yhdelle paikkakunnalle eli Lappeenrantaan. Lopputulos oli vuonna 1966 kolme uutta korkeakoulua, joista Lappeenrannan keskittyi teknillisiin tieteisiin, Kuopion pääosin lääketieteeseen ja Joensuun humanistisiin tieteisiin sekä luonnontieteisiin.⁹³ 1960-luku oli muutenkin merkittävää aikaa suomalaisille korkeakouluille. Tampereen teknillinen korkeakoulu aloitti toimintansa vuonna 1965 Teknillisen korkeakoulun sivuosastona, Yhteiskunnallinen korkeakoulu muutettiin Tampereen yliopistoksi ja Kasvatusopillinen korkeakoulu Jyväskylän yliopistoksi vuonna 1966, ja Vaasan korkeakoulun opetus alkoi vuonna 1968.⁹⁴ 1970-luvulla ainoa uusi korkeakoulu oli vuonna 1979 perustettu Lapin korkeakoulu, mutta alueellista laajenemista tapahtui korkeakoulujen perustaessa sivutoimipaikkoja pienemmille paikkakunnille. Tähän vaikutti se, että peruskoulun luokanopettajien koulutus siirrettiin yliopistoihin vuonna 1973, myöhemmin myös muita aloja, joita ei aiemmin ollut pidetty yliopistojen arvoisina. Akateemisen luokanopettajakoulutuksen ja sivutoimipaikkojen perustamisen seurauksena 1980-luvun loppuun mennessä yliopistollista toimintaa löytyi pienemmistäkin kaupungeista pitkien maata, kuten Kajaanista, Hämeenlinnasta ja Savonlinnasta. Samanaikaisesti uudet korkeakoulut monipuolistivat tutkimustaan ja opetustarjontaansa kasvaakseen oikeiksi yliopistoiksi harvoille tieteenaloille erikoistumisen sijaan. Kuopion ja Joensuun korkeakoulut eivät tyytyneet siihen, miten yliopistolliset tieteenalat oli jaettu niiden kesken, ja vuoden 1984 alussa niistä tehtiin yliopistoja voimakkaan monipuolistumisen seurauksena.⁹⁵ 1990-luvulla luodun ammattikorkeakoulujärjes-

⁹² Kaarninen, Harjula & Sippola 2000, 46–49.

⁹³ Seppinen 2002, 309–313; Nevala & Rinne 2012, 206–207.

⁹⁴ Välimaa 2018, 265–266.

⁹⁵ Nevala & Rinne 2012, 212–213.

telmän rakentamisen jälkeen hyvinkin pienet paikkakunnat olivat jälleen tavoittelemassa omaansa, ja aluepoliittisten tavoitteiden täyttämiseksi monet sellaisen saivatkin.⁹⁶ Näin toteutettiin Suomen korkean koulutuksen desentralisaatio ja heikennettiin Helsingin asemaa Suomen sivistyksellisenä keskuksena.

Koulutustason jakautuminen alueellisesti epätasaisesti oli aluepoliittisten tavoitteiden kannalta rasite, sillä alueellinen kehitystaso on väistämättä tiukasti kytköksissä koulutustasoon. Korkeakoulut tuottavat alueensa työnantajille osaavaa työvoimaa ja siten sitovat osajia paikkakunnilleen sen sijaan, että he päätyisivät hyödyttämään jotain toista osaa maasta. Koulutusmahdollisuuksien parantaminen oli paitsi alueellinen, myös kansallinen tehtävä, sillä siten päästiin hyödyntämään maaseutu- ja työväestön lahjakkuutta, joka olisi muuten saattanut jäädä hyödyntämättä. Siksi koulutustason parantaminen oli oleellinen osa hajautetun hyvinvointivaltion tasa-arvoihannetta.⁹⁷

Korkea koulutus on myös muutosvoima. Vuoden 1966 korkeakoulujen kehittämislaki perustui analyysiin, jonka mukaan yhteiskunnan elinkeinorakenne on väistämättä kytköksissä siihen, millaisia työtehtäviä sen jäsenet pystyvät tekemään.⁹⁸ Siksi kansakoulutuksen yleistyminen eteni käsi kädessä teollisen rakennemuutoksen kanssa, ja vastaavasti korkeamman koulutuksen yleistyminen liittyi palvelusektorin vahvistumiseen, tietoyhteiskuntakehitykseen ja korkean jalostusasteen teollisuuteen, jonka kilpailukyky tulee erikoisosaamisesta eikä halvasta työvoimasta. Niinpä korkean koulutuksen tarjoaminen entistä suuremmille kansanjoukoille palveli myös hajautetun hyvinvointivaltion tavoitetta heikentää kommunismin kasvuhalustaa. Vaikka juuri korkeakouluverkoston laajentamisen vuosina suomalaisessa opiskelijamaailmassa vasemmistoradikalismi nousi muotiin, yhteiskunnan syvämmä kehitys rokotti kansakunnan köyhälistön vallankumousta vastaan ja loi mahdollisuuden poliittiseen käänteeseen oikealle.

⁹⁶ Nevala & Rinne 2012, 215–219.

⁹⁷ Honkanen 2016, 87–88.

⁹⁸ Kaarninen, Harjula & Sippola 2000, 48.

3. Kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa

Suomalaisen yhteiskunnan ripeässä muutostahdissa maatalousyhteiskunnan päätäneen ja teollisuusyhteiskunnan mullistaneen rakennemuutokseen väliin jäi vain häviävän lyhyt ajanjakso 1970-luvulla. Osittain muutos tuli Suomen ulkopuolelta. Maailmansotien ja niiden välisen suuren laman vuoksi rakennetut kaupankäynnin esteet saivat odottaa pitkään purkautumistaan, ja Suomi pyrki pysyttelemään mukana. Efta-liitännäisjäsenyys, OECD-jäsenyys ja EEC-kauppasopimus toteutettiin Neuvostoliiton kielteisestä asenteesta huolimatta, ja maailmantalouden muutos-paineet pakottivat Suomen turvaamaan menestyksensä muillakin keinoilla kuin perinteisillä devalvaatioilla.⁹⁹ Raaka-aineiden ja matalan jalostusasteen teollisuuden tuottaminen maailmanmarkkinoille jäi yhä enemmän köyhien maiden rooliksi. Koska Suomen kansallinen pyrkimys oli kohti vaurautta, korkea osaaminen, erikoistuminen ja joustavuus nousivat uusiksi välttämättömyyksiksi. Tasapainoiseen aluekehitykseen tähtäävän valtiovallan harmiksi nuo ovat sellaisia asioita, joita ylhäältäpäin suunnittelemalla ei voi säätää olemassa oleviksi vahvuuksiksi kaikilla alueilla. Muutos vahvisti entisestään Etelä-Suomen ja suurten kaupunkien taloudellista merkitystä ja jätti kehitysalueet sinnittelemään valtion jakamien tukien varassa.

3.1 Poliittisen valtavirran haastajat

Suomen 1970-luku on aiheellisesti sulkeutuneen, ummehtuneen ja pysähtyneen ajan maineessa. Silloin ei toiminut parlamentarismi, kun hallitukseen saivat osallistua vain ulkopoliittisesti luotettavat voimat, vaikka ne olisivat kärsineet vaaleissa tappioita. Demokratia yleisemminkin toimi vaivalloisesti, mistä hyvä osoitus on presidentti Kekkonen kauden pidennys poikkeuslailla, vaikka maa ei ollut poikkeukseen pakottavassa kriisissä. Ajan henkeen sopi, että demokraattiseen järjestelmään oleellisesti kuuluva kriittinen keskustelu nousi aluksi politiikan piirin ulko-

⁹⁹ Tarkka 2002, 30–37.

puolelta, ja sekin korostetun sävyisästi.¹⁰⁰

Suuri osa kritiikistä tietenkin suuntautui vallanpitäjien korostuneeseen myötämielisyyteen Neuvostoliittoa ja kotimaisia vasemmistoradikaaleja kohtaan, mutta taustalla oli myös yleistä tyytymättömyyttä yhteiskuntapolitiikan suuntaan. Talouselämän vaikuttajat pitivät yleistä ilmapiiriä epäkunnioittavana yrittäjyyttä kohtaan ja alkoivat puuhata vastareaktiota. Liike-elämän äänitorveksi perustettiin vuonna 1974 Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA), jonka perustajajäsenet olivat Liiketyönantajien Keskusliitto, Maataloustuottajain Keskusliitto, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Suomen Pankkiyhdistys, Suomen Teollisuusliitto ja Suomen Työnantajien Keskusliitto.¹⁰¹ EVA oli uudenlainen toimija järjestökentällä, ei niinkään etujärjestö kuin vaikutusryhmä, mutta sen rooli jäi monille epäselväksi. Perustajien tarkoitus nimenomaan oli jättää sen rooli aluksi epämääräiseksi, jotta se voisi ajan kuluessa löytää oman luontevan paikkansa etujärjestöjen ja puolueiden välisestä markkinaraosta.¹⁰² Epämääräisyyden vuoksi ei ole ihme, että vasemmiston piirissä se leimattiin kapitalistien salaseuraksi ja oikeistovoimien esikunnaksi,¹⁰³ jonka epäiltiin tavoittelevan Suomeen täydellistä suunnanmuutosta. Vasemmalla ja myös Neuvostoliitossa pelättiin sellaisia asioita kuin Suomen ulkopoliittisen linjan muutosta,¹⁰⁴ idänsuhteiden heikentämistä sekä länsi-integraatiota, joka muutenkin oli edennyt monia vasemmistolaisia huolestuttavalla tavalla, kun EEC-sopimus solmittiin.

EVA:n ensimmäinen toimitusjohtaja oli Max Jakobson, Suomen idänsuhteiden kannalta kiistanalainen hahmo. Toimiessaan ulkoasiainhallinnon tehtävissä Suomessa ja ulkomailla hän piti määrätietoisesti kiinni Suomen puolueettomuudesta aikana, jolloin Neuvostoliitto yritti liittää Suomea tiukasti omaan etupiiriinsä, minkä vuoksi neuvostoliittolaiset pitivät häntä vaarallisen länsimielisenä. Lisäksi

¹⁰⁰ Tarkka 2002, 69–72.

¹⁰¹ Tarkka 2002, 94.

¹⁰² Jakobson 1992, 128.

¹⁰³ Jakobson 1992, 13.

¹⁰⁴ Tarkka 2002, 110–111.

hänen pyrkimyksensä YK:n pääsihteeriksi oli kaatunut Neuvostoliiton vastustukseen. Vaikka presidentti Kekkonen luotti aina Jakobsoniin, monet suomalaiset Neuvostoliiton ymmärtäjät omaksuivat epäilevän suhtautumisen häneen. Muita EVA:n keskeisiä taustavaikuttajia olivat Päiviö Hetemäki, entinen Kokoomuksen kansanedustaja, ministeri ja Suomen Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtaja, joka oli EVA:n keskeisin perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja, sekä Mika Tiivola, Suomen Yhdyspankin pääjohtaja. On ymmärrettävää, että heidän kaltaisensa henkilöt herättivät vasemmistossa epäilyksiä. Kekkonen seuraajaa pakkomielleisesti pohtivassa Suomessa myös EVA tulkittiin merkiksi presidenttipelistä, joko Jakobsonin tai Hetemäen hyväksi. Muistelmissaan Jakobson kertoo, miten lyhenteen vitsailtiin olevan oikeasti sanoista ”erään vaalitaistelun avaus”.¹⁰⁵

Epäilemättä EVA:n perustajilla oli selkeät näkemykset Suomen ulkopoliitikasta ja taistolaisten toiminnan moraalisuudesta, mutta niistä metelin nostaminen olisi vain marginalisoinut EVA:n alusta lähtien, eikä se sitten olisi saanut mitään ajatukseen edistettyä. Kuten Jakobson asian muistelmissaan ilmaisi:

”EVA:n viesti tuotiin yleensä julki varsin hienovaraisesti. EVA:han ei voinut toimia kuin toisinajattelijana, joka sanoutuu irti vallitsevasta järjestelmästä ja hyökkää sitä vastaan ulkopuolelta. EVA toimi järjestelmän puitteissa.”¹⁰⁶

Niinpä ei ole ihme, että EVA tyytyi esittämään rakentavaa arvostelua vallitsevaa demokratian alennustilaa ja valtiojohtoista suunnittelutaloutta kohtaan ja teki sen puolustamalla moniäänistä yhteiskunnallista keskustelua ja markkinataloutta. Toki sekin oli joidenkin mielestä osoitus liiasta radikaalisuudesta.¹⁰⁷

Vuodesta 1966 vallankäyttö Suomessa tapahtui pitkälti SDP:n kautta, kun puolue syrjäytti Keskustapuolueen hegemonia-asemasta. SDP:n valta-asemaa tuki presi-

¹⁰⁵ Jakobson 1992, 13.

¹⁰⁶ Jakobson 1992, 151.

¹⁰⁷ Tarkka 2002, 110–111.

dentti Kekkonen, joka vahvisti asemaansa ottamalla sen toiseksi taustapuolueeksi.¹⁰⁸ Siksi EVA aloitti ajatustenvaihdon myös SDP:n vaikuttajien kanssa saadakseen ajatuksiaan hivutettua vallan kammareihin.¹⁰⁹ Jakobson oli vakuuttunut siitä, että ”SDP:n suuri enemmistö kunnioitti edelleen kansallisia ja demokraattisia perusarvoja”¹¹⁰ ja piti EVA:n ensisijaisena tehtävänä elinkeinoelämän ja SDP:n yhteistyön parantamista. Äärivasemmistossa EVA:an suhtauduttiin kielteisesti myös siksi, että ratkaisukeskeisyys ja yhteistyön rakentelu SDP:n kanssa oli marxilaisesta näkökulmasta yritys vähentää luokkataistelua ja siten ehkäistä työväen vallankumousta, jollaisen taistolaiset toivoivat jonain päivänä johtavansa.¹¹¹

Suuri osa EVA:n toiminnasta oli keskustelun herättämistä yhteiskunnallisista uudistuksista, joita Suomi 1970-luvun talousvaikeuksissa tarvitsi. Vuonna 1977 EVA järjesti seminaarin markkinatalouden kehitysnäkymistä, ja siellä olivat vahvasti edustettuina liike-elämä ja akateeminen maailma sekä puolueista Kokoomus ja Keskustapuolue. Seminaarin asialistalla korostuivat ajan hengen muutokseen ja tulevaan uuteen valtavirtaan liittyvät asiat: mukautuminen kansainvälisen integraation paineeseen sekä talousjärjestelmän muuntumiskyky jatkuvan rakennemuutoksen kourissa.¹¹²

Markkinatalouden puolustaminen tuotti tuloksia, joskin on epäselvää, kuinka suuri vaikutus EVA:n toiminnalla oli esimerkiksi Kalevi Sorsan johtaman SDP:n aiempaa yritysystävällisempään linjaan.¹¹³ Samaan aikaan Neuvostoliitto alkoi luopua aggressiivisesta maailmanvallankumouksen edistämisestä.¹¹⁴ Vaikka poliitikkojen piirissä sana markkinatalous ei nauttinut suosiota, EVA:n tilaaman kyselytutkimuksen mukaan suomalaisten selvä enemmistö piti markkinataloutta parempana kuin sosialismia. Jopa vasemmistopuolueiden kannattajakunnissa sen kannatus oli

¹⁰⁸ Tarkka 2002, 81–82.

¹⁰⁹ Tarkka 2002, 139, 142–144.

¹¹⁰ Jakobson 1992, 134.

¹¹¹ Tarkka 2002, 115, 153–154.

¹¹² EVA 1977, 3.

¹¹³ Tarkka 2002, 159.

¹¹⁴ Seppinen 2011, 264–266.

merkittävää.¹¹⁵

Yhteiskunnallisen keskustelukulttuuri muuttui EVA:n toiminnan varhaisvuosina, mutta muutos oli pitkälti tuontitavaraa ulkomailta. 1980-luvun alussa markkinahenkinen retoriikka tuli Britanniasta ja Yhdysvalloissa, joissa Thatcherin ja Reaganin hallitukset ryhtyivät rajuin ottein purkamaan talouselämän sääntelyä. Markkinaretoriikan lopullinen voitto oli Gorbatšovin aloittama perestroika, sillä sen seurauksena Suomessakin kommunistit menettivät valtiojohtoista taloutta tukeneen selkänöjansa.¹¹⁶

EVA julkaisi säännöllisesti puheenvuoroja ja raportteja, joissa se tarjosi näkemyksiä ja ratkaisuja Suomen ongelmiin. 1980-luvulla taloustaantuma oli jäänyt taakse ja uusi vahva nousukausi alkanut, mutta uudistuspaineeet taloudessa pysyivät. Maailmantalouden avautuessa EVA kantoi huolta suomalaisten kilpailukyvyistä ja patisteli rakenneuudistuksiin, joilla Suomesta tehtäisiin menestyvä toimija maailmanmarkkinoilla.¹¹⁷ EVA:n puheenvuoroissa ja raporteissa korostuu sovitteleva ja puolueettomuuteen pyrkivä sävy. Kun ajan henki alkoi yleisesti kääntyä sen puolelle, sen ei tarvinnut hakea aatteellista vastakkainasettelua vasemmiston kanssa, vaan se saattoi keskittyä ratkaisujen hakemiseen. Kommunismi eteni itsestään kohti tappiota, minkä kehityksen Jakobson oli jo 1970-luvulla päätellyt rakennemuutoksesta, joka kavensi kommunistien kannatuspohjaa.¹¹⁸

Politiikan siirtyvistä mannerlaatoista huolimatta itse politiikka vaikutti Suomessa olevan muutoksen ulottumattomissa. Äänekkäimmät poliittis-ideologisen kentän oikeaa laitaa edustaneet henkilöt, kuten Tuure Junnila ja Georg C. Ehrnrooth, olivat lähinnä politiikan kylähullujen maineessa yhdessä Veikko Vennamon kanssa. Kokoomus oli toisen maailmansodan jälkeen ollut vallan marginaalissa; hallitukseen se oli päässyt osallistumaan lähinnä silloin, kun Väinö Tannerin johtama SDP oli

¹¹⁵ Tarkka 2002, 144–145.

¹¹⁶ Heiskala 2006, 22–23.

¹¹⁷ Tarkka 2002, 293–294.

¹¹⁸ Jakobson 1992, 130.

ollut vielä pahemmin Neuvostoliiton epäsuosiossa.¹¹⁹ Paitsiosta päästäkseen Kokoomuksen johtajat laimensivat puoleensa linjaa ja retoriikkaa läpi pitkän oppositiotaipaleen. Pyrkimys oli tulla hyväksytyimmäksi presidentti Kekkonen, vasemmiston ja Neuvostoliiton valta-akselin silmissä ja uutena nöyrempanä itsenään päästä takaisin hallitusyhteistyöhön. EVA:n mittaamasta markkinatalouden suosiosta huolimatta käsitettä häpeiltiin jopa Kokoomuksessa, jossa sen tilalle kehitettiin vasemmistoa vähemmän provosoiva ”sosiaalinen valintatalous”.¹²⁰ Nöyräkään asenne ei tuottanut toivottua tulosta. Yleisistä eli tarkemmin sanoen ulkopoliittisista syistä Kokoomusta ei hyväksytty hallitukseen, vaikka puolue kuinka korjasi linjaansa kohti poliittista keskustaa ja asettui Kekkonen taakse sekä presidenttikautta pidennettäessä poikkeuslailla vuonna 1973 että seuraavissa vaaleissa vuonna 1978.

1980-luku ja Kekkonen väistyminen vallasta sai Suomen poliittisen ilmapiirin hiljalleen avautumaan. Neuvostoliiton heikentymisestä huolimatta Paasikiven–Kekkonen-linja oli saatu vakiinnutettua kaikkien puolueiden yhteen ääneen ylistämäksi ulkopoliittikan perustaksi. EVA:n tavoittelema talouspoliittinen muutos sai eduskuntaan oman äänekkään kannattajan, kun Martti Tiuri valittiin kansanedustajaksi vuonna 1983. Hän edusti Kokoomusta ja luotti siihen, että pysyvästä oppositioasemasta huolimatta puolueella olisi jossain vaiheessa merkittäviä vaikutusmahdollisuuksia. Tiuri ei ollut niin kiinnostunut ulkopoliitikasta, että olisi siihen itse ottanut kantaa, eikä hän myöskään puolueensa perinteisen oikeiston tavoin vaivautunut suuntaamaan kritiikkiään kommunismia kohtaan. Hänen taistelunsa käytiin jo uudella rintamalla, jolla vastustaja ei ollut mikään aate, vaan kansakunnan oma passiivisuus muutosten edessä. Ehkä juuri siksi Tiuri oli valmis hylkäämään hajautetun hyvinvointivaltion kansakuntaa eheyttävän tavoitteen, jonka

¹¹⁹ Kyseiset hallitukset olivat Karjalainen I hallitus vuosina 1962–1963 ja Virolaisen hallitus vuosina 1964–1965. Niiden lisäksi Kokoomus oli vuosien 1945 ja 1987 välillä mukana vain Fagerholmin III hallituksessa, joka laukaisi neuvostosuhteiden yöpakkaset, vuosina 1958–1959. Kokoomuslaisia ministereitä oli kuitenkin mukana joissain virkamieshallituksissa, yhtenä heistä myöhempi EVA-johtaja Hetemäki, joka nautti Kekkonen luottamusta.

¹²⁰ Tarkka 2002, 58.

vuoksi kehitysalueiden korpikommunistien elintasosta oli kannettu erityistä huolta. Kilpailukyky-yhteiskunnassa syrjäseutujen köyhälistö ei muodostanut minikäänlaista uhkaa millekään.

Omassakaan puolueessaan Tiuri ei nauttinut varauksetonta kannatusta. Hänen tiukat aluepoliittiset puheensa leimasivat koko puoluetta, ja kehitysalueilla vaikuttavat kokoomuslaiset tuskastuivat siitä, miten Tiurin toiminta vaikeutti kannatuksen lisäämistä heidän kotikunnissaan ja vaalipiireissään. Pohjois-Pohjanmaan Kokoomus jopa lähestyi puoluehallitusta syyttäen Tiurin toimintaa puoluetta vahingoittavaksi ja toivoen eduskuntaryhmän pitävän Tiurin puheita kurissa. Tiurin aluepoliittiset ajatukset pysyivät Kokoomuksessa vähemmistönä.¹²¹

3.2 Tiurin yhteiskunta-analyysi

Tiurin tausta Teknillisen korkeakoulun radiotekniikan professorina ja roolin ennen kaikkea tieteen edunvalvojana oli poikkeuksellinen eduskunnassa. Hän ei ollut ammattipoliitikko, joka kaikissa tilanteissa laskelmoisi tekemistensä ja sanomistensa vaikutusta omaan kannatukseensa ja uudelleen valinnan mahdollisuuksiin; hänellä oli vaihtoehtona antoisa ura politiikan ulkopuolellakin. Tiuri osoittautui äänekkääksi vastarannankiiskeksi, joka ei arkaillut asettaa kritiikin kohteeksi havaitsemiaan epäkohtia ja joka otti tähtäimeensä koko vanhakantaisen yhteiskuntapolitiikan. Etenkin hänen tyrmäävä kritiikkinsä alue- ja maatalouspolitiikkaa kohtaan herätti närkästystä vakituksessa hallituspuolueessa Keskustassa, jonka aluekehitystavoitteesta oli tullut vallitseva tavoite.

Tiuri perusteli, miksi kehittyminen tietoyhteiskunnaksi oli välttämätöntä Suomen menestyksen kannalta, ja sen kehityksen vuoksi hän halusi tehdä täyden kurssinmuutoksen. Hänen mukaansa tietoyhteiskunta edellytti asutuksen keskittymistä, minkä vuoksi aluepolitiikka ja maaseudun perinteisten elinkeinojen tukeminen oli Suomelle suureksi taloudelliseksi vahingoksi. Kansainvälisen talouden rakenne-

¹²¹ Vares 2017, 296.

muutos oli saapumassa Suomeen, ja Tiuri oli yksi edelläkävijöistä ajatuksessa, että kilpailukyvyistä huolehtiminen on asetettava politiikassa tärkeysjärjestyksen kärkeen, muun muassa alueellisen tasa-arvon edelle. Jo ennen Tiurin kansanedustajaksi valintaa EVA oli herätellyt suomalaisia siihen, miten kehittyvä teknologia oli muuttamassa teollisen yhteiskunnan palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi,¹²² mutta Tiuri ei aristellut esitellä karua johtopäätöstään siitä, mitä kehitys merkitsi muun muassa maalaiselle elämänmuodolle.

Ajatuksiaan aluekehityksestä ja paremmasta yhteiskuntapolitiikasta Tiuri esitteli kahdessa kirjassa, jotka hän julkaisi ensimmäisellä kansanedustajakaudellaan, *Tulevaisuus alkaa nyt*¹²³ ja *Suomi matkalla tulevaisuuteen*¹²⁴. Hän sai maineen maaseudun vihollisena ja tieteestä ja teknologiasta pauhaavana intoilijana, ja kirjoissaan esitteli joitakin pilakuvia itsestään näissä rooleissa. Monien toisinajattelijoiden tavoin hän ei omana aikanaan saanut toivomaansa huomiota ja painoarvoa, mutta myöhemmin monet hänen ajatuksensa erityisesti korkean teknologian laajamittaisesta soveltamisesta ovat löytäneet tiensä kaikkien poliittisten voimien hyväksymiksi itsestäänselvyyksiksi.

Tiurin yhteiskunnallinen ajattelu perustui siihen analyysiin, että talouden rakennemuutos, joka oli pakottanut satoja tuhansia suomalaisia siirtymään maa- ja metsätaloudesta teollisuus- ja palveluammatteihin, ei ollut loppunut. Päinvastoin, hän aavisti rakennemuutoksen uuden vaiheen olevan edessä: kuten kehittyvä tekniikka oli siirtänyt Suomen maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan, Tiuri totesi sen seuraavaksi siirtävän Suomen tietoyhteiskuntaan. Mallia hän halusi otettavan korkeaan teknologiaan panostavista maista, etenkin Yhdysvalloista, jossa hän oli asunut. Uudessa rakennemuutoksessa leimallista on, että yhä useampi ihminen siirtyy mekaanisista suoritustehtävistä erilaisiin tiedon tuottamiseen liittyviin tehtäviin, ja suuri osa vähäistä koulutusta vaativista työtehtävistä katoaa automaa-

¹²² Jakobson 1992, 268–269.

¹²³ Tiuri 1984.

¹²⁴ Tiuri 1986.

tiotekniikan edistymisen seurauksena.¹²⁵ Palvelusektorin Tiuri totesi entisestään kasvavan, ja siitä seurasi hänen tyly näkemyksensä aluekehitykseen:

”Palvelut – – edellyttävät riittävää väestöpohjaa. Tietoyhteiskunta edistää siten ihmisten keskittymistä taajamiin ja kohtuullisen kokoisiin kaupunkeihin sekä niiden läheisyyteen.”¹²⁶

Tiuri teki selvän pesäeron talonpoikaisen kulttuurin ihanteisiin esittelemällä käsityksensä siitä, miten tekninen kehitys oli muuttanut työn luonnetta hänen elinajanaan. Suomalaisesta yleisasenteesta hän kirjoitti seuraavasti:

”1930-luvulla tehdyt Suomi-filmit päättyivät yleensä kuvaukseen, jossa isäntä asteli peltosarkaa pitkin vakka kainalossaan ja kylvi siementä maahan. Elokuva antoi ymmärtää, että hän oli tekemässä todellista työtä. Yleinen käsitys kotikylässäni ja yleensä maaseudulla oli, ettei kaupungeissa tehty kunnon työtä, ja että maalaiset joutuivat elättämään kaupunkilaiset.”¹²⁷

Tiurin mukaan maatalouselinkeinoa oli yli-ihannoitu Suomessa, ja siitä oli seurannut muun muassa rintamamiesten ja evakkojen pääosan asuttaminen sotien jälkeen maatalouselinkeinon. Päätäjät olivat olleet sokeita lähestyvälle rakennemuutokselle, ja siksi valtio oli edistänyt syrjäseutujen asuttamista ja uusien peltöjen raiwaamista aina siihen asti, kun kehityksen mahdottomuus oli ollut pakko huomata ja siksi oli päädytty tekemään äkillinen täyskäännös eli peltöjen laittaminen pakettiin.¹²⁸ Sitä hän ei pohtinut, oliko 1940-luvun lopulla ollut mitään muuta vaihtoehtoa. Asutuspolitiikalla oli sidottu siirtoväki edes jotenkuten tuottavaan elinkeinon kahdeksi vuosikymmeneksi ja siten estetty heidän radikalisoitumisensa.¹²⁹ Ehkä asia ei enää 1980-luvun puolivälissä ollut hyvässä muistissa, mutta Tiurin jälki-

¹²⁵ Tiuri 1984, 65–66.

¹²⁶ Tiuri 1986, 74.

¹²⁷ Tiuri 1986, 80.

¹²⁸ Tiuri 1986, 80–82.

¹²⁹ Tarkka 2002, 14.

viisaus on vihje siitä, ettei hän antanut suurta arvoa vasemmistoradikalismien ehkäisylle niillä keinoilla, mitä kunakin aikakautena oli tarjolla.

Tiuri itse piti eräänlaisena kehityksen mittarina diplomi-insinööreiksi valmistuneiden määrää, sillä se on kytköksissä maan kykyyn tuottaa uusia teknologioita ja siten edistymiseen talouden rakennemuutoksessa.¹³⁰ Teollisuusyhteiskunta oli tuottanut suurta hyvinvointia, mutta sen edellytyksenä oli ollut energiavarojen riisto ja ympäristörasitukset. Tiuri esitti mittavaa tutkimus- ja kehitystyötä uusiutuvien ja ehtymättömien energialähteiden laajamittaista hyödyntämistä varten.¹³¹ Parhaana energialähteenä Tiuri piti ydinvoimaa, eikä Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus muuttanut näkemystä.¹³²

Kirjansa *Suomi matkalla tulevaisuuteen* alussa Tiuri otti osaa keskusteluun liittyen tekniikan filosofiaan ja yhteiskunnalliseen vaikutukseen. Hän edusti optimistista asennetta, sillä piti tekniikkaa sekä ihmisen että ympäristön kannalta hyvänä asiana, jota oli edelleen kehitettävä. Hän myös puolusti markkinataloutta ja sen yhteyttä uuteen tekniikkaan: ihmisten tarpeet määrittävät sen, millaiset tekniikan tarjoamat tuotteet ja palvelut tulevat käyttöön. Ympäristökeskusteluun, joka Suomen politiikassa oli virinnyt etenkin vihreän liikkeen saatua kansanedustajia vuonna 1983, Tiuri otti kantaa huomauttamalla, että tekniikan avulla ympäristön saastumisen ehkäisyssä oli jo otettu askelia parempaan päin. Lisäksi köyhissä oloissa ihmisten perustarpeiden tyydyttäminen on väistämättä niin tärkeää, ettei ympäristön tilasta ole sen enempää kiinnostusta kuin varaakaan huolehtia.¹³³ Tiurin vakaumus oli, että vaikka ympäristön rasitus oli seurausta tekniikan kehityksestä, vain jatkamalla eteenpäin uusiin ja parempiin tekniikoihin oli aiempien tekniikoiden epäkohdat mahdollista korjata.

Suomalaista politiikkaa Tiuri arvosteli vanhanaikaiseksi ja poliitikkoja ja puolueita

¹³⁰ Tiuri 1986, 82–85.

¹³¹ Tiuri 1986, 33–36.

¹³² Tiuri 1984, 138–141; Tiuri 1986, 44–49.

¹³³ Tiuri 1986, 20–24.

kykenemättömiksi ymmärtämään tietoyhteiskunnan mukanaan tuomaa muutosta ja sen nopeutta. Keskustapuolueen ja SMP:n hän katsoi olevan ”vielä sidoksissa menneeseen aikaan, maatalousyhteiskuntaan, jota ei enää ole”¹³⁴ ja siten kuvittelevan muutosta vain vähäiseksi lisäehostukseksi vanhaan. Vasemmistopuolueet olivat hänen mukaansa sidoksissa teollisuusyhteiskuntaan, joka oli vanhassa muodossaan häviämässä, eikä ennustanut niille valoisaa tulevaisuutta. Oma puoluettaan Kokoomusta hän piti parhaiten suuntautuneena tietoyhteiskuntaan, koska sen äänestäjäkunnassa oli runsaasti väkeä tietoyhteiskunnan kannalta tärkeissä ammateissa.¹³⁵ Varhaista vihreää liikettä Tiuri piti naiivina ja osaamattomana, koska ydinvoiman vastustaminen oli hänestä käytännössä vallitsevan hiilen polttamiseen perustuvan energiantuotannon tukemista ja siten johtavan ”vihreän sijasta mustaan ja vetiseen Suomeen”.¹³⁶

Tiuri arvosteli puolueissa myös etujen haalimista omille äänestäjäjoukoille, minkä hän katsoi olevan syy vinoutuneeseen aluepolitiikkaan. Kansallisen eheytyksen nimissä kommunistien äänestäjät oli sidottu suomalaiseen yhteiskuntaan, mutta tosiasia oli, että aluepolitiikan hedelmät painoutuivat niille alueille, joilla myös Maalaisliitto-Keskustapuolue oli vahvimmillaan. Tällaisesta lähtökohdasta tehty aluepolitiikka oli Tiurin mukaan vääristynyttä, hehtaareita eikä ihmisiä varten tehtyä.¹³⁷ Kyse oli syvällisestä talouspoliittisen filosofian erosta, jossa oikeistolainen näkemys perustui julkisen rahankäytön mahdollisimman suuren tuoton saamiseen, keskustavasemmistolainen puolestaan korosti kansallisen, taloudellisen, sosiaalisen ja alueellisen kutoutumista saumattomaksi kokonaisuudeksi.¹³⁸

Työpaikkaansa eduskuntaa Tiuri arvosteli ankarasti: ”Eduskunta on Suomen vanhoillisimpia laitoksia.”¹³⁹ Hän listasi suuren joukon epäkohtia 1980-luvun puolivä-

¹³⁴ Tiuri 1984, 218–219.

¹³⁵ Tiuri 1984, 219.

¹³⁶ Tiuri 1984, 221–223.

¹³⁷ Tiuri 1984, 129–131.

¹³⁸ Moisio 2012, 75.

¹³⁹ Tiuri 1984, 224.

lin eduskuntatoiminnasta: maatalousasiat ylikorostuvat keskusteluissa ja lainsäätämässä, suurin osa täysistuntopuheista liittyy rahan jakamiseen eikä tuottamiseen, kansanedustajat tekevät päätöksiä vanhentuneiden käsitysten ja tietojen perusteella eivätkä ehdi seurata yhteiskunnan kehitystä etenkin tieteen ja tekniikan osalta, ajatustenvaihtoa ulkomaiden kanssa on liian vähän. Valiokuntalaitosta hän piti vanhentuneena ja kyvyttömänä vastaamaan tietoyhteiskunnan tarpeisiin, minkä lisäksi valtion rahankäytön painottuminen yhteen valiokuntaan vei muilta vastuun taloudellisesti järkevään päätöksentekoon. Eduskunta otti vasta ensimmäisiä askeliaan tietotekniikan käyttämisessä, eikä kansanedustajilla ollut päätöksiä tehtäessä helppoa pääsyä esimerkiksi Tilastokeskuksen tietoihin.¹⁴⁰

Myös hallituksen toiminnasta Tiuri löysi paljon parantamisen varaa. Hän ehdotti opetusministeriön uudistamista siten, että Suomeen perustettaisiin uusi tiedeministeriö. Hän toivoi ministereiksi valikoituvan ensisijaisesti henkilöitä, joilla on tieteellinen jatkotutkinto. Virkamiesten nimittämistä ministeriöihin puoluekannan perusteella hän piti onnettomana menetelmänä. Oman puolueensa hallitukseen nousun tärkeyttä hän korosti sillä, että Kokoomusta kannattivat suurin joukoin yrittäjät ja toimihenkilöt, tietoyhteiskunnan johtavat ryhmät. Hallituspuolueena Kokoomus saisi muutettua Suomen talouspoliittista linjaa siitä asiain-tilasta, jossa maanviljelijä- ja työväenpuolueet olivat hallinneet maata yhteiskuntaluokilleen ominaisilla tyyleillä ja ajattelutavoilla.¹⁴¹

¹⁴⁰ Tiuri 1984, 224–228.

¹⁴¹ Tiuri 1984, 228–230.

3.3 EVA:n aluepoliittiset avaukset

Samaan aikaan, kun Tiuri katsoi aiheelliseksi jättää professorin tehtävät ja siirtyä politiikkaan edistämään valtavirrasta poikkeavia näkemyksiään talous- ja aluepolitiikasta, EVA otti askelia salonkikelpoisempaan suuntaan ja aktivoitui huomattavasti aluepoliittisessa keskustelussa. Max Jakobsonin jäädessä eläkkeelle vuonna 1984 hänen seuraajakseen EVA:n toimitusjohtajana tuli Kauko Sipponen. Hän oli aiemman uransa aikana toiminut muun muassa professorina, korkea-arvoisena virkamiehenä ja maaherrana, ja hän oli pitkään ollut merkittävä taustavaikuttaja aluepolitiikan valmistelussa. Puoluetaustaltaan Sipponen oli keskustapuoluelainen, joten tasapainoisen aluekehityksen voi uskoa olleen hänelle ideologisesti tärkeä asia, tärkeämpi kuin Jakobsonille. Uuden johdon katsottiin laajasti pyrkivän tekemään yleistä mielipidettä myönteisemmäksi EVA:a kohtaan, joskin Keskustapuolueen vahvasti aatteellinen puheenjohtaja Paavo Väyrynen ilmoitti yhä suhtautuvansa EVA:an viileästi ja pitävänsä sitä SDP:n ja Kokoomuksen asialla olevana toimijana.¹⁴²

Max Jakobsonin toimiessa EVA:n toimitusjohtajana raporteissa ja keskustelunavauksissa ei kiinnitetty juuri lainkaan huomiota aluekehitysasioihin. Esimerkiksi vuoden 1977 seminaarissa asia ei ollut lainkaan esillä, ja vuonna 1981 julkaistussa hyvinvointiyhteiskunnan haasteita analysoivassa raportissa asia kuitattiin näin lyhyesti: ”Julkista taloutta kohtaan kohdistuu myös jatkuvia aluepoliittisia vaatimuksia.”¹⁴³ Enemmän tosin kiinnitettiin huomiota aluepolitiikkaan kytköksissä olevaan kuntien valtionosuusjärjestelmään, jonka tavoitteenasettelua EVA:n mukaan olisi ollut syytä tarkistaa ja vähentää päätöksenteon keskittymistä valtionhallintoon.¹⁴⁴ Myöskään muistelmissaan Jakobson ei tehnyt aluekehitysasioista numeroa.

¹⁴² Tarkka 2002, 281–284.

¹⁴³ EVA 1981, 34.

¹⁴⁴ EVA 1981, 36–38.

Sipponen aloitti tehtävänsä aluepolitiikan taustavaikuttajana vuonna 1968, kun hänet nimettiin kehitysalueiden neuvottelukunnan toiseksi varapuheenjohtajaksi valtioneuvoston kanslian päällikön rooliin liittyen.¹⁴⁵ Hän muun muassa ehdotti suunnitteluosaston perustamista valtioneuvoston kansliaan jo muutamaa vuotta ennen kuin niin lopulta tehtiin, ja vuosien aikana hän nousi yhdeksi merkittävimmistä yhteiskuntasuunnittelun korkeista virkamiehistä.¹⁴⁶ Täten hän oli vahvasti sitoutunut harjoitettuun aluepolitiikkaan, mutta toisaalta asiantuntemuksensa vuoksi todennäköisesti ymmärsi alaa ja sen haasteita paremmin kuin kansanedustajat, joilla oli erityinen motiivi kanavoida omiin vaalipiireihinsä julkista rahoitusta. Hän edusti erilaista arvomaailmaa kuin Tiuri, mutta siitä huolimatta tavoitteli monia samoja asioita. Siihen, millaisia ratkaisuja yksityisen sektorin vaikutusryhmä näki 1980-luvun alueellisiin ongelmiin, on syytä tehdä tarkempi katsaus, jotta Tiurin kritiikki asettuu kontekstiinsa myös siihen nähden.

Vuonna 1987, jolloin lähes koko sodanjälkeisen ajan hallinnut keskustavasemmistolainen valta-akseli väistyi ja Kokoomus palasi hallitukseen yli kahden vuosikymmenen jälkeen, EVA julkaisi puheenvuoron rakenneuudistuksesta nimellä *Uuteen yhteispeliin*.¹⁴⁷ Siinä peräänkuulutettiin kansainvälistymistä ja siirtymistä tietoyhteiskuntaan sekä julkisen hallinnon ja koko kansakunnan asenteen muuttamista. EVA loi käsitteen valmentajavaltio, minkä ajatus oli vähentää julkisen vallan vastuuta yhteiskunnan toiminnasta ja siirtää sen painopistettä yksityisten toimijoiden ohjaamiseen.¹⁴⁸ EVA:n näkemys suomalaisten kansallisesta asenteesta oli selviytymisasenne, joka sopi sota-aikaan ja ankaran ilmaston maatalousyhteiskuntaan.¹⁴⁹ EVA:n mukaan suomalaiset eivät kylliksi tavoitelleet onnistumista, ja motivaation muuttaminen kunnianhimoisemmaksi oli edellytys menestykselle avautuvien markkinoiden maailmassa.¹⁵⁰ Ero oli selkeä aiempaan suunnitteluihan-

¹⁴⁵ Sippola 2010, 58, 66.

¹⁴⁶ Sippola 2010, 143–144, 285.

¹⁴⁷ EVA 1987.

¹⁴⁸ EVA 1987, 36–42.

¹⁴⁹ EVA 1987, 45–46.

¹⁵⁰ EVA 1987, 49.

teeseen.

1980-luvulla EVA alkoi kiinnittää aluekehitykseen enemmän huomiota, muun muassa tekemällä yksin siihen keskittyvän raportin vuonna 1988. Vaikka EVA oli saanut alkunsa rohkeana keskustelunavaajana, joka ei epäröinyt mennä valtavirtaa vastaan, aluekehityksen suhteen se seurasi pitkälti julkisen vallan peruseriaatetta tavoitteena tasapainoinen kehitys. Missä määrin Sipposen tausta vaikutti asiaan, on vaikea arvioida, mutta ainakin se selittää hänen optimistista asennettaan verrattuna Tiurin pessimismiin.

Rakennemuutoksessa suurimmissa vaikeuksissa olivat ne syrjäseudut, jotka vielä suurelta osin nojasivat maa- ja metsätalouteen, sillä niillä aloilla ei ollut kasvun mahdollisuuksia.¹⁵¹ Vuoden 1988 raportissa *Kurssi muuttuu* analysoitiin alueellisia kehitystrendejä ja suomalaisten asuinpaikkatoiveita. Toimenpide-ehdotukset liittyivät liike-elämän rakenneuudistukseen, yrittäjyyden tukemiseen, koulutukseen, aluepolitiikan uudistamiseen ja julkishallinnon roolin uudistamiseen.¹⁵²

Kun aluepolitiikalla oli jo saavutettu infrastruktuurin uudenaikaistaminen, syrjäseutujen teollistaminen ja hyvinvointivaltion palvelujen tuominen koko maahan, uudeksi haasteeksi muodostui tietoyhteiskunnan rakentaminen kansainvälisesti kilpailukykyiseksi. EVA kanto huolta siitä, miten vähäiset mahdollisuudet syrjäseuduilla ja myös keskisuurilla kaupungeilla oli menestyä kilpailussa, ja miten Suomen talouskasvu uhkasi keskittyä muutamalle kaupunkiseudulle. Siitä voisi tulla (kuten tulikin) hallitsematon rakennemuutos, jossa vähäväkiset maakunnat tyhjenisivät jälleen asukkaista ja etenkin osaavimmasta työvoimasta ja jäisivät yhä vahvemmin menestyvien alueiden elätettäviksi.¹⁵³

EVA katsoi koulutuksen olevan Suomen tulevan menestyksen edellytys. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, että kaupallisen tai teknisen korkeakoulututkimuksen

¹⁵¹ EVA 1987, 20.

¹⁵² EVA 1988, 2.

¹⁵³ EVA 1988, 5–20.

suorittaneiden osuus koko maassa oli 0,87 prosenttia ja vaihteli lääneittäin Uudenmaan 2,12 prosentista Pohjois-Karjalan 0,21 prosenttiin. Lääneistä vain Uudellamaalla osuus oli suurempi kuin maassa keskimäärin, ja Itä- ja Pohjois-Suomen läänit korostuivat erityisen matalilla osuuksilla. Kuten raportissa todetaan, ”taloudelliselle menestymiselle juuri tekniset ja kaupalliset tiedot ovat tärkeitä”¹⁵⁴, ja niinpä osaamisen epätasainen jakautuminen aiheutti suureen osaan maata haasteita, joita ei millään perinteisen aluepolitiikan menetelmillä voisi ratkoa. Itä-Suomen esimerkki osoittaa, miten maaseudulla oli vaikeuksia siirtyä kohti tietoyhteiskuntaa. Sen edellytykset, kuten korkeatasoinen tutkimustoiminta, tuotekehittely ja kunnan laitteet olivat laajasti saatavilla vain suurissa keskuksissa. Raportti kuitenkin pitää Oulun vetovoimaa positiivisena osoituksena siitä, etteivät tutkimustoiminta ja tuotekehittely Suomessa väistämättä olleet mahdollisia vain Helsingin, Tampereen ja Turun kolmiossa, vaan aktiivisuudella ja oikealla asenteella eväitä oli muuallakin.¹⁵⁵

Vastuun Suomen menestyksestä EVA laittoi pitkälti yrityksille ja muille yksityisille toimijoille. Kansainvälistyminen ja uuden teknologian soveltaminen olivat yritysten elinehto ja välttämätöntä Suomen elintason ylläpitämiseksi.¹⁵⁶ Aiemmassa aluepolitiikan vaiheessa oli käytetty termiä teollisuuskylä, jollaisia perustamalla työpaikkoja ja vaurautta levitettiin ympäri maata. 1980-luvulla teollistumiskehitys oli kuitenkin viety jo loppuun ja niinpä aluepolitiikassa oli siirryttävä tukemaan tietoyhteiskunnan rakentumista myös suurimpien keskusten ulkopuolelle. EVA:n kaavailut uusista erikoistuneemmista keskittymistä jatkavat kylä-perinnettä, joka, mahdollisesti täysin tarkoituksella, piti yllä idyllistä mielikuvaa maaseudun kyläyhteisöistä.

Sovellutuskylä on EVA:n esittelemä käsite, joka tarkoittaa sellaista keskittymää, jossa uuden teknologian tietotaito tuottaa palveluita useille perinteisen teollisu-

¹⁵⁴ EVA 1988, 21.

¹⁵⁵ EVA 1988, 20–22.

¹⁵⁶ EVA 1988, 37–38.

den yrityksille.

”Kun uuden teknologian perustuotteita valmistavan teollisuuden luonnollinen sijaintipaikka on lähellä yliopistoja ja tutkimuslaitoksia, on **uutta teknologiaa soveltavia** tuotteita tekevien yritysten luonnollinen **sijointipaikka lähellä perinteistä teollisuutta**. ”Ei voikaan kopioida pilaaksoajatusta, vaan on puhuttava perinteiseen teollisuuteen nojautuvista sovellutuskukkuloista”, kuten Robotest Oy:n toimitusjohtaja Olavi Lehtikoski asian määrittää.¹⁵⁷

Esimerkiksi sovellutuskylästä EVA tarjoaa Varkauden, jonka alueella oli syntynyt nopeasti kasvavia teknologiayrityksiä.¹⁵⁸

Alihankintakylä on toinen EVA:n esittelemä uuden ajan menestyskonsepti, jonka tarkoitus oli lisätä yhteistyötä yritysten välillä ja sillä tavoin tuottaa synergiaetuja tuotekehittämissä ja kilpailussa. Raportti korostaa tarvetta yhdistää eri alojen tietämystä, mikä toteutuisi parhaiten alihankintayritysten läheisessä yhteistyössä.

”**Tuotantokeskeiset** 1960- ja 1970-luvun **teollisuuskylät** ovat vasta hitaasti suuntautumassa markkinointihenkisiksi **alihankintakyliksi**. Vaikean **markkinointitaidon** oppiminen ja yhdistäminen hyvään tuotannolliseen osaamiseen voi onnistua vain **yhteistyön** ja kylien yhteisorganisaatioiden **puiteissa**.

— —

Suomessa tarvitaan myös useita — — **yhteistyöjärjestöjä**, jotka markkinoivat alueen useiden yritysten tuotteita ja kokonaisosaamista sekä pitävät yllä **alihankintapörssiä**.¹⁵⁹

Kolmas EVA:n esittelemä aluekehityksen edistäjä on matkailukeskus, jollaisilla oli

¹⁵⁷ EVA 1988, 38.

¹⁵⁸ EVA 1988, 39.

¹⁵⁹ EVA 1988, 40–41.

potentiaalia edistää Suomeen kohdistuvaa matkailua, joka oli silloin vielä vähäistä. Raportti luottaa kansainvälisen matkailun nopeaan ja jatkuvaan kasvuun, josta oli mahdollista saada myös Suomelle hyvä siivu elinkeinotoimintaa.¹⁶⁰

Maakuntakeskuksille raportti kaavailee roolia tietotihentymänä, hallinto-, kulttuuri- ja palvelukeskuksia, joiden ”korkeakouluista ja tutkimuslaitoksista tulee korkean teknologian uusteollisuuden ahjoja ja tietopalveluyritysten synnyinsijoja”¹⁶¹. Tietotihentymien ympäristö olisi kannustavaa aluetta teknologia- ja konsulttikytille.

Teknologiakylä Suomeen oli perustettu jo aiemmin yliopistopaikkakunnille ulkomaisten mallien mukaan. Tietotekniikan nopean edistyksen ja kasvavan liiketoiminnan varhaisina vuosina ne edustivat suurta potentiaalia, jota etenkin Nokian mahtivuosina myös onnistuttiin realisoimaan.

”**Parhaana** teknologiakylän yrityskuvana pidetään sellaista mallia, joka on **sopiva sekoitus suuryritysten tutkimus- ja kehitysyksikköjä, valtion tutkimuslaitoksia, pieniä huipputeknologian yrityksiä sekä palveluyrityksiä** konttori- ja tietotekniikan ja markkinoinnin alalta. Yliopistojen ja tutkimuslaitosten riittävällä koolla on ratkaiseva merkitys teknologiakylämenestymiselle.”¹⁶²

Konsulttikylän eli tietopalvelukeskuksen raportti kuvaa seuraavasti:

”Teknologiakylät ovat tuotannollisesti suuntautuneita, mutta tulevaisuuden mahdollisuudet eivät rajoitu tuotantoon. **Taitotietopalvelut** saattavat avata **paljon suurempia näkymiä.**”¹⁶³

Siitä esimerkiksi raportti antaa avautuvat Neuvostoliiton markkinat, joilta jyväs-

¹⁶⁰ EVA 1988, 41–42.

¹⁶¹ EVA 1988, 43.

¹⁶² EVA 1988, 43.

¹⁶³ EVA 1988, 44.

läläiset olivat jo saaneet asiakkaan Tarton yliopistosta.¹⁶⁴

Lisäksi yhdeksi aluekehityksen mahdollisuudeksi EVA nostaa tietotekniikan mahdollistaman laajemman etätyön. Se vähentäisi tarvetta olla fyysisesti paikalla korkean osaamisen työpaikalla kaupungissa ja siten tietenkin lisääisi syrjäseutujen vetovoimaa asuinpaikkana.¹⁶⁵

Raportti painottaa sitä, miten siirtymisessä yhä erikoistuneempaan ja korkeampaa osaamista vaativaan talouteen korkeakoulujen yhteiskunnallinen merkitys korostuu.¹⁶⁶ Korkeakoulut paitsi houkuttelevat paikkakunnalleen nuorta väkeä muilta paikkakunnilta, myös välillisesti synnyttävät yrittäjyyttä ja luovat ja ylläpitävät kansainvälisiä yhteyksiä. Siksi EVA:n näkemys uudesta aluepolitiikasta oli tehdä sitä ”henkisen kapitalistin” ehdoilla. Tällaisia tietotyöläisiä varten alueiden oli kehityttävä houkutteleviksi asuinseuduiksi, mikä edellytti työnsaanti- ja koulutusmahdollisuuksia, liikenneyhteyksiä, toimivia julkisia palveluita, vapaa-ajanpalveluita, kannustavaa henkistä ilmapiiriä ja kansainvälisiä yhteyksiä. Niistä kaikkia ei voinut tuottaa julkisen vallan suunnitelmilla ja päätöksillä, joten vastuu väistämättä siirtyi ajan hengen mukaisesti yksityisille.¹⁶⁷

Aiemmissa aluepolitiikan kehitysvaiheissa käytettyjä pienen aluepolitiikan toimenpiteitä ei löydy EVA:n hahmotelmista. Päinvastoin, raportin lopulla vanhan aluepolitiikan sanotaan olevan voimaton vaikuttamaan yhä paremmin koulutettuihin sukupolviin, joiden arvot, tarpeet ja vaatimukset poikkeavat siitä väestöstä, jota varten aluepolitiikkaa aiemmin tehtiin.¹⁶⁸ Voisi sanoa, että aluepolitiikka itsenäisenä politiikan alana oli kuolemassa, ja alueiden elinvoimaa voitiin edistää vain osana muita politiikan osa-alueita. Yleisesti ottaen raportin sävy on kuitenkin varovaisen optimistinen. EVA ja sen aluepolitiikkaa ymmärtävä toimitusjohtaja Sip-

¹⁶⁴ *ibid.*

¹⁶⁵ EVA 1988, 46–47.

¹⁶⁶ EVA 1988, 57–63.

¹⁶⁷ EVA 1988, 71–76.

¹⁶⁸ EVA 1988, 83–84.

ponen uskoivat tietoyhteiskunnan alueellisten haasteiden olevan ratkaistavissa, kunhan suomalaiset vain herätettäisiin niiden todellisuuteen. Omalla tahollaan Tiuri herätteli suomalaisia hyväksymään sen todellisuuden, jonka hän tunsi läheisesti oman ammattitaustansa vuoksi, ja silläkin oli kiinteä kytkös aluekehitykseen ja erityisesti aluepolitiikan ehkä tärkeimpään yksittäiseen asiaan, hajautettuun korkeakoululaitokseen.

3.4 Tiurin näkemykset tiedepolitiikasta ja kansantaloudesta

Ammattinsa vuoksi Tiurin sydäntä lähinnä oli korkeakoulupolitiikka ja erityisesti tekniset alat. Kirjoissaan hän vakuutti niiden olevan tärkein avain onnistuneeseen tietoyhteiskuntakehitykseen ja jatkossakin hyvinvointia tuottavaan kansantalouteen. Sekä poliitikot että myös EVA pitivät Suomen korkeakouluverkoston laajentamista menestyksenä, joka oli merkittävästi uudistanut suomalaista yhteiskuntaa ja parantanut kehitysalueiden taloudellisia edellytyksiä. Tämän menestystarinan Tiuri kehtasi asettaa kyseenalaiseksi. Hän kirjoitti otsikolla *Korkeakouluja joka niemeen*:

”Pahimpia virheitä Suomen tiellä kohti tietoyhteiskuntaa on ollut korkeakoulupolitiikan alistaminen osaksi kehitysaluepolitiikkaa. Rahaa ja henkisiä voimavaroja on uhrattu lukemattomien uusien korkeakoulujen perustamisiin kehitysalueille. Varoja ei ole riittänyt ”vanhojen” Ydin-Suomen alueella toimivien korkeakoulujen kehittämiseen, vaan niiden on annettu resurssien puutteessa rappeutua. Korkeakouluneuvostossa, joka on ohjannut korkeakoulujen kehittämistä, ei yleensä ole ollut yhtään Helsingin ja Turun alueen korkeakoulujen edustajia, joten neuvosto on voinut vapaasti harjoittaa riistoa uusien korkeakoulujen eduksi.”¹⁶⁹

Useiden pienten ja maantieteellisesti hajallaan olevien korkeakoulujen puutteina

¹⁶⁹ Tiuri 1984, 106.

Tiuri piti resurssien kulumista kunkin omaan perushenkilökuntaan ja keskittymistä harvoihin tieteenaloihin, jotka eivät välttämättä tarjonneet ratkaisuja alueellisiin ongelmiin. Harvoihin tieteenaloihin keskittyminen ei täyttänyt edes sitä tarkoitusta, jota Tiuri piti laajan korkeakouluverkoston takana eli korkeasti koulutettujen nuorten pitämistä maakunnissa. Usein oman alan työpaikkaa jouduttiin hakemaan muualta maasta, koska tieteenalan osaamisen kysyntä ei keskittynyt kuten opetus.¹⁷⁰

Tiuri piti korkeakoulujen resursseja paitsi tehottomasti käytettyinä, myös riittämättöminä. Hänen mukaansa vuonna 1982 Suomen kaikkien korkeakoulujen menot vastasivat hieman yli puolta prosenttia bruttokansantuotteesta, kun se muissa kehittyneissä maissa oli lähes yksi prosentti. Kun vähätkin resurssit käytettiin suhteettoman suurissa määrin uusien korkeakoulujen perustamiseen, Etelä-Suomen vanhojen korkeakoulujen oli tingittävä varsinaisesta tutkimuksesta. Laboratorio-laitteiden ja kirjastojen hankintamäärärahat kuluivat uusien korkeakoulujen tarpeisiin, jolloin Teknillinen korkeakoulu sai jäädä odottamaan vuoroaan. Tämän seurauksena opetuksessa jouduttiin siirtymään laboratoriotöistä luentoihin, mikä heikensi valmistuneiden diplomi-insinöörien valmiuksia työtehtäviinsä. Uusissa korkeakouluissa uutta kalustoa kyllä oli, mutta vielä vähänlaisesti tutkijoita niitä käyttämässä.¹⁷¹

Tiuri viittasi kirjassaan Timo Lasolan diplomityöhön, jossa oli selvitetty erimaalaisten teknillisten korkeakoulujen kustannuksia opiskelijaa kohden. Sen mukaan Suomi oli pahasti jäljessä Ruotsia, Tanskaa, Norjaa, Yhdysvaltoja ja Japania, joissa kaikissa teknilliseen koulutukseen ja tutkimukseen panostettiin moninkertaisesti rahaa Suomeen verrattuna. Tiurin mukaan erityisen ongelmallista tässä oli, että diplomi-insinöörien on työssään ja tuotteillaan pystyttävä kilpailemaan ulkomaiden diplomi-insinöörien kanssa, toisin kuin esimerkiksi ”kansatieteen maisterei-

¹⁷⁰ Tiuri 1984, 107–108.

¹⁷¹ Tiuri 1984, 108–109

den”.¹⁷² Myöhemmässä kirjassaan hän jatkoi asian kansainvälistä vertailua ja esitti asiasta ivallisen johtopäätöksensä:

”Ainoa korkeakoulu, joka Suomessa saa riittävästi varoja, on teatterikorkeakoulu. Vuonna 1983 siellä käytettiin 77 000 markkaa opiskelijaa kohti. Se on saman verran kuin Tokion teknillisessä korkeakoulussa käytettiin muutamia vuosia sitten opiskelijaa kohden vuodessa. Teatterikorkeakoulun kohdalla vedotaan siihen, että siellä on vähän opiskelijoita, joten ne tulevat kalliiksi. Mutta sama pätee tekniikan alojen suhteen. Suomessa koulutetaan useimmille tekniikan erikoisaloille vähän opiskelijoita.

Esimerkiksi radiotekniikassa valmistuu vuodessa nykyään keskimäärin noin 15 opiskelijaa. Heillekin pitäisi antaa melko henkilökohtaista opetusta, jotta asiat olisivat kunnossa. Kun Tokion teknillisestä korkeakoulusta valmistuneet ovat nostaneet Japanin auto- ja elektroniikkateollisuuden niin korkealle tasolle, että tuotteet menevät hyvin kaupaksi Suomessakin, niin pitäisi olla mahdollista, että suomalaiset myisivät vastaavasti [Jouko] Turkan mukana teatterikappaleita Japaniin.”¹⁷³

Tiurin ehdotus Suomen korkeakoulujen tason nostamiseksi oli hylätä ajatus kaikkien korkeakoulujen tasa-arvoisesta kehityksestä, jonka hän uskoi johtavan vain matalan tason tasapäisyyteen. Kritiikkiä hän suuntasi myös vasemmistopuolueiden edistämään tavoitteeseen tehdä oppilaitoksista demokraattisesti hallintoituja, mikä oli eräs keskustavasemmistolaisen hyvinvointiyhteiskunnan tasa-arvoeetokseen kuuluneista ilmiöistä. Koulutuspolitiikan uudistamisessa oli kaiken aikaa ollut tavoitteena yhdenvertaisuus ja sosiaalisen liikkuvuuden lisääminen. 1970-luvulla mukaan tuli myös lasten ja nuorten valmentaminen demokraattisen yhteiskunnan aktiivisiksi jäseniksi. Opettajakunnan näkökulmasta, minkä Tiuri tietenkin oma-

¹⁷² Tiuri 1984, 111.

¹⁷³ Tiuri 1986, 145.

kohtaisesti tunsi, kyse oli auktoriteettiaseman heikkenemisestä. Kriitikkojen mielestä demokratian tuominen oppilaitoksiin oli ideologisesti motivoitua ja aiheutti lähinnä häiriötä.¹⁷⁴ Yliopistoissa professorikunta piti korkealle tieteelliselle tasolle uhkana opiskelijoiden pääsyä päättämään tieteen kysymyksistä.¹⁷⁵ Vielä 1980-luvun puolivälissä, kun kiista hallinnonuudistuksista oli jo rauhoittunut, Tiuri kannatti aiemmin vallinnutta hierarkkista mallia, jossa valta ja vastuu kuuluivat osaavimmille eli opettajille ja professoreille. Jatkuvat hallinnon- ja tutkinnonuudistukset hänen mukaansa lamauttivat toimintaa ja johtivat tieteellisen osaamisen arvon vähättelyyn.¹⁷⁶

Useiden pienten korkeakoulujen sijaan Tiuri halusi panostaa kolmeen huippuyliopistoon, mitä useampaan hän ei uskonut Suomella olevan aineellisia ja henkisiä voimavaroja. Nämä yliopistot olisivat Helsingin seudun, Turun ja Oulun korkeakoulut, koska niissä oli valmiiksi edustettuina useimmat tieteenalat. Helsingissä uudistus olisi tarkoittanut Helsingin yliopiston, Teknillisen korkeakoulun ja Kaupakorkeakoulun tiiviimpää yhteistyötä ja huomattavaa määrärahojen lisäystä. Oulun yliopiston Tiuri katsoi olevan ”sopiva koekaniini kokeiluun, jossa selviää, voidaanko kansainvälisellä tasolla olevaa yliopistoa saada syntymään kauas rintamailta melko pienen väestömäärän varaan”¹⁷⁷. Oulu oli 1980-luvulla kehitysalueiden menestynein paikkakunta, joka oli saanut suurta hyötyä yliopistostaan ja sen yhteyteen perustetusta teknologiakeskuksesta. Korkean osaamisen ympärille oli syntynyt menestyvää yritystoimintaa, joten Oulun menestystä pyrittiin jäljittelemään muissa osissa maata.¹⁷⁸

Maakuntien korkeakoulut Tiuri halusi jättää selvästi yliopistoja vaatimattomammiksi laitoksiksi, joiden parhaat opiskelijat voisivat jatkaa yliopistoihin saamaan korkeampaa koulutusta. Niitä voisi myöhemmin kehittää sitä mukaa kuin Suomi

¹⁷⁴ Kärenlampi 1999, 39–42.

¹⁷⁵ Välimaa 2018, 272.

¹⁷⁶ Tiuri 1984, 112–116.

¹⁷⁷ Tiuri 1984, 159.

¹⁷⁸ Sippola 2010, 446.

vaurastuisi, kunhan se ei olisi pois huippuyliopistoilta.¹⁷⁹

Tiuri ei antanut armoa myöskään Suomen yleiselle tiedepolitiikalle. Sitä hän piti sinänsä positiivisena, että valtiovalta oli ymmärtänyt tutkimuksen merkityksen hyvinvoinnille ja kilpailukyvyille, mutta oli pettynyt vuoden 1973 tiedepoliittiseen selontekoon:

”Tutkimuksen painoaloiksi määriteltiin viisi aluetta: kansanterveys, väestön elinehdot, ympäristönsuojelu, demokratia ja tasa-arvo sekä työelämä ja työolosuhteet.

Olin eduskunnan lehterillä kuuntelemassa keskustelua selonteon johdosta. Se antoi melko murheellisen kuvan poliittisten puolueiden tutkimusalojen ymmärtämisestä. – – Puolueilla ei varsinaisesti ollut sanottavaa itse tiedepoliittisen ohjelman sisällöstä ja päämääristä.”¹⁸⁰

Tiurin mukaan Suomen olisi pitänyt osallistua avaruustutkimukseen, jossa olivat mukana ”kaikki muut Euroopan maat Albaniaa lukuun ottamatta”¹⁸¹. Tiedepoliittisen ohjelman painoaloja hän piti omalaatuisina, kun mikään ei liittynyt tekniikkaan ja teollisuuden kehittämistutkimukseen, kuten monissa maissa. Hänen mukaansa muiden maiden tiedepolitiikat johtivat:

”[T]ietotekniikan, automatiikan ja uuden teollisuuden kehittämiseen. Suomessa yritettiin tutkia elinolosuhteita, työolosuhteita ja työtehtäviä, jotka tekniikan kehitys samanaikaisesti muutti kokonaan toisiksi, joten tutkimus oli lähinnä historian tutkimusta.”¹⁸²

Hänen mukaansa tällainen nollatutkimus sai aikaan tuloksia, joista ei kenellekään ollut hyötyä. Sitä hän piti esimerkkinä siitä, kun tutkimuspolitiikka lähtee poliitti-

¹⁷⁹ Tiuri 1984, 156–161.

¹⁸⁰ Tiuri 1984, 117.

¹⁸¹ *ibid.*

¹⁸² Tiuri 1984, 118.

sista lähtökohdista eli sitä politikoidaan.¹⁸³ Hyödyllinen tutkimus olisi tähännyt teollisuutta edistävien tekniikoiden kehittämiseen, mutta sitä valtio ei edistänyt, vaan päinvastoin jarrutti. Tiuri kertoi närkästyneenä, että 1970-luvun alkupuolella sosiaalidemokraattinen opetusministeri Ulf Sundqvist ryhtyi vasemmistolaisten opiskelijoiden kannustamana hillitsemään teollisuudelta ja elinkeinoelämältä Teknilliselle korkeakoululle tulevaa tutkimusrahoitusta. Tutkimuksen kun ei kuulunut hyödyttää teollisuutta. Tämä johti tilaustutkimustoiminnan romahtamiseen, ”Sundqvistin kuoppaan”, jota edeltävälle tasolle rahoitus nousi vasta 1980-luvun alussa, jolloin Sundqvist (silloin kauppaja teollisuusministeri) myönsi erehdyksensä. Tiuri uskoi huonolla tutkimuspolitiikalla olleen vaikutusta 1970-luvun jälkipuoliskon lamakauteen ja työttömyyteen. Tutkimukseen ja tuotekehitykseen käytetty rahoitus oli myöhemmin jatkanut kasvuaan, mutta silti jäänyt jälkeen suunnitelmista ja kansantalouden tarpeista.¹⁸⁴

Tiuri esitteli kaksi erilaista tapausta, jotka molemmat osoittivat, miten 1970- ja 1980-lukujen vaihteen Suomessa ei ymmärretty, miten tietoyhteiskunnassa yritykset ja osaava työvoima toimivat. Ensimmäinen oli surullisenkuuluista kuvaputkitehdas Valco, valtionyhtiö, jonka tarkoitus oli samanaikaisesti tuottaa Suomeen korkeatasoista elektroniikkateollisuutta ja osaltaan huolehtia tasapainoisesta aluekehityksestä. Suomessa ei ollut riittävästi kokemusta eikä tietotaitoa kansainvälisesti kilpailukykyisten kuvaputkien valmistamiseen, joten Valco upposi ja vei mennessään ison kasan valtion tukirahaa.¹⁸⁵ Toinen esimerkki oli Innotec, hyvään alkuun päässyt yksityisyritys, joka teki Teknillisen korkeakoulun kanssa yhteistyössä uranuurtavaa kehitystyötä puutavaran lujuuslajittelussa mikroaaltotekniikalla. Lopulta omistajavaihdoksen seurauksena Innotecin toiminta siirrettiin Espoosta Heinolaan. Innotecin insinöörit eivät olleet halukkaita muuttamaan ja löysivät vaikeuksista uudet työpaikat Helsingin seudulta. Se koitui Innotecin tuho-

¹⁸³ Tiuri 1984, 116–119.

¹⁸⁴ Tiuri 1984, 119–124.

¹⁸⁵ Tiuri 1984, 124–126

si.¹⁸⁶

Menestyvälle huipputekniikkayrittäjyydelle Tiuri haki esimerkkejä Yhdysvalloista, jossa monet korkeakoulujen tutkijat hyödynsivät ideoitaan perustamalla omia yrityksiä, joista monet olivat kasvaneet pienistä suuriksi. Suomi seurasi tässä kehityksessä kaukana jäljessä johtuen muun muassa yrittämisen vähäisestä arvostuksesta. Uusille huipputekniikan alan yrityksille tyypillistä on, että ne sijoittuvat useiden kaltaistensa kanssa keskittymiin, Suomessa Espoon Tapiolaan, Yhdysvalloissa erityisesti Kalifornian Piilaaksoon, joihin niitä vetivät Teknillinen korkeakoulu ja Stanfordin yliopisto. Tiuri piti tärkeänä, että Suomi pyrki rakentamaan omaa Piilaaksoaan alueelle, jolle elektroniikkateollisuus oli jo keskittynyt: Helsingistä Lohjan ja Salon kautta Turkuun. Sen lähtökohta olisi tietokylä Espoossa, jossa Teknillinen korkeakoulu, Valtion Teknillinen Tutkimuskeskus ja useat alan yritykset hyötyisivät keskinäisestä synergiasta. Toiminnan ja asiantuntemuksen keskittyminen olisi hyväksi myös alihankintayrityksille, joita ei välttämättä syntyisi, jos niiden asiakkaat olisivat harvassa ja hajallaan. Suomen Piilaakson ulkopuolella edellytyksiä tietokyläksi olisi Oulun, Tampereen ja Lappeenrannan seuduilla. Haave koko maan tasaisesta kehittämisestä huipputekniikankin alalla oli hylättävä. Joko vain Suomen osaamiskeskittymät pääsisivät hyötymään huipputekniikan menestyksestä tai eivät nekään.¹⁸⁷

Julkisen vallan asenne ei kuitenkaan ollut Tiurin mukaan lupaava. Hän arvosteli Uudenmaan lääninhallituksen vuoden 1984 suunnitelmaa liittyen koulutukseen, sillä se oletti, ettei Uudenmaan väestö kasvaisi, että uusimaalaisten koulutustaso olisi sama kuin maassa keskimäärin ja että talouden rakennemuutos lähestulkoon pysähtyisi. Suunnitelman lopputulos oli, että ainoa ala, jonka valtakunnallinen osuus Uudellamaalla kasvaisi vuoteen 1995 mennessä, olisi maatalous. Sähkötekniikan koulutuksessa aloituspaikkojen oli määrä vähentyä, mikä Tiurin mukaan oli onnetonta huipputekniikan kannalta. Rakennusinsinöörien määrään sentään oli

¹⁸⁶ Tiuri 1984, 126–128.

¹⁸⁷ Tiuri 1984, 211–218; Tiuri 1986, 137–141.

luvassa kasvua, mutta Tiuri päätteli, että ”he rakentavat lisää navettoja Uudellemaalle”.¹⁸⁸ Hän halusi nimenomaan elektroniikka-alalle runsaasti enemmän sekä opettajia että opiskelijoita. Kirjassaan hän esitti grafiikalla, miten elektroniikkateollisuuden kasvu seuraa muutaman vuoden viiveellä valmistuvien sähköalan diplomi-insinöörien määrän kasvua. Koska tietoyhteiskunnassa elektroniikkateollisuus on väistämättä erittäin merkittävä talouden ala, Tiuri piti kunnianhimoitonta tiede- ja teknologiapolitiikkaa suurena karhunpalveluksena Suomelle.¹⁸⁹

Tiede- ja korkeakoulupolitiikan lisäksi myös koulutuspolitiikka antoi Tiurin mukaan liian vaatimattomat eväät elämään tietoyhteiskunnassa. Peruskoululaitosta hän arvosteli siitä, että Suomessa oli liian paljon pieniä kouluja, mikä lisäsi oppilas-kohtaisia kustannuksia. Opetuksessa painotettiin hänen mielestään liikaa kielten osaamista, ja hän vastusti pakollista ruotsin kielen opetusta. Luovuutta hän halusi opettaa luonnontieteellisillä kokeilla, ei pelkästään musiikin ja kuvataiteen keinoilla.¹⁹⁰ Tietoyhteiskuntakehitys kysyi uudenlaista yleissivistystä, ja Tiuri varoitikin Suomen ajautumisesta pimeään aikaan, mikäli koulutuspolitiikka keskittyisi vain siihen, mitä hän kutsui ”kalevalaiseksi yleissivistykseksi”.¹⁹¹

3.5 Tiuri ja aluepolitiikka

Tiuri osallistui aluepoliittiseen keskusteluun sekä kirjallisesti julkaisemillaan kirjoilla että suullisesti eduskuntakeskusteluissa. Nämä kaksi viestintämuotoa poikkeavat toisistaan siinä määrin, että niiden käsittely erikseen on perusteltua. Kirjoissaan hän saattoi käsitellä aihetta niin laajasti kuin suinkin halusi ja pohtia mitä tahansa asiaa sivuavia teemoja. Keskusteluun osallistuminen kirjoilla ei ole kovin vuorovaikutteista, sillä hänen vastapuolillaan ei käytännössä ollut mahdollisuutta vastata samalla foorumilla. Todennäköisesti kirjoja ei ollut suunnattukaan suurelle yleisölle, vaan Etelä-Suomen korkeasti koulutetulle kaupunkiväestölle, jonka elä-

¹⁸⁸ Tiuri 1984, 153–156.

¹⁸⁹ Tiuri 1984, 161–163, 202–205.

¹⁹⁰ Tiuri 1984, 141–145.

¹⁹¹ Tiuri 1986, 145–147.

mään aluepolitiikalla ei ollut suoraa vaikutusta ja joka siksi ei ollut tietoinen Tiurin esiin nostamista epäkohdista.

Sen sijaan eduskuntakeskustelut Tiuri kävi suoraan muiden poliitikkojen kanssa, suunnaten argumenttinsa heille ja käsitellen vain keskustelun aiheena olleita aiheita. Tässä alaluvussa keskitytään Tiurin aluepoliittiseen ajatteluun sellaisena kuin hän sen esitti kirjoissaan. Seuraavassa luvussa on vuorossa Tiurin rooli aluepoliittisen lainsäädännön säätämisprosessissa osana laajempaa keskustelua.

Aluekehitysjattelunsa lähtökohdaksi Tiuri esitteli kartan, jolle oli piirretty vuonna 1970 määritellyn ensimmäisen eli voimakkaimpien toimenpiteiden tarpeessa olevan kehitysaluevyöhykkeen eteläraja sekä raja, jonka pohjoispuolella vuorokauden keskilämpötila laskee pakkaselle loka–marraskuun vaihteessa. Nuo rajat ovat hyvin samankaltaiset, ja Tiurin mukaan se osoitti luonnon määritelleen taloudellisen menestyksen mahdollisuudet ja että vaatii kohtuuttomasti luonnonvaroja väkisin muuttaa asiantilaa.¹⁹²

Aluepolitiikan vinoutuma Tiurin mielestä oli se, miten sen tavoite vaihdettiin nopeasti ihmisten tasa-arvoisuudesta alueiden tasa-arvoisuuteen ja lopulta poliitikkojen uran pelastamiseen:

”Sen [aluepolitiikan] mukaan suomalaiselle, asuipa hän missä tahansa, oli järjestettävä kaikki tarpeelliset palvelut ja yhtä hyvä elintaso kuin muillakin suomalaisilla.

Mutta uusikin periaate osoittautui pian epäedulliseksi kehitysalueilta valittujen poliitikkojen kannalta. Liian monet suomalaiset valitsivat asuinpaikkansa Etelä-Suomesta, ja äänestäjien määrä kehitysalueilla putosi uhkaavasti. Kehitysalueiden edustajilla oli määräänemmistö useimmissa Suomen hallituksissa ja kehitysaluepolitiikan tavoitteet muutettiin vielä kerran. Sen lopulliseksi päämääräksi tuli, että kehitys-

¹⁹² Tiuri 1984, 76–78.

alueen ihmistä ei saa päästää muuttamaan pois siitä kylästä eikä aina-
kaan siitä vaalipiiristä, missä hän on syntynyt. Yleinen mielipide suun-
nattiin muuttoa vastaan. Poismuuttoa kutsuttiin maaltapaoksi, vaikka
se usein oli maalta pelastumista.”¹⁹³

Tiurin kritiikki aluepoliittisia tukitoimia kohtaan kohdistui muun muassa siihen, että tuilla yrittäjiä houkuteltiin muuttamaan Etelä-Suomesta kehitysalueille. Valti-
on huolen kohdistuttua nimenomaan kehitysalueille oli muu osa Suomesta jäänyt
painimaan kasaantuvien ongelmiansa kanssa ilman apua. Erityisesti kärsivät ne
alueet, jotka olivat juuri kehitysalueajan ulkopuolella, koska niistä päästiin tukien
piiriin muuttamalla hieman pohjoiseen tai itään. Valtio myös toivoi yritysten oma-
aloitteisesti siirtävän työpaikkoja Uudeltamaalta pohjoiseen, ja pakkotoimiakin sen
toteuttamiseksi väläytettiin mahdollisuutena. Yhä uusien alueiden joutuminen
valtion tuen tarpeeseen oli johtanut kehitysalueiden laajentamiseen kaiken aikaa,
ja lopulta 80 prosenttia Suomen pinta-alasta oli tukialuetta. Tässä tilanteessa Tiurin
mielestä yritysten kilpailukyvyistä huolehtiminen olisi ollut järkevämpää yleisellä
talouspolitiikalla, ei aluepolitiikkaa laajentamalla.¹⁹⁴

Varsinaiseen aluepolitiikkaan Tiuri rinnasti kuntien valtionosuusjärjestelmän, jota
valtio jakaa kunnille auttaakseen niitä rahoittamaan kunnalliset tehtävät. Tiuri
arvosteli sitä tulonsiirroksi menestyvistä kunnista heikosti menestyviin, joka oli
johtanut muun muassa siihen, että kunnan heikko kantokykyluokitus koettiin saa-
vutetuksi eduksi, josta ei edes haluttu nousta korkeampaan luokkaan. Heikoimmil-
la kunnilla oli kannustin luoda uusia kunnallisia virkoja, kun valtio maksoi kus-
tannukset ja sillä tavoin saatiin uusia tuloja kuntaan.¹⁹⁵

Erityisen yleishaitallisena aluepolitiikan muotona Tiuri piti valtion virastojen ja
laitosten hajasijoitusta, jota poliitikot mielellään suunnittelivat piittaamatta kyseis-
ten virastojen ja laitosten työntekijöiden vastarinnasta. Tiurin mukaan hajasijoi-

¹⁹³ Tiuri 1984, 78.

¹⁹⁴ Tiuri 1984, 82–86.

¹⁹⁵ Tiuri 1984, 87–88.

tusmalli oli peräisin Ruotsista, mutta erona oli ilmansuunta. Ruotsissa siirtäminen tapahtui ”kohti etelää, energiaa ja luonnonvaroja säästävään suuntaan”¹⁹⁶, kun taas Suomessa suunta oli kohti pohjoista. Hajasijoituksenkin taustalla Tiuri epäili kansanedustajien huonosti naamioitua kotiinpäin vetämistä:

”Vuoden 1983 tulo- ja menoarviossa esitettiin Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen siirtämistä Ouluun ja Rymättylään sekä Valtion siementarkastuslaitoksen siirtämistä Loimaalle. Seurauksena oli puheiden ja aloitteiden tulva eduskunnassa. Siementarkastuslaitosta on esitetty siirrettäväksi ainakin Elimäelle, Somerolle, Mikkeliin, Kokemäelle, Mäntsälään, Perniöön ja Keravalle. Perusteluissa on esitetty monenlaisia syitä ehdotetun paikkakunnan erinomaisuudesta. Käytin lähetekeskustelussa puheenvuoron, jossa esitin kompromissina, että jos laitos on pakko siirtää, se siirrettäisiin Someron ja Loimaan puoliväliin Koskelle Tl. Se on edullinen sijoituspaikka, sillä olen sieltä kotoisin.”¹⁹⁷

Suurta aluepolitiikkaa Tiuri syytti piiloaluetueksi, jossa kehitysalueita suosittiin julkisten varojen jaossa. Otsikon *Tiet, terveydenhoito ja koulut kehitysalueille* alla hän selitti, miten tienrakentaminen ja teiden parannustyöt oli jo pitkään suunnattu kehitysalueille työtilaisuuksien järjestämisen vuoksi. Samaan aikaan uusien tieinvestointien tarpeessa oleva Etelä-Suomi oli jätetty liian vähälle. Hän antoi esimerkiksi Kajaanista, jonne oli ryhdytty rakentamaan ohitustietä työttömyyden vähentämiseksi. Oikeilla perusteilla olisi voinut rakentaa moottoritien Helsingistä Turkuun, joka yhdistäisi kaksi merkittävää talouskeskittymää, tai yhdistää moottoritiellä Turuntien ja Lahdentien, koska sillä tavoin olisi vähennetty liikennettä Helsingin kaduilla.¹⁹⁸ Tällä tavoin kohdennetut suureen aluepolitiikkaan kuuluvat liikenneinvestoinnit olisi kohdennettu Tiurin omaan vaalipiiriin, mikä olisi ollut aivan samaa toimintaa kuin mistä hän toisia arvosteli.

¹⁹⁶ Tiuri 1984, 88–89.

¹⁹⁷ Tiuri 1984, 89.

¹⁹⁸ Tiuri 1984, 101.

Myös peruskoulujen, terveyskeskusten ja sosiaalipalveluiden järjestäminen aloitettiin kehitysalueilla osana aluepolitiikkaa, mutta Etelä-Suomen vuoron tultua valtio tuli aiempaa haluttomammaksi antamaan rahoitusta. Sosiaali- ja terveystieteiden järjestäminen kehitysalueille oli tuonut niille uusia työpaikkoja palvelutehtävissä, ja Tiuri piti näiden töiden jakautumista asukasta kohden kohtuuttomana:

”Kehitysalueilla oli vuonna 1982 tuhatta asukasta kohti keskimäärin 3,5 sairaansijaa. Turun ja Porin, Hämeen, Kymen ja Uudenmaan lääneissä niitä oli vastaavasti vain 1,3–1,9. Perusterveydenhoidon virkoja oli Uudellamaalla kymmentätuhatta asukasta kohti 54 ja Pohjois-Karjalan läänissä 91.

Kun Etelä-Suomessa ollaan paljon jäljessä, luulisi että edes lisäykset suunnattaisiin sinne. Se on kuitenkin aluepolitiikan vastaista, koska edelleenkin uusia työpaikkoja tarvitaan kehitysalueilla. Vuoteen 1987 mennessä Uudellemaalle esitetään 10 000 asukasta kohti uusia virkoja 10, mutta Pohjois-Karjalaan 11! Lääkintöhallituksen mukaan Uutta maata on nyt erikoisesti suosittu, sillä koko maassa on voitu lisätä keskimäärin vain 9,4 virkaa! Turun ja Porin lääni saa keskiarvoakin vähemmän uusia virkoja.

Kun Etelä-Suomen asukkaat toivovat pääsevänsä muun Suomen tasolle ja tuovat esiin jälkeenjääneisyyden, pidetään sitä ”rikkaiden” sopimattomana oman edun tavoitteluna.”¹⁹⁹

Tiuri esitteli joukon aluepoliittisin perustein tehtyjä hankkeita, jotka, toisin kuin huipputekniikan tutkimukseen sijoittaminen, tuottivat vain lyhytaikaista taloudellista toimeliaisuutta ja sen jälkeen investointien menemistä hukkaan ja työttömyyttä. Kostamus-urakka (jolla tosin oli enemmän ulko- kuin aluepoliittinen tausta) toi rakennusalan työpaikkoja Kainuuseen siksi aikaan kun rakennustöitä

¹⁹⁹ Tiuri 1984, 101–102.

riitti. Urakan kestäessä Kainuuseen syntyi sen varaan monia yrityksiä, joilla ei kuitenkaan ollut tulevaisuutta ainakaan Kainuussa, vaan investoinnit menisivät hukkaan ja Kainuuseen syntynyt vauraus kuihtuisi. Jälkihoitoa varten Kainuuseen aiottiin rakentaa lisää uimahalleja, kouluja ja teitä, vaikka Tiurin mukaan niitä tarvittiin juuri Etelä-Suomessa.²⁰⁰

Toinen Tiurin ongelmallisena pitämä aluepoliittinen menetelmä oli suurten teollisuuslaitosten perustaminen pienille paikkakunnille. Sillä tavalla luotiin paikkakuntia, joiden talous on täysin yhden teollisuuslaitoksen varassa ja siis pahasti suhdanteiden armoilla. Tällaisiin kohteisiin käytettyjen rahojen sijoittaminen tekniikkaa ja tietotaitoa edustavien yritysten perustamiseen olisi Tiurin uskomuksen mukaan tuottanut moninkertaisen hyödyn ja paljon uusia työpaikkoja. Ne vain olisivat tulleet Etelä-Suomeen ja mahdollisesti Oulun seudulle. Muita Tiurin esittelemiä onnettomia hankkeita olivat ympäri Suomea olevat puolivalmiit kurssi- ja leirikeskukset, jotka laitettiin alulle osana aluepolitiikkaa mutta sittemmin hylättiin liian suurten kustannusten vuoksi.²⁰¹

Piiloaluetueksi Tiuri laski myös maatalouspolitiikkaan kuuluneet mittavat tuet ja avustukset, jotka kasvoivat sitä suuremmiksi, mitä epäedullisemmalla alueella maataloutta harjoitettiin. Tämän seurauksena maataloutta harjoitettiin laajasti Lappia myöten, mitä Tiuri arvosteli ankarasti:

”Maidonjuojat ovat etelämmässä. Helsinkiläisten maito voi olla peräisin Sotkamosta asti. Maitoa joudutaan kuljettamaan pitkiä matkoja, mikä lisää huomattavasti kustannuksia ja huonontaa maidon laatua. Kesäaikana maito joudutaan pastöroimaan kahteen kertaan kuljetuksen onnistumiseksi. Teollisuudessa tuotteen valmistushinnan tulee olla alhaisemman, jos kuljetusmatka on pitempi, jotta hinta olisi kilpailukykyinen. Maataloudessa toimitaan päinvastoin, tuottaja saa sitä paremman

²⁰⁰ Tiuri 1984, 102–103.

²⁰¹ Tiuri 1984, 103–106.

hinnan mitä kauempana hän on kuluttajasta.”²⁰²

Tiurin mukaan vuonna 1960 Pohjois-Suomen maakunnissa tuotettiin maidosta 11 prosenttia, mutta vuoteen 1980 mennessä osuus oli kasvanut 21 prosenttiin. Vuonna 1984 maidon tuotanto Suomessa ylitti omavaraisuuden yli 30 prosentilla. Maatalouspolitiikasta johtuen Suomessa oli kohtuuttoman paljon pientiloja ja liikaa työvoimaa maataloudessa. Lähes kaikissa elintarvikkeissa oli ylituotantoa, joka jouduttiin viemään ulkomaille. Hinnat maailmanmarkkinoilla kuitenkin olivat paljon alhaisemmat, joten valtio joutui maataloustukien lisäksi maksamaan vientitukea pitääkseen ankarassa ilmastossa tuotetut suomalaiset maataloushyödykkeet kilpailukykyisinä. Tiurin arvion mukaan vientitukeen kului vuosittain kaksi miljardia markkaa.²⁰³ Hänen lopullinen tuomionsa maatalouspolitiikasta oli tyyli:

”Maatalouteen sovellettu aluepolitiikka on johtanut kestävämpään tilanteeseen Suomessa. Meillä on muita maita huomattavasti kalliimmat elintarvikkeet, vaikka tuottajahintojen alentamiseen on käytetty verovaroja 1,7 miljardia markkaa ja maataloustuotannon tukemiseen lähes 3 miljardia markkaa sekä ylituotannon vientitukeen 2 miljardia markkaa vuodessa. Kaikesta tästä huolimatta maatalousväestön ansiotaso on vain puolet muun väestön ansiotasosta. Itä- ja Pohjois-Suomen maataloutta pidetään yllä uskomattoman kalliiseen hintaan. Suuri osa siinä työskentelevistä ei tee Suomen kannalta tuottavaa työtä vaan tuet ovat itse asiassa työttömyyskorvausta, joka kaikki kustannukset huomioon ottaen ylittää moninverroin muiden työttömien saamat korvaukset. Tällä tavalla ei voida enää jatkaa.”²⁰⁴

Tiurin muutosehdotukset alue- ja maatalouspolitiikkaan olisivat tienneet rajua muutosta yhteiskunnallisia arvoja myöten. Hän halusi antaa markkinoille vallan päättää siitä, mikä tuotanto on kannattavaa ja mitkä alueet menestyvät talouden

²⁰² Tiuri 1984, 94–95.

²⁰³ Tiuri 1984, 96–99.

²⁰⁴ Tiuri 1984, 100.

rakennemuutoksen kourissa. Kansalliset tavoitteet tuli päivittää agraaristen juurien suojelusta uuteen aikaan ja tulevaisuussuuntaukseen. Maataloudesta oli tehtävä yksi elinkeinohaara muiden joukossa, jota harjoitettaisiin siellä, missä sille oli parhaat taloudelliset edellytykset. Ihmiset, joiden elämän rakennemuutos mullistaisi, tulisi kouluttaa tietoyhteiskunnan uusiin ammatteihin, jotka suurelta osin sijoituivat Etelä-Suomen kaupunkeihin. Aluepolitiikan tavoitteen tuli olla kehityskäytävien yritysten luominen eikä työpaikkojen luominen ja säilyttäminen.²⁰⁵

Tiuri oli vakuuttunut siitä, että keskuksat kasvaisivat joka tapauksessa kehityksen hidastamiseen pyrkivästä politiikasta huolimatta, sillä niin oli tapahtunut aluepolitiikan kahden vuosikymmenen aikana.²⁰⁶ Tiuri piti kehitystä väistämättömänä ja positiivisena, koska se antoi Suomelle parempia edellytyksiä tietoyhteiskuntakehitykseen. Sitä hän ihmetteli, miksi valtiolla oli niin epäjohdonmukainen suhtautuminen eri keskusten kasvuun. Hän viittasi hallituksen vuonna 1985 hyväksymään pääkaupunkiseudun erityisongelmien toimenpideohjelmaan, jossa todettiin pääkaupunkiseudun imeneen elinvoimaa maakunnista ja ruuhkautuneen. Ohjelma pyrki tasapainottamaan työpaikka- ja väestökehitystä siirtämällä työpaikkoja pois ja ohjaamalla yrityksiä muualle. Tiuri huomautti, että väestön keskittyminen oli käynnissä muuallakin kuin pääkaupunkiseudulla, ja esitti ministerille kysymyksen, aikoiko hallitus ryhtyä vastustamaan keskittymistä myös Rovaniemen, Oulun ja Jyväskylän seuduilla. Ministerin vastauksen mukaan se ei ollut tarkoituksenmukaista, koska läänien keskusalueina ne tukivat koko läänin myönteistä kehitystä. Tästä Tiuri päätteli, että hallituksen mielestä Suomen ulkopuolella ei ollut mitään, joten ei ollut myöskään tarvetta huolehtia Helsingin vastaavasta tuesta koko maan myönteiselle kehitykselle.²⁰⁷

Tiuri näki Suomen nimenomaan osana Eurooppaa ja maailmaa, pienenä maana, jonka oli menestyäkseen pelattava muiden määrittämällä säännöllä sen sijaan, että

²⁰⁵ Tiuri 1984, 194–201.

²⁰⁶ Tiuri 1986, 109–112.

²⁰⁷ Tiuri 1986, 112–114.

niitä vastaan olisi protestoitu kansallisen tason yrittämillä. Hän oli eturintamassa kannattamassa Suomen osallistumista uudenlaiseen kansainväliseen yhteistyöhön, josta esimerkeiksi hän nosti Cernin ja Euroopan neuvoston. Sen sijaan jäsenyyttä Euroopan yhteisöissä Tiurikaan ei esittänyt vielä 1980-luvun puolivälissä. EVA-johtaja Sipposen tavoin hän kantoi huolta siitä, oliko Suomen olemassaolo unohdettuna maailmalla suomalaisten oman passiivisuuden vuoksi.²⁰⁸

Tiurin argumentaation perusperiaatteet, taloudellinen tehokkuus, kansainvälinen kilpailukyky ja teknologian soveltaminen, olivat vasta tulossa yleisen suomalaisen yhteiskuntadiskurssin osiksi. Risto Heiskala on kuvaillut, miten siirtymä suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan oli suuntautumistavan muutos, joka muutti yleistä käsitystä asioiden normaalista kulusta. Kilpailukykydiskurssi sai alkunsa 1980-luvun alussa esimerkiksi sanomalehtien pääkirjoituksista, mutta oli silloin vielä marginaalisessa asemassa. Hiljalleen diskurssi alkoi levitä yksityisyri-tysten strategisista suunnitelmista julkiselle sektorille ja politiikkaan, jossa Tiuri oli sen ensimmäisiä käyttäjiä. Kun diskurssin muutos alkoi muuttaa tapaa, jolla todellisuutta tulkittiin, muuttui lopulta myös toiminta, eivätkä nämä muutokset voineet olla vaikuttamatta myös suomalaiseen politiikkaan.²⁰⁹

²⁰⁸ Tiuri 1986, 206–210.

²⁰⁹ Heiskala 2006, 36–38.

4. Valtakunnansuunnittelusta valmentajavaltioon

1980-luvulla suomalaisen yhteiskunnan vuosikymmeniä kestänyt kehittäminen hyvinvointivaltioksi saavutti vaiheen, joka pakotti etsimään uusia tavoitteita, sillä liki kaikki aiemmat tavoitteet oli jo saavutettu. Suomessa oli kattavat sosiaali- ja terveyspalvelut, laaja koulutusverkosto korkeakouluja myöten, työpaikkoja teollisuudessa, palveluissa ja julkishallinnossa ympäri maan sekä hyväkuntoinen infrastruktuuri. Aluepolitiikassa tämä tarkoitti lähes umpikujaa, kun aiemmin käytetyt keinot kävivät tarpeettomiksi, mutta kaikki ongelmat eivät kuitenkaan olleet kadonneet. Julkisen vallan toteuttaman suunnittelun tilalle alkoi tulla uudenlainen paradigma, joka korosti yritysten itsenäistä menestyskykyä markkinoilla. Silloin valta väistämättä liukui yksityisille toimijoille, ja julkisen vallan rooliksi jäi lähinnä huolehtia suotuisista olosuhteista. Alueiden sallittiin erikoistua, ja muutoksen kyliäisenä oli pakko hyväksyä aiempaa suurempi taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus. Talonpoikais-työväenluokkaisen poliittisen kulttuurin kriitikkojen, kuten EVA:n ja Tiurin, ajatuksia alkoi murtautua kohti valtavirtaa.

Monet muutokset tapahtuivat Suomessa lähes varkain. Komiteanmietintö vuodelta 1986 perusteli siirtymää kohti markkinavetoisuutta sellaisilla asioilla kuin hallinnon tehokkuudella, kansanvaltaisella valvonnalla ja oikeusturvallisuudella. Hallinnon sisäinen näkökulma asioiden hoitamiseen oli korvattava kansalaisten kannalta paremmalla palvelunäkökulmalla. Koska tällaisia asioita ei kukaan vastusta, komitean ehdotuksilla oli hyvä tilaisuus edistyä vailla vastarintaa. Lopputulos oli esimerkiksi valtion laitosten yhtiöittäminen ja yksityistäminen. Siten julkisen vallan mahdollisuudet vaikuttaa maan asioihin vähenivät.²¹⁰

Tiede- ja teknologiapolitiikka siirtyi Tiurin toivomaan suuntaan, kun uusien innovaatioiden merkitys kansantaloudelle tunnustettiin ottamalla tietoyhteiskunnan

²¹⁰ KM 1986: 12, 1–12; Alasuutari 2006, 52–57.

rakentaminen keskeiseksi osaksi elinkeinopolitiikkaa.²¹¹ Korkeakoulujen autonomia osoittautui pitkälti muodollisuudeksi, kun valtiovallan uusi tulosvastuun ihanne alkoi tunkeutua korkeakoulumaailmaan, josta haluttiin innovaatioita tuottava ja mahdollistava kilpailukykytekijä elinkeinoelämälle ja yhteiskunnalle. Toisaalta yliopistot saivat 1990-luvulta alkaen päättää rahoituksensa kohdentamisesta itsenäisemmin, mutta samanaikaisesti asetetut tehostamis-, tuloksellisuus- ja raportointivaatimukset eivät tosiasiallisesti vähentäneet yliopistotoiminnan keskusjohdoisuutta. Kritiikkiä heräsi siitä, miten tulosvastuu ei soveltunut yliopistomaailmaan, jonka perinteinen eetos sentään oli tieteen arvo sinänsä.²¹²

1980-luku oli Suomessa nousukauden aikaa, vaikka aiempi investointivetoisen talouskasvun strategia alkoi tulla tiensä päähän. Teollisuuden kilpailukyky heikkeni ja sen tarjoamat työpaikat vähenivät, mutta uusia työpaikkoja syntyi yhä kasvavalle julkiselle sektorille. Pääomamarkkinoiden vapautuminen lisäsi velkaantumista, ja velkarahaa käytettiin riskipitoisiin sijoituskohteisiin, mikä sai aikaan kasinotaloudeksi kutsutun ilmiön. Talouskasvu oli pitkälti epäterveellä pohjalla, ja siitä syntyneen asuntokuplan puhkeaminen samanaikaisesti yleisen taantumana ja Neuvostoliiton romahduksen kanssa sai aikaan laman, joka pakotti Suomen seuraamaan perässä monissa maissa jo yli kymmenen vuotta aiemmin aloitettuja talouden rakenteellisia uudistuksia. Rakennemuutos ei pysynyt hallinnassa. 1990-luvun lama lopullisesti pakotti Suomen siirtymään uuteen aikakauteen, kun vanha oli kokenut vararikon.²¹³

Jotta suomalaiset ulkomaankauppaa harjoittavat yritykset olisivat menestyneet kilpailussa ulkomaisten kilpailijoidensa kanssa, niiden oli mukauduttava uusiin liikkeenjohdon oppeihin. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä kasvustrategia oli perustunut suuriin fyysisiin investointeihin, ja niiden osuus oli ollut muihin OECD-maihin verrattuna erittäin suuri. Korkean investointiasteen kään-

²¹¹ Kettunen, Jalava, Simola & Varjo 2012, 58–59.

²¹² Nevala & Rinne 2012, 219–221.

²¹³ Hämäläinen & Heiskala 2004, 73–75.

töpuolena kulutusmarkkinat olivat verrokkimaita heikkommat, mikä muodosti haasteen suomalaisille kulutushyödykkeitä valmistaville yrityksille. Lama ja samanaikainen korkojen nousu sai fyysisten investointien määrät romahtamaan, mutta yritykset, jotka omistuksen vapauttamisen seurauksena saivat huomattavan suurilla osuuksilla uusia ulkomaisia omistajia, lisäsivät aineettomia investointeja. 1980-luvulla sellaiset tuotantopanokset kuin tutkimus ja kehitys, koulutus, organisaation kehittäminen, markkinointi ja ohjelmoinnit olivat olleet kansainvälisesti vertaillen vähäiset. 1990-luvulla Suomi otti nopealla tahdilla muita kiinni, minkä tulos oli elektroniikkateollisuuden nousu maailman huipputasolle. Teollisuuden tuottavuus nousi uudistusten seurauksena nopeasti, mikä osaltaan vaikutti lamasta nousuun, mutta samanaikaisesti tuottavuuden kasvu merkitsi vähenevää työvoimatarvetta.²¹⁴

Julkisen sektorin rakennemuutosta toteutettiin laman pakottamana. Sosiaalipoliittiset menot olivat kasvaneet Suomessa vuosikymmenien ajan, kun yhä uusia tarpeita oli otettu julkiselle vastuulle, mutta laman johdettua rahapulaan julkinen valta oli pakotettu laajoihin menoleikkauksiin. Sosiaaliturvajärjestelmä joutui aivan uudenlaisen tarkastelun kohteeksi, ja kansalaisille tarjottavia etuuksia alettiin perustella aiemman oikeudenmukaisuuden sijaan yksilöllisillä kannustimilla parantaa itse omaa hyvinvointiaan. Kilpailukyky-yhteiskuntaan kuului ensisijaisesti kansalaisten työkyvystä huolehtiminen eikä enää hyvinvointi suoraan.²¹⁵

²¹⁴ Hämäläinen & Heiskala 2004, 79–83.

²¹⁵ Hämäläinen & Heiskala 2004, 88–89.

4.1 Punamulta väistyy vallasta

1980-luvulla talouden ja yhteiskuntarakenteen muutos alkoi viimeinkin saada aikaan tuntuja muutoksia politiikassa. Porvarienemmistöinen kansakunta äänesti Mauno Koivistosta itselleen ensimmäisen sosiaalidemokraattisen presidentin. Vuoden 1982 presidentinvaaleissa porvarilliset puolueet eivät saaneet muodostettua yhteistä rintamaa, ja esimerkiksi EVA-johtaja Max Jakobson suhtautui epäluuloisesti joidenkin talouselämän vaikuttajien kannattamaa keskustapuoluelaista Ahti Karjalaista kohtaan.²¹⁶

Oikeiston ja vasemmiston vastakkainasettelun lientyminen merkitsi myös sitä, että Kokoomuksen nousun hallitukseen ymmärrettiin olevan vain ajan kysymys. Ennen vuoden 1987 eduskuntavaaleja sekä SDP että Keskustapuolue aloittivat yhteydenpidon Kokoomukseen, joka muuttui äkkiä marginaaliin työnnetystä sylkykupista todelliseksi kuninkaantekijäksi. Vakituinen hallituspohja punamulta oli alkanut kompuroida Keskustapuolueen ryhdyttyä aiempaa voimallisemmin haastamaan ylivalta-asemaan pääsystä SDP:tä. Kiista keskittyi etenkin vahvan markan politiikkaan, josta sosiaalidemokraatit olivat tehneet Suomen talouspoliittisen linjan perustan.²¹⁷

Vaalien lähestyessä Kokoomuksen, Keskustapuolueen ja Ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtajat solmivat kassakaappisopimuksen yhteistyöstä vaalien jälkeisissä hallitusneuvotteluissa. Presidentti Koivistolle hänen taustapuolueensa jättäminen altavastaajan asemaan ei sopinut, ja hänen vahvalla myötävaikutuksellaan Kokoomuksen aiempi puheenjohtaja Harri Holkeri muodosti ensimmäisen sini-punahallituksen SDP:n kanssa.²¹⁸ Hallituksen pääpuolueiden pitkäaikainen yhteensovittamattomuus oli ylitetty, kun kumpikin oli vuosikymmenten kuluessa hivutautunut kohti poliittista keskustaa. Niiden väliin ei enää jäänyt ratkaisevaa tilaa

²¹⁶ Tarkka 2002, 266–267, 269.

²¹⁷ Outinen 2015, 194.

²¹⁸ Vares 2017, 407–412.

Keskustapuolueelle, jolle oppositioon joutuminen oli aivan uusi kokemus ja syy identiteetin uuteen määrittelyyn.

Kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen oli hallitusta muodostettaessa sivuraiteilla, vaikka lopulta mahtuikin hallitukseen kauppaja- ja teollisuusministeriksi. Hän oli yksi vaaleja edeltäneen porvarisopimuksen tekijöistä ja vilpittömästi kannatti ennemmin yhteistyötä Keskustapuolueen kuin SDP:n kanssa. Kokoomukselle se olisikin ollut ideologisesti luontevampi liitto, mutta puolueesta löytyi myös tilanteeseen pragmaattisesti suhtautuvia. Sinipunaisesta yhteistyöstä oli monilla hyviä kokemuksia kunnallispolitiikasta. Yksi SDP-yhteistyön kannattajista oli Tiuri,²¹⁹ jonka ajattelussa oikeiston ja vasemmiston vastakkainasettelu vaikutti vanhentuneelta. Hänelle Keskustapuolue oli ennen kaikkea menneisyyteen takertunut maatalouspuolue, kun taas SDP edusti Kokoomuksen tavoin kaupunkeja ja siten rakennemuutoksen voittajia ja tulevaisuuden tekijöitä.²²⁰

Myös Jakobson näki uuden hallituskoalition heijastavan yhteiskuntarakenteen muutosta, joka oli kulkenut edellä politiikan muutosta, ja perusteli sen aiheellisuutta marginalisoituneiden kommunistien oman oppi-isän ajatuksilla:

”Marxilaisittain voisi sanoa, että hallitusratkaisu oli seuraus tuotantorakenteiden muutoksesta siirryttäessä teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan. Marxin mukaan yhteiskuntaa hallitsee aina se luokka, joka hallitsee aikansa kehittyneintä tuotannon muotoa, ja tietoyhteiskunnassa tämä on toimihenkilöluokka, josta kokoomus ammentaa äänestysvoimansa.”²²¹

Holkerin hallitus otti iskulauseekseen hallitun rakennemuutoksen, ja Tiuri toivoi hallituksesta rakennemuutoshallitusta, joka rohkeasti tarttuisi rakennemuutoksen

²¹⁹ Vares 2017, 413–414

²²⁰ Tiuri 1984, 218–221.

²²¹ Jakobson 1992, 309–310.

tuomiin mahdollisuuksiin.²²² Hallituksessa aluepolitiikasta vastasi sosiaalidemokraattinen valtiovarainministeri Erkki Liikanen. Hänellä oli alalta kokemusta, kun hän oli vuosina 1979–1987 toiminut puolueensa edustajana parlamentaarisessa aluepoliittisessa neuvottelukunnassa ensin varapuheenjohtajana ja sitten puheenjohtajana. Hän oli tasapäistävän aluekehitysjattelun kriitikko, joka halusi keskittyä taantuvien teollisuusalueiden tapauskohtaisiin erityistoimenpiteisiin. Teollisuushalleja rakentavan aluepolitiikan hän oli neuvottelukunnan puheenjohtajana toimiessaan tuominnut vanhanaikaiseksi.²²³

Hallituksen ohjelmassa oli selkeitä panostuksia kilpailukyky- ja tietoyhteiskuntaan. Teollisuus- ja elinkeinopolitiikan osio alkoi pyrkimyksellä parantaa teollisuuden kilpailuedellytyksiä vahvistamalla yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaa, koulutusta ja markkinointia. Rakennemuutoksen toteuttaminen oli tavoitteena myös aluepolitiikassa, jonka osiossa linjattiin teknologian hyödyntämistä sekä tuen painopisteen siirtämistä koulutukseen, osaamiseen ja tietotaitoon.²²⁴ Ohjelmaa voi tulkita osoituksena eräänlaisesta pienen aluepolitiikan merkityksen hiipumisesta, sillä sen keskeiset tavoitteet kuuluivat muiden politiikanalojen piiriin eli suureen aluepolitiikkaan.

Hallitusohjelmassa oli ainakin yksi kohta, jonka voi katsoa olevan seurausta siitä, että molemmat pääpuolueet saivat valtaosan kannatuksestaan kaupungeista ja siksi olivat halukkaita korjaamaan sitä julkisten palveluiden epäsuhtaa, johon Tiuri oli kirjoissaan kiinnittänyt huomiota:

”Maan väkirikkaissa osissa kehitetään yhteiskunnallisia palveluja siten, että ne saadaan vastaamaan yleistä valtakunnallista tasoa.”²²⁵

Holkerin hallituksen aloittaessa toimintansa Suomi eli korkeasuhdanteen vaihetta.

²²² Sippola 2010, 393.

²²³ Ahlqvist 2008, 78.

²²⁴ Valtioneuvoston kanslia, Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987.

²²⁵ *ibid.*

Öljykriisien jäljiltä korkealle jäänyt työttömyys helpotti pitkin 1980-lukua, ja taloudellisessa myötätuulessa suomalaisen hyvinvointivaltion viimeistelyyn riitti rahaa. Taloudellinen avautuminen saavutti myös Suomen, mikä näkyi muun muassa rahamarkkinoilla ja luotonsaannissa. Kun vuodesta 1987 lähtien yritykset saivat ottaa pitkiä ulkomaisia luottoja, yksityisen sektorin velkataakka alkoi kasvaa hälyttävää vauhtia. Seurauksena oli muun muassa pörssi- ja asuntokupla, joka taloustilanteen heikennyttyä johti Suomen vakavaan talouskriisiin. Hallittua rakennemuutosta ei onnistuttukaan toteuttamaan. Siitä tulikin hallitsematon.²²⁶

4.2 Ohjelmallinen aluepolitiikka

1980-luvulla suunnitteluoptimismi alkoi väistyä, kun aluepoliittisten suunnitelmien toteuttaminen jätti toivomisen varaa ja kritiikki niiden epärealistisuutta kohtaan kasvoi.²²⁷ Aluepoliittiseen keskusteluun päätyi uusi käsite, alueellinen kehittäminen, joka merkitsi aiempaa enemmän paikallista ja alueellista toimeliaisuutta, jossa alueellisten ongelmien ratkaiseminen ei enää tapahtunut yhtä vahvasti ylhäältä alaspäin, vaan keskushallinnon rooliksi jäi ohjelmatyön koordinointi. Tällöin valta ja vastuu aluepoliittisista toimenpiteistä alkoivat siirtyä paikallis- ja aluehallinnon edustajille. Suureen ja nopeaan muutokseen se ei johtanut, mutta ainakin kehitystä symboloi hyvin valtioneuvoston kanslian suunnitteluosaston lakkauttaminen vuonna 1984. Siitä lähtien aluepolitiikan valmistelusta vastasi sisäasiainministeriö, jossa sitä käsiteltiin samassa yhteydessä kunta-asioiden kanssa.²²⁸

Hallituspuolueiden yhteinen näkemys oli, että aluepolitiikkaa oli uudistettava taas kerran, koska toteutunut aluepolitiikka ei ollut onnistunut niin hyvin kuin oli toivottu. Uudistusta oli pohjustettu jo Sorsan IV hallituksen aikana vuosina 1983–1987, kun hallituksen asettama aluepolitiikkatoimikunta oli tehnyt mietinnön uu-

²²⁶ Tarkka 2002, 292–294.

²²⁷ Sippola 2010, 289.

²²⁸ Vartiainen 1998, 9; Sippola 2010, 451.

distustarpeista.²²⁹ Toimikunnan mietinnössä huomautettiin aluepolitiikan toimintaympäristön muuttumisesta:

”Aluepolitiikan toimenpiteet ovat pääasiassa peräisin ajalta, jolloin tavoitteena oli luoda kehitysalueelle uusia työpaikkoja teollisuuteen ja palveluihin sekä hidastaa alkutuotannon työpaikkojen vähentymistä. Lähinnä investointien tukemiseen ja julkisten investointien suuntaamiseen perustuva aluepolitiikka ei enää entisessä määrin välittömästi lisää työpaikkoja.”²³⁰

Muutoksina aiempaan korostuivat selvästi elinkeinopolitiikan tehtävien ja päätösvalan siirtäminen keskushallinnolta aluehallinnolle sekä tietotaidon merkityksen korostuminen alueellisten taloushaasteiden ratkaisussa. Toimikunta halusi muutosta siihen, miten aluetuet olivat kohdistuneet lähinnä yritysten perustamis- ja laajentamisvaiheisiin sekä osin myös tavanomaisen toiminnan tukemiseen. Tilalle oli saatava innovaatioiden syntyyn panostamista, teknologian hyödyntämistä sekä kannustamista uuden yritystoiminnan käynnistämiseen. Korkeakoulujen alueellista vaikutusta haluttiin hyödyntää tukemalla niiden ja yritysten yhteistoimintaa.²³¹

Mietintö valmistui vuonna 1986, jolloin seuraavat eduskuntavaalit olivat jo lähellä. Aluepolitiikkalakien seuraava uudistus jäi siten Holkerin hallituksen tehtäväksi, ja kun Kokoomus nousi Keskustapuolueen sijaan SDP:n hallituskumppaniksi, se pääsi ensimmäisen kerran sitten ensimmäisten kehitysalueelakien päättämään aluepolitiikasta hallitusasemasta käsin. Keskustapuolueelle joutuminen oppositioon merkitsi uuteen tilanteeseen sopeutumista, ja puolueen valitsemaksi strategiaksi tuli entistäkin voimakkaampi kannatuksen ydinalueiden puolustaminen. Niinpä vaalikaudella 1987–1991 aluepolitiikasta keskusteltiin useasti, ja eduskunnassa rintamalinjaksi muodostui hallituksen Etelä-Suomen kaupunkeihin painottuneet puolueet vastaan opposition Etelä-Suomen ulkopuolelle ja etenkin maaseudulle painottu-

²²⁹ Sippola 2010, 379.

²³⁰ KM 1986: 6, 239.

²³¹ KM 1986: 6, 240–242.

neet puolueet. Samalla aluepolitiikan tehokkuus- ja tasaisuustavoitteet ottivat ensi kerran mittaa hallituksen ja opposition rintaman yli. Yleisesti ottaen hallituksen linja tasapainotteli tavoitteiden välillä, se esimerkiksi piti kiinni koko maan kehittämisen ihanteesta, ja Tiuri edusti hallituksen riveissä huomattavasti radikaalimpaa suuntausta.

Holkerin hallitus sai alle vuoden vallassa oltuaan vastata oppositiopuolueiden tekemään välikysymykseen, joka liittyi 1980-luvun lopulla vahvan talouskasvun seurauksena kiihtyneeseen rakennemuutokseen ja sen alueellisiin vaikutuksiin. Välikysymykseen vastasi valtiovarainministeri Liikanen, joka pääsi esittelemään hallituksen aluepoliittista ajattelua ennen kuin uudet aluelait tulivat eduskuntakäsittelyyn. Liikanen selitti puheenvuorossaan 1980-luvun alueellisia haasteita suuren aluepolitiikan alaan kuuluvien investointien, kuten peruskoulu- ja kansanterveystyön, taloudellisen tehon hiipumisella. Samaan aikaan sekä maa- ja metsätalouden että teollisuuden tuottavuuden kasvun vuoksi alat työllistivät aiempaa vähemmän. Hän kuitenkin huomautti, että aluepoliittisilla toimilla luotiin vuonna 1987 kehitysalueille noin 10 000 uutta työpaikkaa.²³² Puheenvuorossaan hän huomautti uuden rakennemuutoksen vaikutuksesta alueiden tasapainoiseen kehitykseen ja tietoyhteiskunnan lainalaisuuksista:

”[S]iirtyminen tietotaitoyhteiskuntaan – – on kaikkein selvimmin tapahtunut Uudellamaalla. Vuonna 1985 jo noin puolet Uudenmaan ammatissa toimivasta väestöstä toimi niin sanotuissa informaatioammateissa. Tällä hetkellä kaikkein nopeimmin kansantaloudessa kasvava sektori ovat yksityiset yrityspalvelut. Ne ovat keskittyneet pääkaupunkiseudulle ja eräisiin muihin keskuksiin kuitenkin vielä siten painotettuna, että kaikkein vaativimmat palvelut ovat nimenomaan pääkaupunkiseudulla.”²³³

²³² Pöytäkirjat 1/1988, 322.

²³³ Pöytäkirjat 1/1988, 323.

Liikanen jatkoi kertomalla uudistettavasta aluepolitiikasta ja siinä muuttuvista avainalueista:

”Ensimmäinen ja kiistatta tärkein on koulutus, osaaminen, tietotaito. Uudet työpaikat syntyvät entistä korkeamman tietotaidon piiriin. Ja ellei tätä kyetä levittämään alueellisesti tasaisesti, meillä ei ole toivoa tasaisemmasta kehityksestä.

Toinen tärkeä alue on koko aluepoliittisten tukitoimenpiteiden uudistaminen, kolmas alueelliset rakennemuutosongelmat, neljäs liikenneyhteydet, viides pääkaupunkiseudun väestön elinolojen parantaminen ja kasvun tasapainottaminen, kuudes maaseudun ongelmat ennen kaikkea syrjäseutujen osalta ja seitsemänneksi sitten omaehtoinen alueellinen kehittämistyö.”²³⁴

Hajautettua korkeakoululaitosta Liikanen kehui kaukonäköiseksi ja viisaaksi ratkaisuksi, jota oli aikanaan suotta arvosteltu. Hänen mukaansa se oli mahdollistanut tietotaidon ja osaamisen levittämisen laajalle ja tuottanut merkittäviä kehityssykyksiä niille alueille, joille uusia korkeakouluja oli perustettu.²³⁵

Välikysymyksestä heränneessä keskustelussa Tiuri muistutti niistä alueellisista haasteista, joita Suomessa oli aiemmin ollut, ja puolueista, jotka olivat hallituksessa niitä pyrkineet ratkaisemaan:

”Tämä välikysymys on aika omalaatuinen, kun siinä kysyjinä ovat mm. Keskustapuolue ja SKDL, joiden vallassaoloaikana Suomessa tapahtui suuri osa maaseudun autioitumisesta ja satoja tuhansia suomalaisia joutui muuttamaan Ruotsiin työtä saadakseen. Se, mitä nyt tapahtuu, on lasten leikkiä siihen verrattuna.”²³⁶

²³⁴ Pöytäkirjat 1/1988, 323.

²³⁵ Pöytäkirjat 1/1988, 323.

²³⁶ Pöytäkirjat 1/1988, 426.

Puheenvuorossaan Tiuri esitteli myös näkemyksiään talouden rakennemuutoksen etenemisestä ja sen vaikutuksesta alueiden taloudellisiin mahdollisuuksiin:

”Meillähän on nyt käynnissä rakennemuutos teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan. Koko 1980-luvun se on jo ollut selvästi käynnissä, ja nykyistä hallitusta voi kiittää ainakin siitä, että se on sentään havainnut tuon rakennemuutoksen ja pyrkii sitä nyt hallitusti hoitamaan.

--

Tietoyhteiskunnan siirtymävaihe suosii kasvukeskusten kehittymistä. Uusia työpaikkoja on 1980-luvulla viiden vuoden aikana -- syntynyt eniten Helsingin työssäkäyntialueella, mutta siellä on miljoona suomalaista. Pienemmillä työssäkäyntialueilla uusien työpaikkojen määrä on vastaavasti ollut pienempi ja vielä progressiivisesti niin, että kun työssäkäyntialueen asukasmäärä on ollut alle 30 000, niin työpaikat ovat keskimäärin vähentyneet entisestään.

--

Mitä nyt sitten pitäisi tehdä? Täällä puhutaan jatkuvasti aluepolitiikasta. Tässä rakennemuutoksessa aluepolitiikasta ei ole apua. Käynnissä oleva rakennemuutoksen hallitseminen edellyttää tietoyhteiskunnan toiminnan ymmärtämistä ja hyväksymistä. On siis ymmärrettävä, miksi on kasvukeskuksia, ja hyväksyttävä, että suomalaisten tulevaisuus on kaupungeissa ja kansainvälistymisessä. Nyt näyttää kuitenkin siltä, että monien suomalaisten poliitikkojen ajattelussa Suomi on muusta maailmasta eristetty valtio, jossa tasapainoinen kehitys saadaan aikaan jarruttamalla voimakkaimmin kehittyviä alueita ja tukemalla muita.

--

Jos täällä [pääkaupunkiseudulla] rajoitetaan työpaikkoja, ne eivät suin-

kaan siirry muualle Suomeen, vaan joko jäävät syntymättä tai sitten niitä alkaa tulla Tukholmaan ja Frankfurtiin.”²³⁷

Vaikka Tiuri olisi mielellään luopunut koko aluepolitiikasta ja korvannut sen rakennemuutospolitiikalla, hänen ajatuksissaan oli tiettyjä yhtymäkohtia aluepolitiikkatoimikunnan ehdottamaan uuteen aluepolitiikkaan. Hän kannatti alueiden kehittämistä niiden omien mahdollisuuksien mukaan eikä aluepolitiikan suunnitteluun perustuneen vaiheen tasapäinen lopputulos mielessä:

”Lähtökohtana tässä on, että Suomen eri osat ovat eri kehitysvaiheissa. Kunkin alueen luontaiset edellytykset ja ihmisten yritteliäisyys määräävät lopputuloksen. Hallitun rakennemuutoksen on perustuttava markkinatalouden keinoihin. – – Tukea varmaan joillakin alueilla tarvitaan, mutta se ei saa olla ikuista tukea – –. Kaikkien täytyy lopulta olla niin hyvässä asemassa, että jokainen pärjää omilla edellytyksillään.”²³⁸

Viidennen polven aluepolitiikka, joka astui voimaan vuoden 1989 alusta, merkitsi kilpailukyky-yhteiskunnan ajatusmallien ja toimintatapojen hivuttautumista aluepoliittiseen ajatteluun. Laissa aluepolitiikasta lueteltiin jo aiemmin tutut työpaikan saamisen mahdollisuus, riittävä toimeentulo ja tärkeiden palveluiden saatavuus tavoitteina, mutta joukkoon päätyi uutena mukaan ammattitaidon ja osaamisen ajanmukaisuudesta huolehtiminen.²³⁹

Kehitystoimenpiteitä tarvitsevia eri alueita ei enää kohdeltu samoilla tavoilla, ihanteena tasainen ja samanlainen kehitys koko maassa, jota toteutettiin yksittäisillä hankkeilla. Aluepoliittiset hankkeet koottiin ohjelmiksi, jotka perustuivat strategiaan ja määriteltyihin tavoitteisiin, ja ne muotoiltiin alueiden yksilöllisiin olosuhteisiin sopiviksi. Aluekehityksen teemoja olivat kehitysalue, rakennemu-

²³⁷ Pöytäkirjat 1/1988, 426–428.

²³⁸ Pöytäkirjat 1/1988, 428.

²³⁹ L 1168/1988, 2 §.

tos, maaseutu, saaristo, raja-alueet ja osaamiskeskukset. Tässä uudistusvaiheessa informaatioyhteiskunta sai ensimmäisen kerran huomiota aluepoliittisissa tavoitteissa.²⁴⁰ Maaseutupolitiikka itsenäistyi omaksi politiikan alakseen, kun aloitettiin maaseudun kehittämisprojekti.²⁴¹ Vastaava kaupunkien huomioiminen sai odottaa.

Aluepolitiikassa luovuttiin kehittyneiden ja alikehittyneiden alueiden kaksijakoisuudesta, ja tunnustettiin erilaisten rakenteellisten ongelmien moninaisuus. Keskusjohtoisuuden sijaan vastuuta kehityksestä annettiin alueille itselleen, jotta ne löytäisivät keinot hyödyntää voimavarojaan ja luoda menestyviä innovaatioita. Tieto ja teknologia nousivat keskeisimmiksi resursseiksi ohi pääoman, ja alueista haluttiin taloudellisesti joustavia, jotta ne eivät olisi olleet liian riippuvaisia yksittäisistä suuryrityksistä ja julkisista hankkeista. Uudistettu aluepolitiikka kohdistui ennemmin nopeasti vaihtuviin ja vaikeasti määriteltyihin ongelma-alueisiin kuin maantieteellisesti pysyviin alueisiin.²⁴²

Viidennen polven aluepolitiikka merkitsi myös kasvukeskusten paluuta aluepolitiikkaan. Laissa lueteltuja tavoitteita oli määrä toteuttaa muun muassa ”kehittämällä tasapainoisesti maan eri osien keskuksia”²⁴³. Muiden keskusten tukeminen katsottiin ainoaksi mahdolliseksi keinoksi hillitä pääkaupunkiseudun kasvua, jonka kiihdyttyä vuosikymmenen mittaan useimmat tahot olivat yhtä mieltä siitä, että kasvun nopeus meni liiallisuuksiin. Sinipunahallituksen nousu valtaan ei pääkaupunkiseudun kasvun kysymyksessä tuonut suurta muutosta aiempaan linjaan, mutta se ei estänyt oppositiopuolueita vaatimasta tiukempia rajoituksia ja muita toimenpiteitä kasvun hillitsemiseksi.²⁴⁴

Kaupunkien selvimmät puolustajat olivat Tiurin kaltaisia tietoyhteiskuntakehityksestä kiinnostuneita tahoja, jotka näkivät korkean teknologian varaan rakentuvan

²⁴⁰ Jauhiainen & Niemenmaa 2006, 93.

²⁴¹ Henttinen 2009, 66–68.

²⁴² VNK 2000, 139.

²⁴³ L 1168/1988, 3 §.

²⁴⁴ Sippola 2010, 512–513.

yrittäjyyden Suomen menestyksen takeena. Nousevaa alaa kohtaan esiintyi myös epäilyksiä, sillä suuremmilla mailla oli suhteellinen etu suurempien tutkimusvarojen vuoksi, jolloin Suomella oli suuri riski hävitä niille kilpailussa. Kaupunkien merkitystä korostavia kutsuttiin lehdistössä ”etelän ryhtiliikkeeksi”, ja sitä edustivat Tiurin lisäksi joukko elinkeinoelämän vaikuttajia samoin kuin Varsinais-Suomen maakuntaliiton ja Turun ja Porin läänin päättäjiä. Etelän ryhtiliike katsoi vuonna 1982 säädettyjen aluepolitiikkalakien edustavan vielä liikaa vanhanaikaista tasapäistävästä suuntausta, joka panosti kohtuuttomasti Pohjois-Suomeen ja maaseutuun, ja perustui teollistamiseen. Kritiikin mukaan Suomen menestyksen kannalta oleellisempaa olisi ollut antaa kaupungeille mahdollisuus kehittyä entisestään ja luoda kansainvälisesti menestyskykyisiä korkean osaamisen työpaikkoja.²⁴⁵ Tietoyhteiskunnan uusi logiikka hylkäsi Keskustapuolueen ajatuksen aluekehityksen nollasummamelistä, jossa yhden alueen kehitys oli muilta pois. Taloudellisen menestyksen uudeksi tärkeimmäksi resurssiksi nousi informaatio, joka ylivertaisen liikuteltavuutensa vuoksi muutti pysyvästi taloudellisia olosuhteita.²⁴⁶

Keskusta ei lämmennyt kasvukeskuspolitiikan uudelle tulemiselle, vaan puolueessa vaadittiin huomiota maakuntakeskuksiin, jotka maaseudun tapaan kärsivät muuttotappioista.²⁴⁷ Puoluesihtööri, kansanedustaja Seppo Kääriäinen ilmaisi puolueensa kannan eduskunnassa:

”Sosialidemokraatit ja kokoomus, ennen muuta SDP, ovat tarjonneet pääkaupunkiseudun kasvulle vaihtoehtoa kasvukeskuksista 60-luvun mallin ja ajattelun mukaisesti. Tällaista ajattelua ja linjaa keskusta ei hyväksy.”²⁴⁸

Jotkut kansanedustajat puolestaan pitivät aluekehityksen ongelmiin syynä sitä, että kasvukeskuksia ei ollut jo aiempina vuosikymmeniä kehitetty pitämään yllä lähi-

²⁴⁵ Ahlqvist 2008, 77–79.

²⁴⁶ Ahlqvist 2008, 79–80.

²⁴⁷ Honkanen 2016, 156–159.

²⁴⁸ Pöytäkirjat 2/1988, 1831–1832.

alueidensa menestyksestä, vaan oli liikaa keskitytty itse syrjäseutuihin.²⁴⁹ Etenkin SDP:n piirissä huomiota kiinnitettiin niihin alueisiin, jotka eivät olleet varsinaista maaseutua, vaan teollistuneita seutuja, jotka olivat kärsineet rakennemuutoksesta ja teollisuuden työpaikkojen vähenemisestä. Aluepolitiikan keskittyminen maaseutuun oli saanut ne jäämään väliinputoajiksi, joille ei tullut valtiovallalta kohtuullista määrää apua verrattuna maaseutukuntiin.²⁵⁰

Tiuri muistutti rakennemuutoksen väistämättömyydestä, jota ei millään poliittisella tahdolla tai resursseilla ollut mahdollista muuttaa:

”[M]aaseudun autioittaa tietoyhteiskuntakehitys, joka on johtanut siihen, että työpaikat ovat taajamissa ja kaupungeissa – – missä on riittävästi palveltavia eli ihmisiä ja työpaikkoja. Siitä syystä ihmiset kaikkialla muuttavat juuri taajamiin ja keskustoihin.”²⁵¹

Tiurin näkemys edusti puhtaimmillaan aluepolitiikan tehokkuustavoitetta, jonka mukaan tasa-arvon tavoittelu meni joskus kohtuuttomuuksiin asti ja johti resurssien hukkakäyttöön ja oli siten kansallisen kokonaisedun vastaista. Kyse oli siis samasta argumentista, jolla oikeisto oli kritisoinut kansalliseen eheytykseen perustuvaa kehitysaluepolitiikkaa sitä hahmoteltaessa 1960-luvulla.²⁵² Tehokkuustavoitteen vahvuus oli sen selkeämmässä taloudellisessa mitattavuudessa. Keskustan edustama tasaisuustavoite puolestaan perustui myös ideologiseen näkemykseen siitä, millainen yhdyskuntarakenne on tavoittelemisen arvoinen. Tästä erimerkki on Kääriäisen sanat eduskunnassa:

”[K]oko kansakunnan kannalta on elintärkeää, että meillä säilyy asuttu ja elinvoimainen maaseutu. Sen tasapainoista kehitystä on tuettava nykyistä joustavammalla maatalouspolitiikalla sekä laaja-alaisella maaseu-

²⁴⁹ Pöytäkirjat 4/1988, 3569.

²⁵⁰ Pöytäkirjat 4/1988, 3884, 4077.

²⁵¹ Pöytäkirjat 4/1988, 4075–4076.

²⁵² Moisio 2012, 75.

tupolitiikalla, joka luo maaseudulle uutta toimeliaisuutta.”²⁵³

Paisuvan asuntokuplan ja jatkuvan julkisten palveluiden kehittämistarpeen tilanteessa myös hallituspuolueet olivat valmiita puuttumaan pääkaupunkiseudun kasvun kiihtymiseen. Hallituksen käyttämä keino oli investointivero, joka vähensi liikerakentamista pääkaupunkiseudulle ja ohjasi taloudellista toimeliaisuutta muualle.²⁵⁴ Asiasta virinneessä keskustelussa Tiuri puolusti näkemystään keskittymisen positiivisesta vaikutuksesta Suomelle:

”Kasvukeskukset suurimmasta pienimpään edustavat siis juuri niitä asioita, joita tietoyhteiskunnassa tarvitaan, jotta elämä pääsisi kehittymään. Seurauksena on koko Suomen mahdollisuuksien rajoittuminen, koska heikennetään pääkaupunkiseudun välitystehtäviä ulkomailta Suomeen. Väärät rajoitustoimenpiteet siis vain huonontavat tilannetta muualla maassa. Suomen menestyminen tietoyhteiskunnassa edellyttää, että kaikki kasvukeskukset saadaan pysymään hyvässä vauhdissa.

– –

Suomi voi elää vain osana kansainvälistä maailmaa – – Pääkaupunkiseudun osuus ja velvollisuus tässä on välittää Suomeen uutta tietoa, uusia asioita, uusia tuotteita ja palveluita. Sieltähän ne leviävät sitten, kuten kaikissa muissakin maissa, tällaisesta pääinnovaatiokeskuksesta muualle maahan. Pääkaupunkiseudulla miljoonan asukaan keskuksena on myös mahdollisuus tuottaa monia niitä palveluita, joita aikaisemmin on haettu ulkomailta.”²⁵⁵

Tiurin näkemykset herättivät joissakin kehitysalueita edustavissa kansanedustajissa kiukkua. SKDL:n kansanedustaja Juhani Vähäkangas Oulun läänin vaalipiiristä syytti seuraavasti:

²⁵³ Pöytäkirjat 2/1988, 1832.

²⁵⁴ Honkanen 2016, 181–185.

²⁵⁵ Pöytäkirjat 4/1988, 4076, 4078.

”Tiurin käyttämä puheenvuoro on juuri tyypillinen kehitysaluevastainen puheenvuoro. Yritetään vakuutella sillä, että vaan pääkaupunkiseudun kehittyminen on yhteiseen hyvään vievä tie.”²⁵⁶

Samaa vaalipiiriä edustava Keskustan Eino Siuruainen jatkoi:

”Tiurin vanhakantainen aluepoliittinen ajattelu, johon me olemme jo tottuneet, lähtee siitä, että aluepoliittinen ajattelu päättyy suurin piirtein Kehä III:n tienoille ja sen jälkeen takaa hämmöttää korkeintaan muutama isompi keskus.”²⁵⁷

Tiurin tavoin myös Siuruainen on yliopistomies, Oulun yliopiston maantieteen professori. Valitettavasti heidän välilleen ei syntynyt ainakaan ylös kirjoitettua syvällistä keskustelua siitä, millainen ajattelu aluepolitiikassa on vanhakantaista ja miksi, sillä heillä varmasti oli asiasta poikkeavat mielipiteet. Tiurin puolustukseksi voi sanoa ainakin, että hänellä oli runsaasti uusia ajatuksia, joita kukaan muu ei häntä ennen ollut esittänyt.

Yllättäen eräs, jolta Tiurin pääajatus sai jonkinmoista ymmärrystä, oli Keskustan entinen puheenjohtaja Johannes Virolainen, joka oli vahvasti vaikuttanut ensimmäisten kehitysalue lakien säätämiseen:

”Nykyisessä tilanteessa, missä kaikkia rajoituksia vähennetään ja annetaan yrittäjille ja ihmisille liikkumavapautta ja muutakin vapautta, en usko että me saamme koskaan aikaan sellaista lainsäädäntöä, jolla pääkaupunkiseudun kasvua ruvettaisiin estämään. Päähuomio täytyy kiinnittää heikkojen alueitten kehityksen edistämiseen eikä tämän eräänlaisen ”veturin” lopettamiseen, mikä tällä seudulla vielä on. Esimerkiksi 60- ja 70-luvuilla pääkaupunkiseutu ja Uusimaa olivat ainoita, jotka

²⁵⁶ Pöytäkirjat 4/1988, 4077.

²⁵⁷ *ibid.*

pystyivät työvoimasta kilpailemaan Ruotsin kanssa.”²⁵⁸

Yksi harvoista kansanedustajista, joka suoraan ilmoitti jakavansa Tiurin näkemykset, oli Vihreiden Eero Paloheimo, toinen kansanedustajien enemmistön kanssa erilaista poliittista maailmankatsomusta edustava tekniikan tohtori:

”Tiurin kanssa samaa mieltä, että ilmeisesti keskittyminen eri puolille maata eri kasvukeskuksiin on seikka, jota emme voi välttää ja jota ilmeisesti ei tulekaan välttää.”²⁵⁹

Holkerin hallitus ei ollut hyväksynyt parlamentaarisen aluepoliittisen neuvottelukunnan ehdottamaa ajatusta pääkaupunkiseudun kattavasta viidennestä aluekehitysvyöhykkeestä, jota olisi voitu käyttää pääkaupunkiseudun kasvun rajoittamiseen. Sen takia Keskustassa hallitusta ja etenkin Kokoomusta syytettiin Helsingin kaupunginjohtajan mukaan nimetystä pääkaupunkiseutua suosineesta Ilaskiven linjasta.²⁶⁰ Jotkut Kokoomuksen kansanedustajat eivät tuosta linjasta irtisanoutuneet, etenkin Tiuri, joka eduskunnassa puolusti keskittymistä kannattavaa linjaansa ja syytti vallitsevaa aluepolitiikkaa vanhakantaiseksi:

”[Aluepolitiikka] unohtaa että Suomi on osa maailmaa ja meidän täytyy kehittää koko Suomea. – – Kehitys kulkee tietoyhteiskunnassa juuri suurista keskuksista pienempiin päin, ei päinvastoin, kuten esimerkiksi keskustapuolueessa usein ajatellaan.”²⁶¹

Tämä Tiurin näkemys on hyvin sopusoinnussa myöhemmän aluetieteellisen analyysin kanssa. Sami Moisio on kuvaillut, kuinka 1990-luvulta lähtien aluekehityksessä on korostettu kaupunkiverkoston merkitystä nimenomaan osaamisperusteiselle kehitykselle, joka on riippuvainen kansainvälisestä vetovoimasta ja toimintakyvystä. Kyseistä asennemuutosta on kritisoitu osana uusliberalismin rantautumis-

²⁵⁸ Pöytäkirjat 4/1988, 3573.

²⁵⁹ Pöytäkirjat 4/1988, 4080.

²⁶⁰ Honkanen 2016, 170–171; Pöytäkirjat 4/1988, 3860.

²⁶¹ Pöytäkirjat 4/1988, 4078.

ta Suomeen ja siihen liittyvän rationaliteetin vakiinnuttamisesta.²⁶²

Uuden lainsäädännön voimaan astumisen jälkeen ei kestänyt pitkään ennen kuin oppositio teki jo toisen aluepolitiikkaan perustuvan välikysymyksen, jota käsiteltiin eduskunnassa toukokuussa 1989. Oppositio syytti hallitusta alueellisen eriarvoisuuden kärjistymisestä, pääkaupunkiseudun ongelmien kasautumisesta, maatalouden saattamisesta ahdinkoon, metsätalouden kiristämisestä, ydinvoimaan tähtäämisestä alueellisesti vaikuttavampien sähköntuotantotapojen sijaan sekä pienyritysten unohtamisesta. Sen mukaan politiikka johti Itä- ja Pohjois-Suomen ja keskusten väliseutujen autioitumiseen.²⁶³

Välikysymykseen vastasi kauppa- ja teollisuusministeri Suominen, joka perusteli alueellisia haasteita rakennemuutoksella ja siihen liittyvällä teollisuuden rationalisoinnilla. Hän luotti siihen, että vaihe oli menossa ohi 1990-luvulle tultaessa ja silloin uudet elinkeinot syntyvät ja laajenevat. Hallituksen talouspolitiikkaa hän puolusti huomauttamalla, että työttömyys oli edelleen laskussa ja matalimmalla tasolla sitten 1970-luvun pitkän taantuman.²⁶⁴ Suominen huomautti myös, että hallitus ei ollut hylännyt alueiden yrityksiä ja että aluepolitiikan menetelmiä oli uudistettava:

”Kaikkiaan elinkeinotoiminnan alueelliseen kehittämistukeen osoitettiin viime vuonna varoja yhteensä noin 2,3 miljardia markkaa, mikä oli peräti 31 prosenttia edellisvuotta enemmän. Vuodesta 1986 lasketuna kasvu oli peräti 41 %.

--

Aluepolitiikan lainsäädännön -- tavoitteet eivät ole muuttuneet -- mahdollisimman tasapainoisen alueellisen kehityksen aikaansaamisesta. Sen sijaan tavoitteen toteuttamiseksi on etsitty uusia keinoja. 1960-

²⁶² Moisio 2012, 181–187.

²⁶³ Pöytäkirjat 2/1989, 1432–1433.

²⁶⁴ Pöytäkirjat 2/1989, 1458–1459.

ja 1970-luvun aluepoliittisilla lääkkeillä ei pystytä hoitamaan jo teollisesta kehitysvaiheesta poissiirtyviä alueita ja kuntia. – – Keskustan vanhat aluepoliittiset keinot eivät sovellu uudenlaisiin rakenteellisiin muutoksiin.”²⁶⁵

Hallituksen vastauksessa huomioitiin myös tietotaidon ja teknologian kasvaneen merkityksen huomioiminen talouspolitiikassa:

”Aivan erityisesti haluan korostaa koulutuksen, osaamisen ja tietotaidon kehittämistä kaikilla alueilla. Vain tällä tavoin luodaan pysyviä edellytyksiä uuden elinkeinotoiminnan tasapuoliselle kehitykselle.

Suomalainen hajautettu korkeakoulumalli on erinomainen perusta tässä työssä. Sitä täydentävät teknologiakeskukset, joita yliopistojen ja korkeakoulujen yhteyteen on syntynyt – –.

– –

[S]iirtämällä aluetuen painopistettä teknologista kehittymistä ja elinkeinorakenteen monipuolistumista edistävään suuntaan voidaan saavuttaa kestäviä tuloksia. Muutoinhan kehitysalueet jäisivät ainaiseksi olemassa olevan tuotantorakenteensa vangeiksi.”²⁶⁶

Hallituksen optimismi osoittautui katteettomaksi. Talouspoliittisten virheiden, asuntokuplan puhkeamisen, liian vahvan markan, maailmanlaajuisen laskusuhdanteen ja idänkaupan romahduksen yhteisvaikutuksesta Suomi ajautui itsenäisyyden ajan pahimpaan lamaan. Se pakotti Suomen noudattamaan kilpailukyky-yhteiskunnan sääntöjä niin uskollisesti, että aluepolitiikassa piti pohtia, oliko tasaisuustavoitteeseen enää varaa.

²⁶⁵ Pöytäkirjat 2/1989, 1460.

²⁶⁶ Pöytäkirjat 2/1989, 1460–1461.

4.3 Suomi uudistuu laman pakottamana

Jo 5.6.1990, kun viidennen polven aluepoliittinen lainsäädäntö oli ollut voimassa vasta vajaat puolitoista vuotta, aluepoliittinen ministeriryhmä päätti aloittaa aluepolitiikan uudistamisen, koska sen toimintaympäristö oli nopeasti muuttumassa muun muassa Euroopan integraatiokehityksen vuoksi. (Jäsenyys Euroopan talousalueessa, johon Suomi pyrki, nimittäin edellytti tietyn asteista sopeutumista Euroopan Yhteisöjen säädöksiin liittyen erityisesti kilpailulainsäädäntöön.)²⁶⁷ Sisäasiainministeriö määräsi aluekehitysneuvos Anssi Paasivirran aluepoliittiseksi selvitysmieheksi, ja joulukuussa 1991 hän luovutti ehdotuksensa, *Suomen alueellisen uusiutumisstrategian*.²⁶⁸ Se edustaa Tiurin vähemmän radikaalien ajatusten, vaikkakaan ei arvojen, murtautumista aluepoliittisen valmistelun valtavirtaan:

”1990-luvun aluepolitiikan suuri haaste on tuotantorakenteen uudistaminen kansainvälisesti kilpailukykyiseksi. Tavoitteena on uusteollistaminen siten, että pyritään kehittämään erityisesti tietoperustaista tuotantotoimintaa. Tämä edellyttää aluepolitiikan toimenpiteiden uudistamista.”²⁶⁹

Ehdotuksessa tunnustetaan Tiurin esiin nostama koulutusjärjestelmästä tuleva haaste kilpailukyvyille:

”Vaikka suomalaisen koulutuksen taso on eurooppalaista keskitasoa, jää se eräissä suhteissa muiden Pohjoismaiden alapuolelle. Ongelmia on erityisesti luonnontieteellisen ja matemaattisen koulutuksen tasossa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että yrityssectorille ei ole riittävästi tarjolla korkean teknillisen ja luonnontieteellisen koulutuksen

²⁶⁷ Sippola 2010, 521.

²⁶⁸ Paasivirta 1991, 1.

²⁶⁹ Paasivirta 1991, 7.

saaneita henkilöitä.”²⁷⁰

Tiurin arvostelema julkisvallan keskittyminen kaupallisesti vaikeasti hyödynnettäviin tutkimuskohteisiin oli ehdotuksen perusteella väistynyt kilpailukykyparadigman vahvistuessa:

”Markkinoiden muutokset, teknologian kehittyminen ja tuotteiden elinkaaren lyheneminen pakottavat yritykset panostamaan tuotteiden, tuotantomenetelmien ja osaamisen kehittämiseen yhä enemmän. Tämä edellyttää tutkimus- ja kehittämistyön lisäämistä ja yhteistyön tiivistämistä eri tyyppisten tutkimus- ja koulutuslaitosten kanssa. Julkisen vallan tehtävänä on luoda olosuhteet ja edellytykset vuorovaikutukselle. Nykyisten teknologian välittäjäorganisaatioiden (VTT, TEKES, SITRA jne.) tulisi panostaa tutkimus- ja koulutuslaitosten sekä yritysten yhteistyön kehittämiseen.

Osa tätä työtä on yliopistoissa, korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa syntyneiden innovatiivisten hankkeiden kaupallistaminen markkinalkelpoisiksi tuotteiksi.”²⁷¹

Ehdotuksen teknologiaosion johtopäätöksissä on kohta, joka on kuin suoraan EVA:n vuoden 1988 raportista: ”On panostettava erikoistuneiden ja kansainvälisesti kilpailukykyisten osaamiskeskusten kehittämiseen – –.”²⁷² Ehdotuksen kohta osaamiskeskittymien kehittämisestä on hyvin linjassa myös niiden Tiurin ajatusten kanssa, jotka käsittelivät huipputeknologiaan perustuvien yritysten alueellisia vaikutuksia:

”Yritysten on erikoistuttava ja kyettävä vastaamaan markkinoiden ja teknologian muutoksiin. Lisäksi yritysten on nopeasti kansainvälistytävä. Tässä muutoksessa tärkeiksi koetaan suuryritysten ja korkeakou-

²⁷⁰ Paasivirta 1991, 60.

²⁷¹ Paasivirta 1991, 68.

²⁷² Paasivirta 1991, 71.

lujen ympärille syntyneet osaamiskeskittymät. – – Kansainväliset korkean teknologian yritykset näyttävät korostavan suomalaisia yrityksiä voimakkaammin vielä yliopistojen ja korkeakoulujen läheisyyttä.

– –

Tavoitteena on kehittää ainakin maan suurimmista keskusseuduista kansainvälisesti kilpailukykyisiä osaavan yritystoiminnan sijoittumisalueita.”²⁷³

Aluepolitiikan strategiavaihtoehtoja käsitellessään Paasivirta hylkää aluepolitiikan perinteisen tasaisuustavoitteen tavalla, jota voi pitää Sami Moision kuvaileman hajautetun kilpailuvaltion ajattelutavan voittona:

”Tasaisuus- ja tehokkuustavoitteiden ensisijaisuus on vaihdellut. Tasaisuuden korostaminen on merkinnyt painottumista väestön tasarvoon ja hyvinvointiin. Tehokkuuden korostaminen puolestaan on lisännyt taloudellisuuteen ja tuotantorakenteen uudistamiseen liittyvien toimenpiteiden painoa.

Nykyinen laki aluepolitiikasta tuli voimaan vuoden 1989 alusta. Tavoitteenasettelussa korostuu alueellinen tasa-arvo. Euroopan integraatio sekä yritysten toimintatapojen ja sijoittumistekijöiden muuttuminen uudistavat yritysten toimintaympäristön. Aluepoliittisen selvitysmiehen väliraportista saatujen lausuntojen mukaan tehokkuustavoite nähdään tasaisuustavoitetta tärkeämmäksi. Nykyinen taloudellinen tilanne vaatii tehokkuuden painottamista. Tämän vuoksi nopea lainsäädännön uudistaminen on katsottu välttämättömäksi.”²⁷⁴

Vuoden 1991 eduskuntavaaleissa kansa oli ilmaissut tyytymättömyytensä Holkerin

²⁷³ Paasivirta 1991, 108.

²⁷⁴ Paasivirta 1991, 73.

sinipunahallitusta kohtaan, ja Suomen Keskusta²⁷⁵ oli noussut suurimmaksi puolueeksi liki kolmenkymmenen vuoden jälkeen. Oli sosiaalidemokraattien vuoro jäädä oppositioon, ja vastuu aluepolitiikan ja koko taloudellisen ajattelun uudistamisesta siirtyi uudelle pääministerille Esko Aholle.

Vaikka Keskusta oli edellisellä vaalikaudella osoittanut suurta tyytymättömyyttä sinipunahallituksen aluepolitiikkaa kohtaan, Ahon hallituksen ohjelma ei luvannut merkittävää suunnanmuutosta. Keskustan painotukset näkyivät lähinnä tavoitteessa monipuolistaa kehitysalueiden tuotantorakennetta kannustamalla taloudellisen toiminnan sijoittumista niille kasvuongelmista kärsivien paikkakuntien sijaan sekä halussa kehittää maakunta- ja aluekeskuksista kilpailukykyisiä osaamiskeskuskeskuksia.²⁷⁶

Porvariyhteistyöllä valmisteltiin Paasivirran hahmotelmien pohjalta laki alueiden kehittämisestä, joka edusti edellisessä uudistuksessa puutteelliseksi jäänyttä siirtymistä ohjelmalliseen aluepolitiikkaan. Merkillepantavaa uudistuksessa oli, että siinä korostettiin alueiden omaehtoisuutta ja annettiin vastuuta maakunnan liitoille, joilta toivottiin joustavampaa toimintakykyä kuin keskushallinnolta.²⁷⁷ Valtakunnansuunnittelu kuopattiin, ja uutta menetelmää voisi hyvin kutsua valmentajavaltioiksi, jota EVA vuoden 1987 raportissaan toivoi.

Joulukuussa 1993 voimaan astuneen lain alueiden kehittämisestä tavoite muotoiltiin seuraavasti:

”Tämän lain tavoitteena on edistää maan alueiden omaehtoista kehittämistä ja tasapainoista alueellista kehitystä.

Tavoitteen saavuttamiseksi

1) turvataan alueiden väestön elinolojen kehitys ja sen kannalta tär-

²⁷⁵ Puolueen nimenvaihdos Keskustapuolueesta tapahtui vuonna 1988.

²⁷⁶ Valtioneuvoston kanslia, Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991.

²⁷⁷ Sippola 2010, 538.

keiden palvelujen saatavuus;

2) turvataan alueellisen kehityksen kannalta tarpeellinen perusrakenne;

3) uudistetaan alueiden tuotantorakennetta, parannetaan yritysten toimintaedellytyksiä ja edistetään uusien työpaikkojen syntymistä; sekä

4) vahvistetaan muutoin alueiden talouden ja väestön osaamisen perustaa.”²⁷⁸

Edellisen aluepolitiikkalain tavoitteista mahdollisuus saada työpaikka, riittävän toimeentulon turvaaminen sekä väestönkehityksen alueellisen tasapainoisuuden turvaaminen eivät päässeet uuteen lakiin. Asiasta tuskin kannattaa kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä tehdä, mutta ehkä lohduton taloustilanne oli hillinnyt lainvalmistelijoita ja -säättäjiä olemaan kirjaamatta sellaisia tavoitteita, jotka eivät olleet toteutuneet edes korkeasuhdanteen huipulla.

Lakia edeltäneisiin eduskuntakeskusteluihin Tiuri ei ottanut osaa. Sen voi tulkita tarkoittavan, että hänen mielestään uudistus meni oikeaan suuntaan ilman hänen vaikutustaankin, mutta herättää myös tämän tutkielman kannalta aiheellisen kysymyksen: kuinka tärkeä asia aluepolitiikan uudistaminen oikeastaan oli Tiurille? Hänen kaikkien aluepoliittisten näkemystensä poimiminen erityistarkastelun kohteeksi voi saada aikaan näköharhan siitä, että asia oli hänelle henkilökohtaisesti tärkeä. Mahdollista on, että todellisuudessa kyse oli vain yhdestä häntä ärsyttäneistä keskustavasemmistolaisen valta-akselin poliittisista perinnöistä, josta oli helppoa luoda helppotajuista ja hänen kannattajiinsa vetoavaa jutunjuurta. Suurin osa Tiurin kirjoituksista ja valtiopäivätoimenpiteistä kuitenkin käsitteli tiede- ja korkeakoulupolitiikkaa, taloutta ja kansainvälisyyttä. 1990-luvun Suomessa ne olivat merkittävämpiä kansallisia tapauksia kuin alueiden elinvoima laman ja EU-

²⁷⁸ L 1135/1993, 1 §.

kysymyksen vuoksi.

Osallistuminen eurooppalaiseen integraatioon tuli Suomessa vakavan keskustelun kohteeksi pian Neuvostoliiton romahduksen jälkeen. Aluepolitiikassa se johti muutokseen, kun Suomi sopeutui yleiseurooppalaiseen aluekehityssäännöstelyyn ja suuri osa aluetuista siirtyi unionin rakennerahastojen piiriin. Jäsenyysneuvotteluissa merkittävä rooli oli sillä, kuinka suuri osa Suomesta saataisiin korkean EU-tuen piiriin. Neuvotteluja samaan aikaan käyvät Pohjoismaat huomauttivat erityispiirteistä eli kylmästä ilmastosta, harvasta asutuksesta ja pitkistä etäisyyksistä, joita ei silloisissa, Keski-Euroopan olosuhteita varten määritellyissä kriteereissä, tunnettu. Vuoden 1994 kansanäänestyksessä EU-jäsenyydestä liittymisen vastustus oli suurempaa Pohjois- ja Itä-Suomessa, joissa yhteiset alue- ja maatalouspolitiikat herättivät huolta. Jäsenyyden eduskuntakäsittelyssä jäsenyyttä vastustivat osa keskustalaisista ja vasemmistoliittolaisista, SMP, Suomen Kristillinen Liitto sekä yksittäisiä kansanedustajia muista ryhmistä.²⁷⁹

Vuonna 1995 tapahtui taas muutos hallituskoalitiossa. SDP palasi päähallituspuolueeksi, Keskusta jäi oppositioon, ja Kokoomus jatkoi hallituksessa, johon osallistuivat ensi kerran Vihreä liitto ja Vasemmistoliitto. Paavo Lipposen johtaman hallituksen ohjelmassa aluepolitiikan uudistustavoitteeksi kirjattiin, että ”[r]esurssi- ja hallintokeskeisestä, tukialueisiin sidotusta aluepolitiikasta voimavarojen kohdentamisessa on siirryttävä tarve- ja tavoitekeskeiseen politiikkaan”²⁸⁰. Tieto- ja viestintätekniikka sekä ympäristöosaaminen olivat aluekehityksen keskeiset teemat, jotka liittyivät kansainvälisillä markkinoilla kilpailukykyisten kasvukeskusten luomiseen. Kaupunkipolitiikka nostettiin vihdoin maaseutupolitiikan oheen.

Neljä vuotta myöhemmin sama hallituskoalitio jatkoi vallassa, kun Lipponen muodosti toisen hallituksensa. Uudessakin ohjelmassa nojattiin tietoyhteiskunnan luomiin mahdollisuuksiin ja korostettiin innovaatioiden merkitystä. Ohjelmallisen

²⁷⁹ Sippola 2010, 612–616.

²⁸⁰ Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995.

aluepolitiikan periaatteiden mukaisesti ohjelmassa korostettiin alueiden omaehtoista kehitystä niiden vahvuuksiin perustuen, ja erityyppisille alueille haluttiin eriytetyt politiikat niiden tarpeet huomioon ottaen.²⁸¹

4.4 Aluepoliittinen ajattelu vuosituhatvuotteen vaihteessa

Laman jälkeisellä nousukaudella suomalainen yhteiskunta toipui kriisistä hitaammin kuin kansantuotetilastot, sillä tuotannon tehostumisen vuoksi työpaikkatarjonta kasvoi hitaammin kuin se oli vuosikymmenen alussa vähentynyt. Paluuta entiseen ei ollut, ja alueiden kehittämisessä oli hyväksyttävä se realiteetti, ettei julkisen vallan toimilla ollut mahdollista pitää yllä vanhaa yhdyskuntarakennetta. Muuttuneita aluenäkemyksiä selvitän kahdelta taholta. Yksityisen sektorin näkemyksiä edustaa jälleen EVA ja julkisen sektorin näkemyksiä valtioneuvoston kanslian teettämä raportti alueellisen kehityksen mahdollisuuksista.

EVA:n toimitusjohtajana Kauko Sipposta seurasi Jaakko Itoniemi vuonna 1990. Hänen kautensa lopulla vuonna 1999 EVA palasi hahmottelemaan aluekehityksen uusia suuntia raportissa *Suomen uusjako. Raportti aluekehityksestä ja sen vaikutuksista*. Nousukauden alkamisesta huolimatta sävy on vähemmän toiveikas kuin runsaan vuosikymmenen takaisessa, eikä erilaisista alueellisista menestyskeskittymistä ole enää puhetta. Myös EVA:n näkemykset olivat lähentyneet Tiurin esittämiä tietoyhteiskunnan kylmiä realiteetteja. Raportti käsittelee muun muassa nuorten ja koulutettujen muuttoliikettä kasvukeskuksiin ja alkutuotannon yhä vähenevää työllistämispotentiaalia, ja ongelmien ratkaisuehdotuksiin on ilmestynyt kaupunkipolitiikka:

”Talouden avautumisesta ja rivakasta kansainvälistymisestä johtuva teollisuuden rakennemuutos ja siirtyminen informaatioyhteiskuntaan on – – kääntänyt huomion myös kaupunkien tilanteeseen, aluksi taantuvien kaupunkien osalta ja sitten myös kasvavien kaupunkien kohdalta.

²⁸¹ Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999

Kaupunkien ongelmat syrjäytyminen, pitkäaikaistyöttömyys sekä muuttovirta kasvukeskuksiin, eivät paranekaan kaupunkien ja maaseudun vastakkaisasettelulla. Maaseutupolitiikan rinnalle tarvitaan myös kaupunkipolitiikkaa.”²⁸²

Raportissa tehdään myös jonkinmoinen myönnytys niitä Tiurin ajatuksia kohtaan, että Suomessa olisi panostettava rajalliset resurssit harvoihin huippuyliopistoihin, jotka toimisivat tiiviissä yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa:

”[K]orkean koulutuksen merkittävyys ja yliopistojen kyky luoda kansainvälisiä yhteyksiä on saanut monet tahot pohtimaan, voitaisiinko yliopistojen uudet aloituspaikat suunnata muualle kuin pääkaupunki-seudulle. Yliopistojen hajasijoittamisesta saadut kokemukset, niin myönteisiä kuin ne suurelta osalta ovatkin, osoittavat kuitenkin, ettei pelkkä yliopisto sinänsä välttämättä ime alueelle kasvuvoimaa.

Yliopistojen oppiaineet ja omaleimaisuus sekä sen itsenäiset kansainväliset yhteydet ja se synergia, joka saadaan pitkäjänteisestä yhteistoinnista muun muassa elinkeinoelämän kanssa, viitoittavat pitkälti sitä, miten yliopistopaikkakunta hyötyy korkeasta opinahjostaan.”²⁸³

Myös raportin toteamus kasvukeskuksista ja niiden positiivisesta vaikutuksesta koko maalle on kuin Tiurin kynästä:

”Kaiken kaikkiaan aluepolitiikan perustoimintalinjaksi ei voida valita suoraa pyrkimystä rajoittaa kasvua nykyisissä kasvukeskuksissa. Keppilinja, joka pyrki asettamaan esteitä ihmisten muuttoaikeille tai rajaisi yritysten optimaalista sijoittumista, estäisi talouskasvua ja saattaisi johdattaa siihen, että aiotut työpaikat jäisivät kokonaan syntymättä.

Informaatioyhteiskunnan globaaleilla markkinoilla kilpailukyvyyn yksi

²⁸² EVA 1999, 78.

²⁸³ EVA 1999, 88.

olennainen edellytys on synergiaetuja tuova toiminta alueellisten klustereiden puitteissa. Tähän toimintamalliin liittyy tietty taloudellinen kasautuminen. Luopuminen tästä kehitysmallista merkitsisi jäämistä jälkeen kansainvälisessä kilpailussa, mikä tuskin hyödyttää myöskään reuna-alueita. Aluepolitiikan keinot on löydettävä positiivisten hokuttimien puolelta.”²⁸⁴

Valtioneuvoston kanslia oli vain vähän EVA:n jälkeen liikkeellä saman teeman suhteen, kun se asetti asiantuntijatyöryhmän kartoittamaan keskeiset alueellisen kehityksen ohjauskeinot. Raportissaan työryhmä huomauttaa, että nopeimmin kasvavat tuotannonalat olivat keskittyneet muutamille paikkakunnille. Muuttoliike oli taas kiihtynyt ja aiheuttanut suurissa kaupungeissa asuntomarkkinoiden kirstymistä samaan aikaan kuin heikot alueet olivat joutuneet väestökehityksessään noidankehään.²⁸⁵ Tätä ilmiötä työryhmä ei uskonut voitavan muuttaa:

”Todennäköistä on, että talouden rakennemuutoksen perustrendi jatkuu entisen suuntaisena. Taloudellisen kasvun hidastuminen voi ajoittain hillitä voimavarojen uudelleen kohdentumista ja siten myös maassamuuttoa. Perustrendinä keskittyminen kuitenkin lienee hallitseva. Informaatioteknologian hyödyntämisen yleistymisen voi nopeuttaa tuottavuuden kasvua entistä useammilla toimialoilla. Aluekehityksen kannalta on ratkaisevaa minne sijoittuvat ne toiminnat, joihin syntyy uusia työpaikkoja.”²⁸⁶

Työryhmä tunnusti Tiurin ajatuksen keskuksista kasvun moottoreina ja osaamisen tärkeästä roolista uudessa talousympäristössä, mutta raportissa on kuitenkin toivottavaa tasapainoisemmasta aluekehityksestä kuin mihin Tiuri uskoi:

”Nykyisessä toimintaympäristössä keskittymiskehitystä voidaan par-

²⁸⁴ EVA 1999, 89.

²⁸⁵ VNK 2000, 173.

²⁸⁶ *ibid.*

haiten hillitä tarjoamalla yrityksille suotuisat toimintapuitteet suurten keskusten ulkopuolellakin. Suomessa on nykyisten kasvualueiden ohella puolen kymmentä yliopistokaupunkia ja joukko suurehkoja maakunta- ja muita keskuksia, jotka tarjoavat periaatteessa hyvät mahdollisuudet osaamiseen perustuvalle tuotannolle. Näissä on tarjolla vähintään ammattikorkeakoulutasoista opetusta ja muita korkeatasoisia palveluja sekä usein myös monipuolinen teollinen rakenne. Aluepolitiikan tavoitteeksi tulisikin ottaa maan eri osat kattavan kasvualueverkon kehittyminen ja siten maan eri osien elinkelpoisena pitäminen. Kasvun moottorina toimivat keskuksset voivat olla eri kokoisia ja eri tyyppisiä.

Suomessa on laajan maa-alan ja harvan, mutta kattavan asutuksen vuoksi mahdotonta välttää muuttotappioalueiden esiintymistä. Muuttotappioalueidenkin tilanne helpottuu, jos lähellä on kasvukeskus.”²⁸⁷

Työryhmä myös peräänkuulutti realismia tavoitteiden suhteen tavalla, joka aluepolitiikan kultaisina vuosina ei nauttinut valtavirran suosiota:

”Aluekehitystavoitteet tulisi asettaa paitsi sen valossa, miten toivottavana kehitystä pidetään myös sitä taustaa vasten, kuinka realistisia tavoitteet ovat. Toimintamahdollisuuksiin nähden liian kunnianhimoiset tavoitteet aiheuttavat pettymyksiä ja voivat lisätä toivottomuutta ja toimia lopulta itseään vastaan. Esimerkiksi nykyisen väestömäärän takaaminen kaikissa maakunnissa on epärealistinen tavoite sekä valtion vaikutusmahdollisuuksien, historiallisen kehityksen että kansainvälisten esimerkkien valossa.”²⁸⁸

Kehityksessä voitolle päässyt valmentajavaltio nojasi ennemmin markkinatalouden näkymättömän käden voimaan kuin rationalistiseen valtakunnansuunnitteluun.

²⁸⁷ VNK 2000, 173–174.

²⁸⁸ VNK 2000, 174.

Kilpailukyky-yhteiskunta oli yksilöitä varten, ja kollektiiviset tavoitteet olivat jääneet päättyneen aikakauden ilmiöiksi.

Eräs termi, jota Tiurin yhteydessä on syytä pohtia, on metropolivaltio, joka Sami Moision mukaan on hajautetun kilpailuvaltion mahdollinen seuraaja valtiotilan kehityksessä. 2000-luvun alun teknologiahuuman laannuttua Suomessa virisi uusi keskustelu siitä kansallisesta projektista, mihin Suomen tulisi olla seuraavaksi menossa. Globalisaatioon kiinnitettiin huomiota ennätysmäisen paljon; siitä tuli kaikkien varteenotettavien yhteiskunnallisten keskustelijoiden hyväksymä konteksti, jonka puitteissa tulevaisuutta hahmoteltiin.²⁸⁹ Globalisaatio kuvattiin sekä uhkana että mahdollisuutena, jonka myllerryksessä Suomi oli onnistunut pysymään voittajana, mutta menestyksen turvaaminen edellytti jatkuvaa ketteryyttä, notkeutta ja uudistumiskykyä: menestysreseptit vanhentuivat nopeasti ja uusia oli kehitettävä jatkuvasti. Kansallisella kohtalolla oli vain kaksi vaihtoehtoa: markkinoita ja teknologiaa hyödyntävä globaali huippuosaaaja ja teollisuutensa menettänyt, rappeutuvasta hyvinvointivaltiosta kärsivä Euroopan syrjäseutu.²⁹⁰ Globalisaation kaudella kansakunta tarvitsee veturin, jossa innovatiiviset ja verkottuneet kansalaiset voivat yhteisvoimin herättää vapaasti liikkuvan pääoman kiinnostuksen ja luoda menestystä. Veturin olisi oltava metropoli; teollisuuskylä ei riittäisi. Metropolisoituminen on Moision mukaan

”poliittinen prosessi, jossa siirrytään alueellisesta eheyttämisestä eriyttämiseen, hajauttamisesta keskittämiseen, yhteisöllisyydestä individualismiin, tasapäistämisestä kilpailuun, kansallisesta kansainväliseen, primitiivisestä ”korvesta” urbaaniin luovuuteen ja tehokkuuteen sekä valtiovetoisuudesta markkinoihin.”²⁹¹

Metropolivaltio sopii mainiosti siihen, mitä Tiuri peräänkuulutti jo kaksi vuosikymmentä ennen kuin kyseinen diskurssi teki läpimurtonsa globalisaatioraportois-

²⁸⁹ Moision 2012, 195–198.

²⁹⁰ Moision 2012, 201–203.

²⁹¹ Moision 2012, 231.

sa ja tulevaisuuden hahmotelmissa. Ne ilmiöt, joista Tiuri oli kirjoittanut 1980-luvun puolivälissä, oli Suomessa 2000-luvun alkuvuosiin mennessä hyväksytty realiteeteiksi, vaikka yhteiskunta ei ollutkaan tullut täysin omaksumaan sitä arvo-maailmaa, josta Tiurin johtopäätökset ja poliittiset ehdotukset olivat kummunneet. Metropolikonsensus oli erityisesti eliitin hyväksymä näkemys tulevaisuudesta, jonka myös Suomen Keskusta taipui hyväksymään 2000-luvulla.²⁹² Mutta kaikki kansalaisjoukot eivät ole valmiita hyväksymään uutta aikakautta ja sen tuomia haasteita, vaikka poliittinen ja taloudellinen eliitti kuinka vakuuttaisivat, että muuta vaihtoehtoa ei ole kuin heidän ehdottamansa. Kilpailullinen elämänasenne ja jatkuvan uudistumisen pakko näyttäytyvät eri valossa, kun niitä katsoo muusta kuin menestyvien yritysjohtajien, kunnianhimoisten poliitikkojen ja tietysti uusia mahdollisuuksia luovien radiotekniikan professorien näkökulmasta.

²⁹² Moisio 2012, 237–238.

5. Päätelmiä

Aluepolitiikkaa alettiin Suomessa säätää luottaen valtiiovallan kykyyn vaikuttaa alueellisiin olosuhteisiin tieteeseen perustuvilla suunnitelmilla. Valtakunnansuunnitteluun liittyi alusta lähtien ideologinen puoli, se yhteiskuntaideaali, jota kohti valtiollisilla toimenpiteillä pyrittiin. Suomea hallinneen talonpoikien ja työväestön liittouman kompromissina tavoite oli taloutta vahvasti säätelevä mutta omistusoikeutta kunnioittava valtio, joka huolehti heikko-osaisista ja tuki monipuolista elinkeinorakennetta maan joka osassa. Lisäksi hiljaisena tavoitteena oli ehkäistä kommunistista vallankumousta poistamalla sille suosiolliset olosuhteet.

1980-luvulla huippunsa saavuttanut hajautettu hyvinvointivaltio edusti lähes kaikkea, mitä yhteiskuntafilosofit ovat koskaan asettaneet tavoiteltaviksi päämääräksi: korkea elintaso, koulutuksen tuottamaa mahdollisuuksien tasa-arvoa, terveydenhuoltoa, oikeusvaltiota, kansanvaltaista päätöksentekoa, sisäistä turvallisuutta ja rauhanomaisia ulkosuhteita. Voisi sanoa, että silloin suomalainen kansakunta saavutti olotilan, jota esivanhemmat muinaisaikoina olisivat pitäneet paratiisina, josta ei enää pääse parempaan suuntaan.

Paratiisivertauksesta voi luontevasti jatkaa vertaukseen syntiinlankeemuksesta. Paratiisissa olikin käärme, joka sai ihmisen aina haluamaan lisää ja olemaan tyytymätön mihin tahansa, mitä hän on tottunut pitämään normaalina. Ikiikaisten tavoitteiden saavuttaminen ei johtanut pysyvään tyytyväisyyden tilaan, vaan uusien tavoitteiden kehittämiseen. Aiemmasta tavoitteesta tulikin virstanpylväs, jonka toisella puolella olivat vuorossa uudet haasteet. Tieteen ja teknologian kehittäminen kytkettiin entistä tiiviimmin liiketoiminnan edistämiseen, kun haluttiin uusia tuotteita, joilla menestyä maailmanmarkkinoilla. Globaali kilpailukyky nousi uudeksi suureksi tavoitteeksi, mutta siitä ei tullut samalla tavalla kansallinen tavoite kuin hyvinvointivaltion rakentaminen oli ollut. Uusi aika oli yksilöiden ja yksilöllisten tavoitteiden aika. Pian kävi ilmi, ettei leikistä oikein voinut kieltäytyäkään.

Kun kaikki kehittyneet kansakunnat lähtivät tähän kilpaan mukaan, syrjään jäävän osa olisi ollut näivettyminen.

Tiuri oli tämän kehityksen puolestapuhuja. Hän piti työtään Teknillisen korkeakoulun professorina tärkeänä Suomen kehityksen kannalta, sen hän teki kirjoissaan erittäin selväksi, mutta hän katsoi näkemyksensä niin tärkeiksi, että oli valmis jättämään professorin työnsä kansanedustajan tehtävän hyväksi. Päätöksen painoarvoa lisää se, että hänen puolueensa oli tiukasti oppositioasemassa. Hänen ankara kritiikkinsä takertumisesta vanhoihin yhteiskuntapolitiikan tavoitteisiin ei ollut järin diplomaattista, etenkin kun hän avoimesti syytti kehitysalueilla suosittuja puolueita äänestäjien sitomisesta kehitysaluevaalipiireihin. Tiuri tuskin edes toivoi saavansa vastustajiensa näkemyksiä muutettua. Ennemmin hänen yleisönsä olivat ne suurten kaupunkien asukkaat, jotka eivät olleet tietoisia siitä, mitä valtiovalta teki kehitysalueita tukeakseen. Hän halusi ravistella potentiaaliset kannattajansa hyväksymään hyvinvointivaltion rakentamisen jälkeiset tavoitteet.

Tiuri oli edelläkävijä, sillä hänen aiemmin torjutut ajatuksensa kaupunkien suosimisesta, tieteeseen ja teknologiaan panostamisesta ja kansainväliseen kilpailuun suuntautumisesta päätyivät 1990-luvun hahmotelmissa hyväksytyiksi linjauksiksi. Sekä julkisen että yksityisen sektorin edustajat omaksuivat paljon tiurilaisia ajatuksia ja siten tavallaan myönsivät, että Tiuri oli oikeassa silloin, kun hän oli vielä radikaalin änkyrän maineessa.

Sopii kuitenkin kysyä, oliko Tiuri väistämätön muutoksen tapahtumiseksi vai oliko muutos tapahtunut hänestä riippumatta. Kilpailukyky-yhteiskunnan rationaliteetti esiintyi hieman jo vuonna 1986 valmistuneessa aluepolitiikkatoimikunnan mietinnössä, joten on syytä epäillä, että se oli tekemässä läpimurtoa, vaikka Tiuri ei olisikaan ollut äänekkäästi muutostarpeesta muistuttamassa. Itse asiassa sekin on mahdollista, että Tiurista oli peräti vahinkoa omalle asialleen. Änkyröissä on aina se ongelma, että he samastavat ajatuksensa itseensä ja siten tekevät niiden omaksumisen vastenmielisemmäksi niille, jotka eivät pidä änkyrystä

henkilönä. Jos valtavirran aluepoliittiset ajattelijat omaksuivat Tiurilta ajatuksia talouskriisin pakottamina, ainakaan he eivät häntä siitä kiittäneet. Tiuria ei siteerattu eikä kiitetty oivaltavista ehdotuksista. Tiuri ei ollut suurmies, joka omilla toimillaan olisi muuttanut yhteiskunnallisen kehityksen kulun. Jos vertauksen vuoksi hylkäämme uskon vapaaseen tahtoon, Tiurin voisi katsoa olleen tuloillaan olleen yhteiskunnallisen muutoksen esiin työntämä esioire tulevasta. Toki hänenkin visionsa tietoyhteiskunnan rakennemuutoksesta on osoittautunut puutteelliseksi. Teksteissään hän ei esimerkiksi mitenkään ennakoanut Internetin mullistavaa vaikutusta tietoyhteiskunnan toimintaan.

Tiuria voi pitää hyvänä asennemittarina 1980-luvun suomalaisesta yhteiskunnasta. Kuten johdannossa muotoilin, änkyrät kertovat omasta aikakaudestaan enemmän kuin sovinnaiset ja maltilliset valtionhoitajat. Tiurin ajatusten kokema merkittävä arvonnousu kertoo siitä kulttuurisen paradigman muutoksesta, johon Suomi laman vuoksi oli pakotettu. Sitä ennen teknologian merkityksestä ja kilpailukyvyistä puhunut Tiuri leimattiin änkyräksi ja jopa oman puolueensa sisällä riskitekijäksi, laman aikana ja sen jälkeen Tiurin ajatukset murtautuivat valtavirtaan. 1980-luvun Suomi oli vielä talonpoikien ja työväestön hajautettu hyvinvointivaltio, jossa uusia tavoitteita kaipasivat vain harvat. Useimmat olisivat olleet tyytyväisiä siihen, jos hyvinvointivaltiota olisi viimeistelty muun muassa takaamalla maan kaikissa osissa ne olosuhteet, joista vauraimmilla alueilla nautittiin.

Tiurin kirjoituksista voi herätä myös epäily, oliko hänkin alueellisesti puolueellinen. Hän selvästi mielsi itsensä tiedemieheksi, joka ei mennyt eduskuntaan politiikoimaan, vaan yksinkertaisesti tekemään parhaaseen saatavilla olevaan tietoon perustuvia päätöksiä tavoitteena Suomen menestys tuloillaan olevassa kilpailuyhteiskunnassa. Vuoden 2020 tietämyksellä ja jälkiviisaudella hänen kirjojensa lukija kiinnittää helposti huomiota siihen, miten kovasti Tiuri korosti Helsinki–Turku-akselia Suomen Piilaaksona, taloudellisen kehityksen veturina, ja miten sen ulkopuolella hän näki potentiaalia eniten Oulun seudulla. Kuitenkin 2010-luvulla

Suomen ”kasvukäytäväksi” on nimitetty pääradan ympäristöä eli Helsinki–Tampere-akselia. Yhdyskuntasuunnittelun seuran johtokunnan jäsen Marja Salmela kirjoittaa seuran verkkosivuilla:

”Erityisesti korkeakouluista valmistuneet nuoret keskittyvät Helsingin ja Tampereen seuduille – yhdessä nämä ovat houkutelleet jo yli puolet kaikista maan akateemisista nuorista aikuisista. – – Helsinki on lajissaan ylivoimainen – se on onnistunut houkuttelemaan yli 45 prosenttia tulevaisuuden kannalta tärkeistä avainryhmistä. Myös Tampere vetää nuorta väkeä tuntuvasti enemmän kuin kilpakumppaninsa Turku.

--

Kun tutkijat pohtivat skenaarioita maan tulevalle aluerakenteelle, he pitivät Tampereen ja Helsingin välisen kasvukäytävän mahdollisuuksia erittäin otollisina. Suomen valtasuonen sykettä siivittää jo 40 prosenttia maan työpaikoista. Siellä tuotetaan 45 prosenttia maan bruttokansantuotteesta, ja siellä syntyy 50 prosenttia yritysten liikevaihdosta.”²⁹³

Kenties varsinaissuomalaisella Tiurilla oli kotimaakuntaansa kohtaan alueellisesti puolueellinen asenne, joka ilmeni muutenkin kuin hänen vitsinä esittämään hajasijoitussuunnitelmana synnyinpaikkakunnalleen. Jos se sai hänet väheksymään Tampereen ja pääradan varren mahdollisuuksia, lienee myös syytä pohtia, oliko Tiuri analyyseissään niin objektiivinen kuin hän itse koki olevansa. Ehkä hänen kehitysalueita edustavien vastustajiensa epäilyissä oli ainakin jotain perää eli että hänellä oli pohjimmiltaan kielteinen asenne ja siitä johtuva pessimistinen tulevaisuudenkuva maalaista elämänmuotoa kohtaan.

Laajassa historiallisessa perspektiivissä kilpailuyhteiskuntaa voi pitää eräänlaisena normaalitilana, jossa puolisoljetun hyvinvointivaltion vaihe oli poikkeustila. En-

²⁹³ Salmela, Marja: ”Helsingin ja Tampereen väliin syntyy kasvukäytävä.” <http://www.yss.fi/journal/helsingin-ja-tampereen-valiin-syntyy-kasvukaytava/> luettu 13.6.2019.

simmäistä maailmansotaa edelsi kansainvälinen olotila, jossa tavaroiden, pääoman ja ihmisten liikkuminen maasta toiseen oli vaivatonta. Maailmansodat ja niiden väliin ajoittunut suuri lama saivat aikaan valtioiden protektionistisen sulkeutumisen, joka mahdollisti yhteiskunnallisen kehityksen suuremman kontrolloimisen. Moni muukin maa kuin Suomi käytti tilaisuuden hyväkseen ja loi hajautetun hyvinvointivaltion poliittisen keskilinjan ylittäneellä yhteistyöllä, jolla ääri liikkeitä pidettiin aisoissa. Toisen maailmansodan jälkeen kesti pitkään ennen kuin kaupan ja liikkumisen esteet purettiin. Siinä vaiheessa ensimmäistä maailmansotaa edeltäneestä köyhästä ja epätasa-arvoisesta kilpailuyhteiskunnasta oli länsimaissa siirrytty rikkaaseen ja jokseenkin tasa-arvoiseen kilpailuyhteiskuntaan. Muutos ei välttämättä olisi ollut mahdollinen ilman sulkeutuneen ja helpommin kontrolloitavan yhteiskunnan vaihetta välissä. Vaurauden kasvu olisi voinut kasaantua harvemmillä, ja mahdollisesti sen vastareaktiona kommunistinen maailmanvallankumous olisi onnistunut.

Tästä ajatuksesta voikin tehdä vertauksen omaan aikakauteemme. Vuosi 2020 on muistuttanut siitä, että mahdoton voi muuttua mahdolliseksi ja jopa välttämättömäksi, kunhan ihmiset vain säikähtävät riittävästi ja hyväksyvät kriisitietoisuuden. Kommunismin vaaraa ei tällä hetkellä ole, mutta olisivatko ekologiset, demografiset ja kansanterveydelliset haasteet sellaisia, että niiden selvittämiseksi valtioiden olisi otettava markkinoilta kontrolli ja aloitettava uusi tilapäinen suljettu kausi uhkien torjumiseksi? Eteneekö yhteiskunnallinen kehitys kenties syklistä eikä lineaarisesti? Ei varmasti ole pahitteeksi, jos itse kukin suhtautuu avoimin mielin visionäärisiin änkyröihin, hehän saattavat olla muutoksen enteitä ja henkilöitymiä, profeettoja toistaiseksi väärällä maalla.

Lähdeluettelo

Lähteet

Eduskunta. *Martti Tiuri*. (Edustajamatrikkeli.)

<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/279.aspx>

Luettu 24.9.2020.

Elinkeinoelämän valtuuskunta 1977. *Markkinatalouden kehitysnäkymät. EVA-päivä 1977.*

Elinkeinoelämän valtuuskunta 1981. *EVA-raportti 1981: Minne menet hyvinvointiyhteiskunta?*

Elinkeinoelämän valtuuskunta 1987. *Uuteen yhteispeliin. Eva-puheenvuoro rakennemuutoksesta.*

Elinkeinoelämän valtuuskunta 1988. *Kurssi muuttuu. Eva-raportti alueellisista uhkista ja mahdollisuuksista.*

Elinkeinoelämän valtuuskunta 1999. *Suomen uusjako: raportti aluekehityksestä ja sen vaikutuksista.*

Komiteanmietintö 1956: 7. *Korkeakoulukomitean mietintö.* Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Komiteanmietintö 1986: 6. *Aluepolitiikkatoimikunnan mietintö.* Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Komiteanmietintö 1986: 12. *Hallinnon hajauttaminen.* Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Komiteanmietintö 1986: 20. *Pääkaupunkiseudun työpaikkakehityksen tasapainotamistoimikunnan mietintö.* Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Salmela, Marja. *Helsingin ja Tampereen väliin syntyy kasvukäytävä.*

<http://www.yss.fi/journal/helsingin-ja-tampereen-valiin-syntyy-kasvukaytava/>

Luettu 24.9.2020.

Tiuri, Martti 1984. *Tulevaisuus alkaa nyt.* Otava, Keuruu.

Tiuri, Martti 1986. *Suomi matkalla tulevaisuuteen.* Otava, Keuruu.

Paasivirta, Anssi 1991. Suomen *alueellinen uusiutumisstrategia. Aluepoliittinen selvitysmies Anssi Paasivirran ehdotus aluepolitiikan uudistamiseksi*. Sisäasiainministeriö, Kunta- ja aluekehitysosasto. Moniste 18, joulukuu 1991.

Pöytäkirjat 1. Valtiopäivät 1988. Valtion kirjapaino, Helsinki 1989.

Pöytäkirjat 2. Valtiopäivät 1988. Valtion kirjapaino, Helsinki 1989.

Pöytäkirjat 4. Valtiopäivät 1988. Valtion kirjapaino, Helsinki 1989.

Pöytäkirjat 2. Valtiopäivät 1989. Valtion kirjapaino, Helsinki 1990.

Valtioneuvoston kanslia, *Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987*.

https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/64-paaministeri-harri-holkerin-hallituksen-ohjelma

Luettu 24.9.2020.

Valtioneuvoston kanslia, *Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991*.

https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/65-paaministeri-esko-ahon-hallituksen-ohjelma

Luettu 24.9.2020.

Valtioneuvoston kanslia, *Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995*.

<https://valtioneuvosto.fi/-/66-paaministeri-paavo-lipposen-hallituksen-ohjelma>

Luettu 24.9.2020.

Valtioneuvoston kanslia, *Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999*.

<https://valtioneuvosto.fi/-/67-paaministeri-paavo-lipposen-ii-hallituksen-ohjelma>

Luettu 24.9.2020.

Valtioneuvoston kanslia, Talousneuvosto 2000. *Alueellinen kehitys ja aluepolitiikka Suomessa. Työryhmäraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2000/6.

Väyrynen, Paavo 1994. *On muutoksen aika 1. Tosiasioita ja haavekuvia tulevaisuudesta 1974 ja 1994*. Porvoo, WSOY.

Yle 18.10.2018. *15 000 asukkaan pikkukaupunki porskuttaa keskellä ei mitään, kun samaan aikaan moni muu tekee kuolemaa – näin syntyi Ylivieskan ihme*.

<https://yle.fi/uutiset/3-10463227>

Luettu 24.9.2020.

1168/1988 Laki aluepolitiikasta.

1135/1993 Laki alueiden kehittämisestä.

Kirjallisuus

Ahlqvist, Toni 2008. *Alueellisen muutoksen teknologiat. Informaatiotalouden rakentuminen Varsinais-Suomessa vuosina 1985–2001*. Turun yliopisto.

Alasuutari, Pertti 2006. *Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen?* teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) 2006. *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki.

Heiskala, Risto 2006. *Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros* teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) 2006. *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki.

Henttinen, Annastiina 2009. *Maaseutu politiikan tantereena. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä*, Juvenes Print.

Honkanen, Mika 2016. *Alue, politiikka ja laki. Analyysi eduskunnan aluepoliittisen lainsäädännön keskusteluista vuosina 1966, 1975, 1988 ja 1993*. Unigrafia Oy, Helsinki.

Hämäläinen, Timo & Heiskala, Risto 2004. *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky*. Edita Prima Oy, Helsinki.

Isohookana-Asunmaa, Tytti 2006. *Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981*. WSOY, Porvoo.

Jakobson, Max 1992. *Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Otava, Keuruu.

Jauhiainen, Jussi & Niemenmaa, Vivi 2006. *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere.

Kaarninen, Mervi; Harjula, Minna & Sipponen, Kauko 2000. *Murros ja mielikuva: Tampereen yliopisto 1960–2000*. Vastapaino, Tampere.

Kekkonen, Urho 1952. *Onko maallamme malttia vaurastua?* Otava, Helsinki.

Kettunen, Pauli & Jalava, Marja & Simola, Hannu & Varjo, Janne 2012. *Tasa-arvon ihanteesta erinomaisuuden eetokseen*. teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu 2012. *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hämeenlinna.

Koikkalainen, Petri 2004. *Poliittisesta aluetutkimuksesta konfliktinsäätelyteoriaan: radikalismi suomalaisen valtio-opin tutkimuskohteena 1950-luvulta 1970-luvulle*. *Politiikka: Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu* 46 (2004): 2, 5. artikkeli.

Koivuniemi, Jussi 2018. *Tehtaiden Suomi ja deindustrialisaatio* teoksessa Haapala, Pertti (toim.) 2018. *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tampere.

Kärenlampi, Paavo 1999. *Taistelu kouludemokratiasta*. Bibliotheca Historica.

Moisio, Sami 2012. *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Vastapaino, Jyväskylä.

Nevala, Arto & Rinne, Risto 2012. *Korkeakoulutuksen muodonmuutos*. teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu 2012. *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hämeenlinna.

Outinen, Sami 2015. *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Into Kustannus Oy.

Seppinen, Jukka 2002. *Isänmaan asiat. Johannes Virolaisen elämäkerta*. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä.

Seppinen, Jukka 2011. *Suomettumisen syövereissä*. Bookwell Oy, Porvoo.

Sippola, Matti 2010. *Kehitysalueista aluekehitykseen: Suomen virallisen aluepolitiikan 30 ensimmäistä vuotta 1966–1995*. Työ- ja elinkeinoministeriö, Edita Publishing 2011.

Suomi, Juhani 1990. *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956*. Otava, Keuruu.

Tarkka, Jukka 2002. *Uhan alta unioniin. Asennemuutos ja sen unilukkari Eva*. Otava, Keuruu.

Vares, Vesa 2017. *Suomalaiskansallinen Kokoomus IV. Korpivaellukselta vallan kahvaan. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966–1987*. Docendo.

Vartiainen, Perttu 1998. *Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita*. Sisäasiainministeriö, Helsinki.

Vihavainen, Timo 1991. *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Otava, Keuruu.

Välimaa, Jussi 2018. *Opinteillä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle*. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.